

ELA ZI Ğ

KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ

Künye

İmtiyaz Sahibi
Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı adına
Mehmet ÇAĞLAR

*Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü*
Murat KATİBOĞLU

Yayın Kurulu
Prof. Kerim SUNGUROĞLU
Mustafa TURAN
Sevim (Anagür) KOYUNOĞLU
Prof. Kemal ÖZMEN
Cahit KOÇ

Yönetim Yeri ve Adresi
Sokullu Mehmet Paşa Cad. Ece Sk.
No: 15/3 Dikmen ANKARA
Tel: 0312 480 28 80
Fax: 0312 480 38 08
e-mail: info@elazigvakfi.org.tr

Tasarım
baskent tasarım

Nenehatun Cad. No:81/4 GOP
Çankaya - ANKARA
Tel: 0312 436 42 69
Faks: 0312 436 42 64
mail: bilgi@baskenttasarim.com
www.baskenttasarim.com.tr

Baskı
Ankara Ofset
Büyük Sanayi 1. Cadde
Necatibey İş Hanı Alt Kat No: 93/43-44
İskitler - Ankara
Tel: 0.312 384 50 63

Yayın Tarihi: Ocak 2021
Yayın Türü: Yerel Süreli
Yayın Aralığı: 6 ay
Yayın Dili: Türkçe

İçindekiler

MEHMET ÇAĞLAR	1
<i>Röportaj: Prof. Dr. M. Necmi İLHAN</i>	7
Fırat ARAL: Hayallerinin Ardından - Elazığ'lı Olmak	13
<i>Röportaj: Prof. Dr. Mehmet CEYHAN</i>	16
Naşide GÖKBUDAK: Lisem için Ağlıyorum	22
Sevim ANAGÜR: Elazığ'ın Sorunları	25
Av. Cem BAYINDIR: Bir Uzun Atlama Romanında Elazığ Şeker Fabrikası	31
Yurdal DEMİREL: Ömür Yolu	39
Vedat KENT: Coğrafya, Kader, Zenginlik	45
Öner DEMİREL: Harput Bağları	49
Üniversite-Sanayi İşbirliği: Elazığ Roket Takımının Başarısı	52
Vedat AKAN: Harput'tan Elazığ'a (5. Bölüm)	54
Prof. Dr. İlhami KIZIROĞLU - Yunus ENSARİ: Türkiye ve Dünyanın Çevre Sorunları ve Çözümleri	59
İsmet ÜLKER: Geçmişte Kalan Hayat Parçaları	80
Şener BULUT: Elazığ'dan Karabağ'da Tarih Yazan Kahramanlarımıza Mektup	86
ANILARDAKİ ELAZIĞ (NOSTALJİ)	89
KAYBETTİKLERİMİZ	96

Mehmet ÇAĞLAR
Yönetim Kurulu Başkanı

24 OCAK 2020 DEPREMİNDEN SONRA ELAZIĞ' DA YAŞANAN SORUNLAR VE ÖNERİLER İÇİN BİR RAPOR HAZIRLADIK

Elazığ'da 24 Ocak 2020 tarihinde yaşanan deprem ve sonrasında dünyada ve ülkemizde felakete dönüşen korona virüs (covid-19) salgının yarattığı ekonomik sorunlar ve öneriler konusunda yaptığımız iki çalışmayı birer rapor haline getirdik, yetkililer ve kamuoyu ile paylaştık. Amacımız, deprem ve pandemi sonrasında yaşanan sosyal ve ekonomik sorunların doğru ve ayrıntılı olarak analiz edilmesine katkı vermek, çözüm önerilerine yardımcı olmak ve görüşlerimizi iletmektir. Depremle ilgili ikinci raporumuzda; depremden bugüne kadar geçen sürede, yaşanan acıların paylaşılması ve yaraların sarılması adına, herkesin olduğunca elinden geldiğini yaptığını, ancak bu konuda ne kadar başarılı olduğumuz ve oluşan sorunları ne ölçüde çözdüğümüzün irdelenmesi gerektiğini vurgulayarak Elazığ'da yaşayan, her kesimden bireyin katıldığı belirli bir sayıdaki kişilerle yaptığımız mini bir sormaca/anket çalışmasını da dikkate alarak buna ilişkin görüş ve önerilerimizi ortaya koyduk.

1. Elazığ ve Civarının Depremselliği

Elazığ deprem riskinin en yüksek olduğu **Doğu Anadolu Fay Hattı** üzerinde bulunan bir yerleşim merkezidir. Elazığ ve çevresi yüksek deprem riski altında bulunmaktadır. Doğu Anadolu Fay Hattı, Karlıova (Bingöl) ve Türkoğlu (Maraş) arasında kuzeydoğu-güneybatı uzanımlı, yaklaşık 430/600 km boyunca izlenen, sol-yanal atımlı, farklı uzunlukta ve birbirlerini tamamlayan birçok fay parçasından (segmentten) oluşmuş bir fay hattıdır. **(Kaynak: deprem.afad.gov.tr)**

Elazığ'da 24 Ocak 2020 tarihinde olan deprem, Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde meydana gelmiştir. Depremin merkez üssünün, Sivrice ilçesine olan uzaklığı, yaklaşık 23 km'dir. Depremle yaşamayı öğrenebilmek için sürekli insan kaybını sineye çekmek zorunda olmak doğru değil. Bunu Türkiye'de yaşayanların tamamı kabul ediyor; ancak büyük bölümü deprem riski altında olan ülkemizi yönetenler gerekli

ve yeterli önlemleri almamakta ısrarcı tavırlarını sürdürüyorlar. İşte Elazığ-Sivrice merkezli 24 Ocak 2020 tarihinde 6,8 büyüklüğündeki depremin ardından bölgede 4,0 ve üzeri büyüklükte 25 olmak üzere 2559 artçı sarsıntı meydana gelmiş olması, gereken önlemlerin alınmasının geciktirilmemesi gerektiğini açıkça ortaya koyuyor. Deprem bölgesine çeşitli birim ve kuruluşlardan yardım ekipleri görevlendirilmiş, Kızılay, Akut, İHH gibi sivil toplum kuruluşları cansiperane çalışarak, enkazdan 45 kişiyi sağ kurtarmıştır. Depremde 1631 kişi yaralanmış ve hastanelere başvurmuştur. Ne yazık ki 41 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir.

İlde toplam hasarlı ve enkaz altında kalan bina sayısı 2.263'dür. Merkezde deprem sonrası yıkılarak kullanılmaz duruma gelen binaların altında kalan 5391 işyeri kapanmak zorunda kalmıştır. **(Kaynak: Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü)** Sözü edilen bu işyerlerinde çalışan yaklaşık 15.240 civarında çalışanlar da işlerini kaybetmiş ve işsiz kalmışlardır. Depremle ilgili olarak, kendisi de hemşehrimiz olan **Prof. Dr. Naci Görür**, Elazığ ve köylerinin depreme hazırlanması gereği üzerinde hassasiyetle durulduğunu, ancak bu konuda geçen süreç içerisinde pek bir şey yapılmadığını belirtmektedir.

Aynı şekilde **Prof. Dr. Namık Çağatay** ve İTÜ'deki bilim insanları ile birlikte Bingöl, Elazığ, Malatya, Maraş valilik ve belediye başkanlıklarını ve bu kentlerdeki üniversiteler bir araya getirilmiş ve Harita Genel Komutanlığı da olaya katılarak proje hazırlandığını vurgulamaktadır. Ancak ne yazık ki TÜBİTAK ve DPT gibi kurumlara başvurulmasına karşın, bir sonuç alınmadığının altını çizmektedir.

Türkiye Hazır Beton Birliği (THBB) Elazığ Depremi İnceleme Raporu'nda yıkılan ve ağır hasar gören binaların detaylı olarak incelendiği belirtilmektedir. Deprem bölgesindeki çeşitli binalardan alınan örneklerin analiz sonuçları; binalarda ciddi mühendislik ve uygulama zafiyetleri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Şehirdeki bina stoğunun büyük bir kısmının ilkel yöntemlerle ve elle üretilmiş düşük kalitedeki beton ve standartlara uymayan donatı çeliği kullanılarak yapılmış olduğunu belirtiyor. Bu durumun da Elazığ Depremi'nde binaların yıkımına ve böylece ne yazık ki insan kaybına neden olduğu ortaya konmuştur.

2. Toplanan Bağışlar ve Yapılan Yardımlar

AFAD Başkanlığı, şehirde nakit gerektiren ihtiyaçların karşılanması için Elazığ Valiliği emrine 25 milyon TL acil yardım ödeneği göndermiştir. Milletimizin yoğun ilgisi ile Elazığ ve Malatya Yardım Kampanyası kapsamında, banka hesaplarında 70.149.756 TL, SMS sisteminde 27.921.850 TL olmak üzere toplam 98.071.606 TL yardım toplanmıştır.

- Yapılan aynı yardımlar dışında toplanan nakdi yardımlar ihtiyaç sahibi vatandaşlara ulaştırılmış olup, açıklaması Elazığ Valiliği tarafından şu şekilde yapılmıştır.
- AFAD Başkanlığı tarafından kiracı ve ev sahibi 16.318 kişiye 66.884.000 TL, 461 esnafa 1.152.500 TL olmak üzere 68.036.500 TL nakdi yardım yapılmıştır. Ayrıca, konteyner kentlerde barınan ailelerin toplam 962.763 TL'lik elektrik faturası ödenmiştir.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfınca 14.470 kişiye 12.262.660 TL nakdi yardım, 7.969 aileye elektrik tüketim desteği olarak 1.189.187 TL olmak üzere toplam 13.451.847 lira yardım yapılmıştır.
- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğüne 5.081 kişiye toplam 20.624.167 TL nakdi yardım yapılmıştır.

(Kaynak: 02 Haziran 2020 Elazığ Valiliği İnternet Sitesi)

3. Tespit Etmeye Çalıştığımız Sorunlar

- Gönderilen aynı yardımlar uzun süreli olarak depolanmış ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmada zaman kaybedilmiştir.
- Toplanan yardımların ivedi olarak dağıtılmamasının yanı sıra, ihtiyaç sahibi ailelerin belirlenmesi ve en önemlisi teklif edilen bazı önemli yardım talepleri doğru ve rasyonel olarak değerlendirilmemiştir.
- AFAD tarafından ihtiyaç sahiplerine **“Barınma – Taşınma Yardımı”** olarak verilen nakdi yardımlar tam ve doğru olarak gerçekleştirilmemiştir.
- Depremden hemen sonra hasar gören binaların; az, orta ve ağır hasarlı olarak üç kategoride yapılan tespitlerinin teknik veriler yerine gözleme dayanılarak, sağlıksız yapıldığı, düzenlenen raporların gerçekçi olmadığı görülmüştür. (Hasar tespit ve oturulabilirlik kararı veren görevliler herhangi bir ölçüm cihazı kullanmamışlar) Daha sonra yapılan itirazlar üzerine, ilk tespitler değiştirilmiş, az hasarlı binalar bile ağır hasarlıya dönüşmüştür. Çok sayıda yapılan değişiklik, bu konuyu ciddi bir sorun kümesine dönüştürmüştür. Hasar tespit raporlarına **24.241** itiraz dilekçesi verilmiş, az hasarlı binalarda değişim oranı **%8,11**, orta hasarlılarda **%33,67** ve ağır hasarlı binalarda ise **%13,68** olmuştur. **(Kaynak: Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü)**
- En çok değişim orta hasarlı binalarda gerçekleşmiş, özellikle ağır hasarlıdan az hasarlıya geçişlerin çok önemli bir çelişkiye neden olması, bu konuda yapılan çalışmaların rasyonellik içermediğini ortaya koymaktadır.
- Depremden sonra ticari hayatta oluşan olumsuz tablo, esnafın yaklaşık %70 ciro kaybına uğradığını, özellikle bankaların esnafın kredi taleplerini geri çevirmede ciddi çelişkiler yaşandığını ortaya koymuştur. Kredi Garanti Fonu (KGF)’ nun kefalet desteği ile KOSGEB tarafından sağlanan deprem destek kredisine 12 bin dolayında işletme başvurmuş; ancak bu başvurulardan 4300’ü yararlanabilmiştir. Geri kalan 2/3’ünü kapsayan kesim bu uygulamanın dışında kalmıştır.
- Elazığ SGK İl Müdürlüğü’nden alınan verilere göre, 2019 yılı Aralık ayı sonu itibariyle Elazığ’daki işyeri sayısı 7841 adet olup, özel sektör çalışan sayısı ise 50.077’dir. 2020 yılı Ocak ayı sonunda ise yaşanan depremin ardından, iş yeri sayısı 4844 (%38,2)’e düşmüş ve özel sektör çalışanları sayısı da %30,4 azalarak 34.837’e düşmüştür. Yani yaklaşık yirmi bin kişi işini kaybetmiştir. Şehirde imalat sektöründe üretimi etkilemeyecek hasarlar olduğu saptanmış; ancak çalışanlar deprem korkusu nedeniyle uzun süre iş yapamadıkları için, üretim büyük ölçüde aksamıştır. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre, Elazığ ihracatı bir önceki yıla göre ciddi anlamda bir küçülme yaşamıştır. 2019 yılının ilk altı aylık döneminde 112.536 USD olan ihracat yapılmış iken, 2020 yılı ilk altı aylık döneminde 75.447 USD’ na düşmüştür. Böylece ihracat hacminde %37’lik bir küçülme söz konusu olmuştur.
- Gerek pandemi ve gerekse deprem süreci Elazığ ekonomisinde çok olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Elazığ Ticaret ve Sanayi Odasının yaptığı sormaca/anket çalışması sonucu elde edilen verilere göre; Elazığ’daki işletmelerin yaklaşık **%80’ine yakın bir kısmının “yeni finansal kaynak”** bulma çabası içinde olduğu, çünkü **%90’a yakın bölümünün nakit akışına şiddetle** ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir.

- Kriz dönemlerinde her işletmenin aslında bir kriz yönetim planının olması gerekirken, bu dönemde Elazığ' da bu oran **%58,3 düzeyinde** kalmış ve ticari kesimin sürece hazır olmadığını ve ciddi olarak olumsuz etkilendiğini göstermiştir. **(anket bilgisi)**
- Deprem sigortası, her nedense Elazığ depreminde ciddi sorunlar yaşatmıştır.
- Deprem nedeniyle boşaltılan binalarda ciddi hırsızlık ve talan olayları yaşanmış ve bu durum kentte tedirginlik yaratmıştır.
- Depremle birlikte, bir taraftan evler yıkılırken, taşınmalar artmış ve buna bağlı olarak taşıma ücretleri ile ev kiralari bir anda birkaç katına çıkmıştır. Bütün bu olumsuzluklar karşısında hiçbir önlem alınmadığı için, sadece evler yıkılmıyor, umutlar da yıkılmaya başlıyor. Şehir yönetiminin bu duruma müdahale etmediğini görüyoruz. Oysa, İzmir depreminde İzmir Büyükşehir Belediyesinin **“Bir Kira Bir Yuva”** projesi ile olaya müdahale ettiğini yaşadık. Bu kampanya ile ev ihtiyacı olan afetzede vatandaşlarla, destek olmak isteyen iyilikseverleri buluşturmak suretiyle, boş durumdaki evleri paylaşmayı ya da ev kiralarına destek vermeyi sağlamıştır. Yaşanan İzmir depreminde, İzmir Büyükşehir Belediyesi ile hemşehrilerimizin sivil toplum örgütü olan EGEELDERFED'in öncü ve aktif bir rol aldığını takdirle izledik. Pandemi sürecinde de Elazığ Belediyemizin sosyal belediyecilik anlamında proje geliştirmesini arzu ediyoruz.
- Deprem sürecinde Elazığ Fırat Üniversitesi de beklentimizi karşılamadı. Oysa, Üniversite depremden sonra özellikle psikolojik, sosyolojik ve kültürel açıdan yaşanan göç olgusunun yaratacağı sorunları ve çözüm önerilerini kapsamlı bir bilimsel çalışma ile yetkililerin önüne koyabilirdi.
- Depremden sonra oluşan psikolojik ortam Elazığ'dan binlerce insanın göç etmesine neden olmuştur. Dolayısı ile yüksek sayıdaki göç demografik yapıda değişikliğe yol açmıştır. Şehirden binlerce insan göç ederken yetkililer her nedense sessiz kalmış ve olayı sadece seyretmekle yetinmişlerdir.
- Depremi hemen sonrasında İç İşleri ve Çevre ve Şehircilik Bakanları uzun süre Elazığ'da kalarak yapılan çalışmaları yakından izlemiş ve bunun yanı sıra başka Bakanlar ve bir çok yetkili Elazığ' a gelmiştir. Devletin bu acı olayda şehrimizin yanında olması çok güzel olmuş ve bu yönde olumlu bir algı yaratmıştır. Ancak, daha sonra şehir yıkıntı ve sorunlarla baş başa kalmıştır. Söylenen, **“Bakanlar gitti, muhataplık bitti. Vatandaş yalnız kaldı.”**
- Yıkılan binaların enkazlarının uzun süre kaldırılmamış olması, hem görüntü ve hem de yaşamı zorlaştırması nedeniyle şehirde eleştiri konusu olmuştur.
- Elazığ Belediyesinin yaptığı yeni imar düzenlemesine 5188 itiraz başvurusu yapılmış ve bu durum yeni bir tartışma konusu yaratmıştır.
- Özellikle 20 bin dolayında inşa edilecek konutların ihtiyaç sahiplerine bu yıl içinde teslim edilme sözünün gerçekleşmeyeceği, ancak 10 bin, yani yarısı kadar konutun verilmesinin mümkün olabileceği gerçeğinden hareketle, konteynerlerde yaşayan vatandaşların bir çoğunun geçen kış olduğu gibi bu kışı da nasıl geçirecekleri endişesi tekrar gündeme gelmiştir.

- Mecliste bütçe görüşmeleri sırasında Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum **“Kentsel Dönüşüm”** konusunda; “...hiçbir engelin kalmadığını, belediyelerin inisiyatif alıp harekete geçmeleri halinde buna destek vereceklerini” bildirdi. Belediyelerin kentsel dönüşümle ilgili olarak tespit, yıkım ve inşa konusunda önlerinde hiçbir engel kalmadığını, tespit yapmaları, karar vermeleri ve inisiyatif alıp harekete geçmeleri halinde kentsel dönüşümle ilgili her türlü desteği vereceklerini söyledi. Bu nedenle belediyeleri çok daha aktif olmaya davet etti.

Bu çağrıya kulak verilmesini ve iyi değerlendirilmesini arzu ediyoruz.

24 Ocak 2020 tarihinde Elazığ’da yaşanan deprem nedeniyle Vakfımızın yaptığı birçok aynı yardımların yanısıra, 12 Şubat 2020 tarihinde deprem ve bağış yardım çeki Elazığ Valisi Sn. Çetin Oktay KALDIRIM ve Belediye Başkanı Sn. Şahin ŞERİFOĞULLARI’na takdim edildi.

4. SONUÇ :

24 Ocak 2020 tarihinden bugüne kadar geçen 10 aylık süreçte bir çok sorunun çözümü için gayret sarf edilmiş, bazı sorunların ise devam etmesi ve üzerine ekonomide daralma yükünün gelmesi beklenen huzur ortamının oluşmasını etkilemiştir.

Ancak bu yıl içinde gerçekleşen Vali değişimi, sorunların muhatabı olan yetkili belirsizliğini ortadan kaldırmış ve özellikle yardım dağıtımında hızlanma başlamış olması sorunların çözümü konusunda umut yaratmıştır.

Elazığ’ da halen 2000’ e yakın aile üç ayrı konteyner kentte yaşamaktadır. En büyük sorun, hasarlı konutların dönüşümünün yavaş ilerlemesi, depremin üzerinden 10 ay geçmesine rağmen hala kalıcı konutlara geçilmemiş olmasıdır. Mağdur olan insanların bir an önce kalıcı konutlara geçmesini bekliyoruz. Ayrıca depremzedeler “yüzde 40 indirimli” fiyatı 180 bin TL olan konut ücretini ödemekte zorlandıkları görülmektedir. Giresun’ da afet mağdurlarına hibe yardımı yapılırken Elazığ’ da borçlandırma yoluna gidilmesi hala tartışma konusu olarak devam etmektedir.

Gelecekte aynı riskleri yaşamamak adına, Elazığ genelinde “Kentsel Dönüşüm” olgusunun yeniden masaya yatırılarak teknik ve bilimsel verilerin ışığında geniş çaplı olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bu nedenle belediyemizin inisiyatif alarak, aktif rol almasını arzu ediyoruz.

Şehirde deprem sonrası, düne kadar oluşan “Başarısızlık Sınavı” nın bundan sonra başarıya dönüşmesi için daha çok gayret sarf edileceği umudu taşıyoruz. Bu vesile ile deprem sonrası yaptığı başarılı çalışmalardan ötürü Elazığ Ticaret ve Sanayi Odasını ve depremde gerçek anlamda ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırmada örnek bir çalışma yapan Türkiye Kadınlar Konseyi Elazığ Şubesini kutlamak istiyoruz.

Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı olarak, bir sivil toplum örgütü sorumluluğu ve duyarlılığı içinde hareket ederek şehrimize katkı vermeye çalıştık. Ayrıca, hemşehrilerimizin depremde yaşadığı ve çözümünü istediği konuları tespit edip, bunları gündeme getirmeye çaba gösterdik. Amacımız, sorunları objektif olarak dile getirmek, ortak ve samimi, rasyonel çözümler aramaktır.

Beklentimiz, oluşan yaraların sarılması ve depremle ilgili sorunların çözümlenerek sonlandırılması ve en önemlisi dünyanın da gündeminde bulunan sosyal ve ekonomik değişim için ilimizin de bir an önce harekete geçmesi; her şeyin eskisi gibi olmayacağı gerçeğinden hareketle “değişimin kaçınılmaz olduğu” nun bilinmesi ve özellikle aynı şeyleri yaparak farklı sonuçlar elde etmek mümkün olmayacağından, belirtmeye çalıştığımız bu hedefler doğrultusunda konuların gündeme getirilmesi ve geniş kapsamlı olarak tartışılması, böylece doğru politikalar geliştirilmesini (gerekirse bir Ekonomik Kurul oluşturulmasını) arzu ediyoruz.

Mevlana’ nın deyişi ile; “Güzel günler sana gelmez, sen ona yürüyeceksin..”

Bu vesile ile herkesin yeni yılını en içten dileklerle kutlar, sağlık, mutluluk ve esenlikler dilerim.

Prof. Dr. M. Necmi İLHAN
Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı

RÖPORTAJ

Röportajı gerçekleştiren: Songül DURSUN (Elazığ Fırat Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni)

“Aşı olan da, olmayan da; hastalığı geçiren de, geçirmeyen de maske takacak”

Tüm dünyada vaka sayıları kritik eşiği aşarken, daha fazla kısıtlama gelir mi?

Sevdiklerimize ne zaman sarılabileceğiz?

Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı hemşehrimiz Prof. Dr. M.Necmi İLHAN yanıtladı....

Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı ve Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Başkanı, Sağlık Bakanlığı Toplum Bilimleri Kurulu Üyesi hemşehrimiz Prof. Dr. Mustafa Necmi İlhan ile koronavirüste hasta ve vaka sayılarındaki artışı, alınan önlemleri , kısıtlamaların yeterli olup olmadığını, aşı çalışmalarını ve pandemi ile alakalı bilgi kirliliğini konuştuk. Kısıtlamaların faydalı olup olmadığını aralık ayının başından itibaren görmeye başlayacağımızı söyleyen Prof. Dr. Necmi İlhan, hasta sayısının 5 katı kadar vaka sayısı söz konusu olduğuna dikkat çekerek, koronavirüs tanısı konan her 10 kişiden birinin sağlık çalışanı olduğunu vurguladı. Kısıtlamaların ve bireysel tedbirlerin artan hasta ve vaka rakamlarında önemli olduğuna vurgu yapan İlhan; pandemide görülen artışın sadece bizim ülkemize özgü olmadığını dünyada da benzer bir durumun söz konusu olduğunu belirtti. İlhan ayrıca aşı hakkında önemli gelişmeler olduğuna işaret ederek, aşının pandemi ile mücadelede yardımcı olacağını ve aşı olanların da maske, fiziksel mesafe ve hijyen kurallarına uyararak, yine kendilerini kontrol etmeleri gerektiğini aktardı.

Tüm dünyada vaka sayıları kritik eşiği aşarken, Türkiye’de de günlük hasta sayısı yeniden 6 binin üzerine çıktı. Umutlar ise aşının bir an önce çıkmasına ve yeniden uygulanmaya başlanan kısıtlamaların işe yarayacak olmasına bağlı. Kısıtlamaların vaka sayılarını düşürmede ne kadar başarılı olacağı ilerleyen günlerde belli olacak.

Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı ve Sağlık Bakanlığı Toplum Bilimleri Kurulu üyesi hemşehrimiz Prof. Dr. Mustafa Necmi İlhan ile Türkiye’de ve dünyada hala etkin olarak kendini gösteren pandemiye dair merak edilenleri konuştuk. Pandemi ile mücadelede yeni önlemler ve kısıtlamalar yeterli mi? Kısıtlamalar daha da sertleşecek mi? Vatandaşlar ne yapmalı? En çok bulaş nerelerde görülüyor? Pandemiye dair bilgi kirliliğine karşı neler yapılmalı? Tüm bu sorularımızın yanıtını Gazi Üniversitesi (GÜ) Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mustafa Necmi İlhan’dan aldık.

“HASTA SAYISININ 5 KATI KADAR VAKA SAYISI SÖZ KONUSU”

Öncelikle son günlerde artan koronavirüs rakamlarını değerlendiren Prof.Dr. Necmi İlhan; “Bilindiği üzere son günlerde hem vaka sayısı hem hasta sayısı paylaşılıyor. Gördüğümüz kadarı ile hasta sayısının 5 katı kadar vaka sayısı söz konusu. Burada asemptomatik olup tanı almayanların da olabileceğini bilmemiz gerekiyor. Bu açıdan baktığımızda günlük en az 30 bin PCR pozitiflik demek, hepimizin çok dikkatli olması gerektiği anlamına geliyor. Tabii bu iller arası fark edebiliyor. Sayın Bakanımız da geçtiğimiz gün bilim kurulu toplantısı sonrasında açıkladı zaten İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Gaziantep gibi illerimizde daha yüksek olduğunu ama Türkiye’nin genelinde kontrollü bir duruma doğru gidiş olmakla birlikte genel olarak bir yükseklik olduğunu ifade etti.” Dedi.

“DÜNYADA DA BENZER BİR DURUM SÖZ KONUSU”

Ağır hasta sayılarında da artış olduğuna dikkat çeken İlhan, “Tabii burada bizim endişe ettiğimiz konulardan birisi de ağır hasta sayımız. Ağır hasta sayımıza baktığımızda bizi yoran şeylerden biri de o açıkçası; zira yine ağır hasta sayısı 26 Kasım itibarı ile 4 bin 700’ ü bulmuş durumda. Oysa ki bu rakamlar daha Kasım ayının başında 2 bin 100 idi. Yani iki kat bir artış var ve o yüzden de endişe ediyoruz. Buradaki hastalarımız hem daha olumsuz koşullarda oluyorlar hem de vefat edenler, genelde ağır hastalardan oluyor. Aynı zamanda ağır hasta sayısı arttıkça tabii evde tedavi söz konusu olamayacağından hastanelerin kapasitesi artıyor. Ama sadece bizim ülkemizde değil dünyada da benzer bir

durum söz konusu biliyorsunuz. Dünyada da farklı bir durum yok. Yine dünyada 26 Kasım tarihi itibarı ile 62 milyona doğru yeni vakaların yol aldığını, bir milyon 500 bine yakın da vefat olduğunu gözlemliyoruz. Tabii dünyada da yeni olgulara bakıldığında Amerika, Hindistan, Brezilya, Rusya, Fransa, İspanya, gibi ülkelerin de çok başlarda yer aldığını görmekteyiz.” Açıklamalarında bulundu.

“KISITLAMALARIN İKİ BİLEŞENİ VAR”

Artan koronavirüs verileri sonrasındaki günlerde uygulamaya konulan kısıtlamalar hakkında da değerlendirmelerde bulunan Sağlık Bakanlığı Toplum Bilimleri Kurulu Üyesi Prof. Dr. Necmi İlhan, alınan tedbirlerin 20 yaş altı ve 65 yaş üstü riskli kişiler ile bulaşın en fazla olduğu riskli yerlere yönelik olduğuna dikkat çekerek şunları söyledi:

RİSK GRUPLARINI KORUMAK VE RİSKLİ YERLERİ BERTARAF ETMEK İÇİN KISITLAMALAR UYGULANMAKTA

“Bilindiği üzere geçtiğimiz hafta kısıtlamalar başladı. Gelen kısıtlamaları iki türlü değerlendirmek gerekiyor. Daha doğrusu genel kısıtlamaların iki bileşeni var. Birincisi; risk gruplarını korumak, ikincisi de riskli yerleri bertaraf etmek. Risk gruplarını korumak deyince öncelikle 65 yaş üstü büyüklerimiz karşımıza çıkmakta, büyüklerimizi evde tutarak onların enfekte olmasını azaltmak istiyoruz. Çünkü hepimiz artık biliyoruz ki büyüklerde enfeksiyon daha ağır seyrediyor ve vefatlar da daha çok büyüklerimiz arasından çıkıyor. İkincisi ise 20 yaş altı gençlerimiz ve çocuklarımız; zira bu grupta henüz hastalık ağır seyrediyor gibi gözükmesede uzun vadede kendilerinden endişe edilerek bu gruplarda kısıtlamalar söz konusu oldu. Aynı zamanda 20 yaş altı grubun kabaca baktığımızda daha çok hasta olmasa da hastalığı, enfeksiyonu büyüklere taşıyan grup olduğunu gördüğümüzden dolayı bu gruplara da kısıtlamaya gidildi.”

“TOPLUMUM DESTEĞİ OLMADAN SALGINDA BAŞARILI OLAMAYIZ”

Bulaş zincirinin kırılması için vatandaşların sürece uymaları gerektiğine dikkat çeken Prof. Dr. İlhan, “Kısıtlamaların bir diğer bileşeni ise riskli yerlerin kısıtlanması idi. Bu da AVM’ler, restoranlar, kuaförler, berberler gibi çalışma alanlarına zaman kısıtlaması getirilmesi idi. Hafta sonu belli bir zaman dâhilinde sokağa çıkma kısıtlaması getirildi. Ancak vatandaşların da buna uyum göstermeleri gerekiyor. Toplumum desteği olmadan salgında başarılı olamayız. Kamu, özel sektör, toplum hep birlikte mücadele etmeliyiz. Maalesef şöyle şeyleri gözlemliyoruz; örneğin insanlar yakınlarına ‘Cuma günü akşam bize gelin, birlikte vakit geçirelim yatıya da bizde kalın, ertesi sabah da kahvaltı yaparsınız sonra dönersiniz.’ Bu şekilde davetlerde bulunuyor. Ama hemen akabinde salı, çarşamba veya perşembe günü aynı evde kalmış kardeşler aileler, kuzenler, arkadaşlarda hemen koronavirüs pozitifleri gördük. O yüzden bizim de vatandaşlar olarak bu sürece uymamız gerekiyor.” İfadelerinde bulundu.

DAHA FAZLA KISITLAMA GELEBİLİR Mİ?

Daha fazla kısıtlama gelip gelmeyeceği yönündeki sorumuzu yanıtlayan Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Necmi İlhan, “Tabii daha fazla kısıtlama gelebilir mi? Sayın Cumhurbaşkanımız da geçtiğimiz gün benzer bir şey söyledi. Daha fazla kısıtlama gelip gelemeyeceği konusunda; rakamlara bakıp karar vermek gerekiyor. Önümüzdeki hafta pazartesi, salı gününden itibaren yani 30 Kasım-1 Aralık’tan itibaren bu kısıtlamaların etkisi görülecek. Vaka ya da hasta sayısı plato çizer ya da aşağı doğru yönelirse bu önlemlerin başarılı olduğu düşünülebilir. Fakat yukarı doğru yönelme eğilimi devam ederse, ileriye doğru ivme devam ederse tabii ki daha fazla kısıtlama söz konusu olabilir.” Diye konuştu.

AŞI SONRASI NORMALE DÖNEBİLECEK MİYİZ?

Aşı sonrasında ne zaman normale dönüş yaşanacağı konusunda da bilgilendirmede bulunan Prof. Dr. Necmi İlhan; sağlık çalışanlarının maruz kaldığı korona gerçeğini de açıkladı ve "Aslında haziran ayında bilindiği üzere Sağlık Bakanlığının yaptığı toplumda koronavirüs görülme sıklığı çalışmasını bakanlık TÜİK verileri ile açıklamıştı. Buna göre hastalığı geçirenler, yüzde 2 civarındaydı. Ama toplumdaki bağışıklık binde birin altındaydı. Yani çok daha düşüktü açıkçası. Buna göre toplumda şu an bu kadar vaka artış sayısı ve hasta artış sayısı ile beraber belki yüzde 10'lara doğru yöneldik diye düşünüyorum. Ama bu sadece benim düşüncem. Böyle bir çalışma devam ediyor. Bunla ilgili sonuçlar açıklanınca ancak bilgimiz olacak." İfadelerinde bulunarak açıklamalarını şöyle sürdürdü:

"TOPLUMSAL BAĞIŞIKLIK KAZANILMASI İÇİN TOPLUMUN EN AZ YÜZDE 60'ININ BU HASTALIĞI GEÇİRMESİ GEREK"

Aşı uygulamalarına ilişkin bilgi veren İlhan; toplumsal bağışıklık kazanılması için nüfusun yaklaşık yüzde 60'ının aşılı ya da hastalığı geçirmiş olması gerektiğini anlatarak; aşının kimlere yapılması gerektiğinin belirlenmesinin büyük önem taşıdığını söyledi. İlhan; "Kabaca toplumsal bağışıklık olması için toplumdaki kişilerin en az yüzde 60'ının bu hastalığı geçirmesi gerektiği ya da aşı olduğu düşünüldüğünde bir hayli aslında zamanımız var. Aşıyla beraber, bu hastalığı geçirmiş ya da aşı olarak antikor düzeyi belli bir seviyeye çıkmış toplumdaki birey sayısının artırabilirsek, yüzde 60 civarına çıkabilirsek, bu sefer bulaşmayı engelleyebiliriz. Yani bir kişi birden az kişiye bulaştırmaya başladığı zaman tabii ki koronavirüs kayboluyor. Bütün bakteriler, bütün mikroorganizmalar, bütün virüsler için geçerli bu açıkçası. Ama bunun kaynağı insan olduğu için, bizim buna ancak, başka virüsün bulaşacağı kişi bulmayı; bir kişiye enfekte ettikten sonra o kişide kalması ile çözüm bulacağımızı bilmemiz gerekiyor. Başka bulaşacak kişi bulamamalı, o kişide antikor olmalı ve de o kişiye bulaşsa dahi daha hafif geçirmeli, hastalık yapmamalı gibi düşünmek gerekiyor." şeklinde konuştu.

“GELİŞTİRİLEN AŞILARLA, TOPLUMSAL BAĞIŞIKLIĞIN KAZANILMASINDA ÖNEMLİ BİR AŞAMAYA GELİNEBİLECEK”

Geliştirilen aşıların temin edilmesiyle toplumsal bağışıklığın kazanılmasında önemli bir aşamaya gelinebileceğini vurgulayan İlhan, “Tabi bu sürece baktığımız zaman Çin aşısı ile ilgili çalışmalar daha ileride. Çin aşısının Yılbaşı gibi 50 milyon doza kadar gelebileceğini Bakanımız ifade etti. Bir de Alman Türk aşısı var. Onun da bir milyon doz kadar gelebileceği söylendi. Rusya’nın yaptığı çalışmalar var, İngiltere’nin, Amerika’nın aşı çalışmaları var. Ama bunların hepsinin ötesinde Koçak Farma ilaç firmasının geliştirdiği yerli aşı var. Bunun da nisan ayına yetiştirilebileceği söyleniyor. Yani böylece bu gelen aşılarla birlikte önce risk gruplarından başlanarak, aşı yapılabileceğini düşünüyorum.” İfadelerini kullandı.

“KOVİD-19 AŞISI UYGULANIRKEN BİR STRATEJİ OLACAKTIR”

İlhan, koronavirüs aşı uygulamasına başladığında yine risk sıralamasına göre bir planlama yapılacağını aktararak şunları kaydetti: Burada aşının da bir stratejisi olacaktır. Aşı da şöyle bir tartışma söz konusu. Tüm dünyada hem kendilerini koruması bakımından hem de başkaları ile ilgili bulaş riskini de azaltması bakımından önce sağlık çalışanlarının aşı olması gerektiği yönünde ifadeler mevcut. Zaten Türkiye’ye baktığımızda her 10 vakadan bir tanesi sağlık çalışanlarından oluşmakta. O yüzden buna çok dikkat etmek gerekiyor. Bir diğer husus ise sağlık çalışanlarından sonra farklı stratejiler geliştirilebilir. Servis çalışanları, otobüs çalışanları, market çalışanları, polisler, askerler vb Yani toplumla iç içe olan bireylerin aşılama yoluna gidilebileceği gibi ya da hasta olduğu zaman vefat ihtimali yüksek, hastalığı ağır geçirebilecek 65 yaş üstü büyükler ya da kronik hastalığı olanların da aşılama yoluna gidilebilir. Tabi gelecek aşı sayısı ve dozuna göre böyle bir planlama çalışması var zaten Bakanlıkta. Önümüzdeki ay da nihayetlenecek; ocak ayından itibaren inşallah aşılamaya başlayalım düşüncesindeyiz.”

“AŞI OLAN DA, OLMAYAN DA; HASTALIĞI GEÇİREN DE, GEÇİRMİYEN DE MASKE TAKACAK”

Aşı olan kişilerin hiçbir zaman hasta olmayacağı yönünde bir rehavete kapılmaması ve yine tüm tedbirlere uyması gerektiğine işaret eden Prof. Dr. İlhan; “Aşı olmayanlar yani aşıya sırası henüz gelmeyenler de elbette olacaktır. Aşı olsa da insanların yine kendilerini kontrol etmesi gerekecek. Yine fiziksel mesafe ve maske ve hijyen geçerli olacak. Hastalığı geçirdim diye hala nasıl maskesiz, fiziksel mesafe olmadan devam edilemiyorsa; aşı olsak da kişiler yine fiziksel mesafe-maske-hijyen kuralına uymalı... Aşı sadece mücadelede bize yardımcı olacak, destekleyici olacak. Aşı olan da, olmayan da; hastalığı geçiren de, geçirmeyen de maske takacak. Çünkü ikinci hatta üçüncü kez hastalığı geçirenler var. Son dönem ikinci üç ayın da bitmesiyle 3. kez hastalığa yakalanan kişiler var. İkinci kez daha yoğun geçirildiği ile ilgili bir tespitler de var ama henüz bu kanıtı dayalı değil...” dedi.

SEVDİKLERİMİZE NE ZAMAN SARILABİLECEĞİZ?

“Sevdiklerimize, özellikle risk grubunda olan yakınlarımıza ne zaman sarılabileceğiz?” yönünde kendisine yönelttiğimiz sorumuzu da samimiyetle yanıtlayan İlhan; “ Bu çok zor bir soru.. Bir süre daha sabretmeyi öğreneyim. Bizim inancımız, değerlerimiz bize sabrı emrediyor biliyorsunuz. Biraz daha sabırlı olursak sanki biraz daha ona zamanımız var diye düşüncesindeyim.” Dedi.

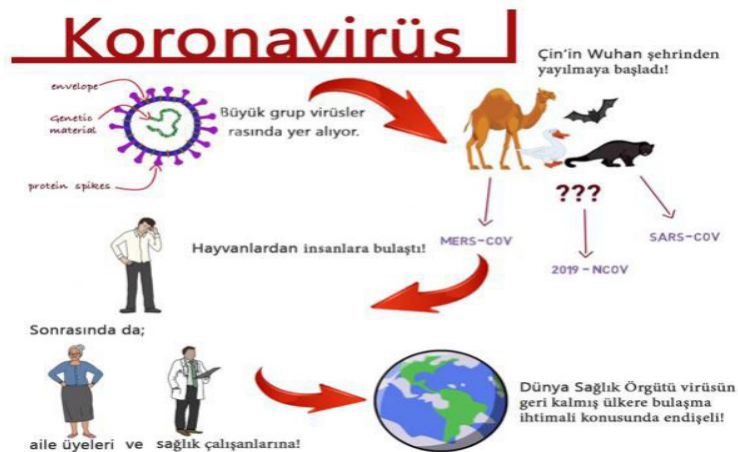
Prof.Dr. M.Necmi İlhan sözlerinin sonunda koronavirüse dair ilaç dışında kullanılan bazı bitki ve vitamin desteklerinin, herhangi bir faktörün ön planda olmaması gerektiği konusunda uyarılarda bulundu. Koronavirüse karşı koruyucu olduğu ifade edilen bitkisel kökenli kürlerin ya da kişilerin kendi inanışlarına, düşüncelerine göre uyguladıkları alışkanlıkların bu tarz virüslerde hiçbir öneminin olmadığı yönünde birtakım uyarı ve önerilerde bulunan İlhan son olarak şunları söyledi:

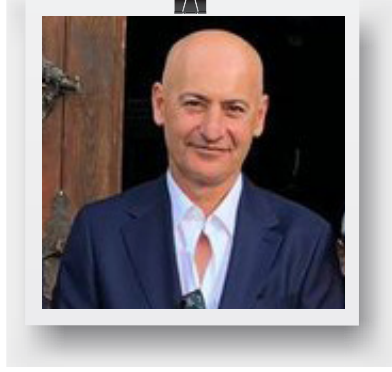
“KİŞİNİN, SAĞLIK MİRASININ İYİ OLMASI GEREKİYOR”

Hem hastalığa yakalanmanın öncesinde hem de hastalığa yakalandıktan sonra bu tür şeylerin etkisinin olmadığını vurgulamak isterim. Biz başından beri hep şunu söylüyoruz; biliyorsunuz. Çok net söylemek isterim ki; şu an bunlarla ilgili bizim ülkemizde kanıta dayalı dünyada yapılmış bir çalışma ve somut bir bilgi söz konusu değil. Koronavirüs sürecine baktığımızda insanların şu ilacı alayım, şöyle yapayım da koronavirüs geçsin diye yapabileceği hiçbir şey yok şu anda. Öncelikle kişinin sağlık mirasının iyi olması gerekiyor. Daha önceden sigara içmemiş olması gerek, sigarayı bırakmanın çok faydası var. Bu tip durumlarda şundan endişe ederiz; aniden diyeteye başlamak, bir şeyi fazla kullanmak. Şimdi diyet yapmanın zamanı değil, sağlıklı ve dengeli beslenmenin zamanı. Yani kişinin daha önceki rutini nasılsa; beslenmesi, yemesi, içmesi gibi aynen devam edilmeli. Olabildiğince protein de alsın insanlar, karbonhidrat da, yağ da... Yani her gıdadan almalarına özen göstermeleri gerekiyor. Mevsimindeki sebze ve meyveleri yemeleri gerekiyor. Yoksa şu ilacı alayım bağışıklığım güçlensin, ya da şu bitkinin suyunu kaynatıp içeyim diye bir şey yok.

“KURALLARA UYMAK, KORONAVİRÜS MÜCADELEMİZİ DAHA KOLAY VE BAŞARILI HALE GETİRECEK”

Ayrıca kişinin kendine güvenmemesi gerekiyor. Virüs herkese bulaşabilir, herkes ağır hasta olabilir, vefat edebilir, kimse kendini korunaklı düşünmemeli... Bakıyoruz 25-30 yaşında gencecik insanlar koronavirüsten hayatını kaybederken 90 yaşında bir büyüğümüz koronavirüs oluyor ve rahatlıkla atlatıp geri dönebiliyor. Virüs, herkesi her türlü etkileyebileceğinden, herkesin kurallara uyması ve şunu içeyim bunu içeyim gibi değil de maskemi takmamazlık yapmayayım, kapalı ortamda bulunmayayım, bulunsam dahi mutlaka temiz hava girişine izin vereyim diye düşünmesi koronavirüs mücadelemizi daha kolay ve başarılı hale getirecek. Sürecin başından beri fiziksel mesafe, maske ve hijyen kuralını her zaman söylüyoruz. Son dönemde özellikle kapalı ortama mümkün olduğunca girilmemesi gerekiyor. İşyerinde olsun, evde olsun, toplu taşımada olsun ortamın mutlaka temiz ve taze hava ile havalandırılması gerekiyor. Malum havalar soğudu. Camları açmaktan insanlar imtina ediyor ama mutlaka dışarıdan bir insan geldiyse havalandırıp, günlük belli periyotlarla içeriye temiz hava girişine izin vermemiz gerekiyor ki koronavirüsü bertaraf edelim.”

Fırat ARAL
Elektronik Mühendisi

ELAZIĞ'LI OLMAK - HAYALLERİNİN PEŞİNDEN...

Çocukken yaz tatillerimi geçirdiğim annemin köyü. (Sivrice-Kürk köyü) O zamanlar bana göre dünyanın en güzel yeriydi. Büyünce buralara bir şeyler yapma hayalleri kurardım. Bu güzellikleri başkaları da görmeliydi.

Doğup büyüdüğüm şehirden üniversitede elektronik mühendisliği eğitimi almak için ayrıldım. Ankara'da başlayan eğitim ve iş hayatım İstanbul'da devam etti. Büyük şehirlerin karmaşası doğadan uzak yaşamı belli bir zaman sonra beni de zorlamaya başladı. Hayallerinin peşinden gitme isteği her gün artmaya başladı. Sonunda eşimin de desteği ve onayıyla Elazığ'a yatırım yapmaya karar verdik.

Hepimizin bildiği gibi şehrimizin öne çıkan en temel ürünleri, Elazığ vişne mermeri, üzüm (özellikle Öküzgözü ve Boğazkere) ve bu üzümlerden üretilen orçik.

Yola çıkarken hedeflerimi, bu şehirde daha önce hiç yapılmayanı yapmak, evrensel bir marka ortaya çıkarmak, bir sektörde öncü olmak, doğayla iç içe olmak, kalıcı bir eser ortaya koymak ve şehrimizi tanıtmak olarak belirledim. Bakınca çok büyük hedefler koymuşum gibi görünse de, hedef hayallerimin peşinden gitmekti.

Başaramasam bile denemiş olacaktım.

Mühendis mantığıyla hedefleri ve ürünleri eşleştiren yatırım kendiliğinden ortaya çıktı. Devlet dışında kimse üzümünden şarap üretmiyordu, şarap evrensel bir ürün ve markalaşması mümkündü, her gün doğayla iç içe olunacaktı, örnek olup diğer yatırımcıların da girmesi sağlanabilirdi, yapılacak üretim ve konaklama tesisleri belli bir mimari de yapılabilir ve kalıcı eserler ortaya konulabilirdi. Bütün bunların sonucu olarak ta şehrimiz tanıtılmış olurdu.

Başta dediğim gibi çocukluk hayalim annemin köyünde (Sivrice-Kürk köyü) bir şeyler yapmaktı. 2001 yılında ilk arazilerimizi satın alıp 2002 de bağ dikimlerine başladık. 2005 yılında küçük şaraphanemizi kurduk. 2009 yılında üretim izni aldık ve ilk şaraplarımızı ürettik. 2011 yılında şaraphanemizi son haline getirdik. 2018 yılında butik otelimizin arazisini satın aldık ve aynı yıl başlayıp 2019 yılın da tamamladık.

Bugün itibariyle 70 dönümü dikili, seneye 150 dönüme tamamlanacak olan bağlarımız, bunlardan elde edeceğimiz üzümü işleyecek şaraphanemiz ve 13 odalı, restoran, açık yüzme havuzu, Türk hamamı, yöresel ürün satış bölümü, şarap satış bölümü ve 30 kişilik toplantı odası olan bir butik otel yerleşkemiz hayata geçmiş durumda.

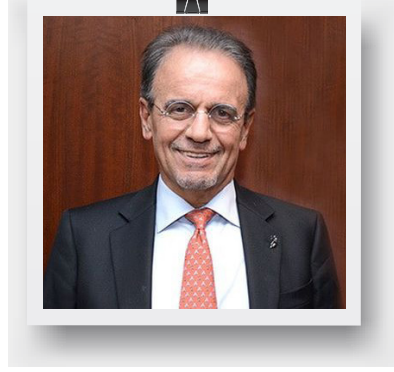
Yıllardır verilen emek, mücadele ve alın teri meyvelerini vermeye başladı.

Anı düşünmeden gelecekler üretmek adına çabam devam edecek. Yazının başlığını da "Elazıglı Olmak" dedim. Asıl olan nereli olduğunuz değil ne yaptığınızdır. Önce ailem sonra şehrim, ülkem ve dünya için doğru şeyler yapmaya çalışmaya devam.

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN
Enfeksiyon Hastalıkları Derneği Başkanı

RÖPORTAJ

Röportajı gerçekleştiren: Songül DURSUN (Elazığ Fırat Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni)

Röportaj: Prof. Dr. Mehmet CEYHAN (Enfeksiyon Hastalıkları Derneği Başkanı)

Korona virüs salgınıyla birlikte yaptığı açıklamalarla ekranların en çok tanınan isimlerinden biri haline gelen Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Enfeksiyon Hastalıkları Bilim Dalı ve Enfeksiyon Hastalıkları Derneği Başkanı hemşehrimiz Prof. Dr. Mehmet Ceyhan, pandeminin dünyada ortaya ilk çıktığı günden bugüne kadar geçen süreci değerlendirdi. Prof.Dr. Mehmet Ceyhan; salgının yönetiminde bütün dünyada ciddi sorunlar olduğunu belirterek, bu durumun sadece Türkiye'ye özgü bir durum olmadığını kaydederek; salgında, özellikle bilimsel olarak yönetiminde çok yetersiz kalındığını söyledi ve danışma kurullarının birçok öngörülerinin yanlış çıktığını kaydetti.

Koronavirüste artan vaka sayıları ne anlama geliyor? Aşı çalışmalarında geline son durum nedir? Alınan tedbirler yeterli mi? Ne gibi ek tedbirler alınmalı? Salgın bu güne kadar doğru yönetildi mi? Çocuklarda vaka sayıları neden arttı? Yağmurun virüsle ilgisi nedir? Tüm bu sorularımızı koronavirüs olaylarının ardından kamuoyunun katıldığı televizyon programlarıyla tanıdığı Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Enfeksiyon Hastalıkları Bilim Dalı ve Enfeksiyon Hastalıkları Derneği Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ceyhan yanıtladı. İşte Prof. Dr. Mehmet Ceyhan ile yaptığımız röportajın detayları...

Songül DURSUN: Pandeminin dünyada ortaya ilk çıkışından bugüne kadar geçen süreci değerlendirebilir misiniz?

“DANIŞMA HİZMETİ VEREN BİLİM ADAMLARI, BÜTÜN DÜNYADA YANLIŞ TAHMİNLERDE BULUNDULAR”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Dünyada ilk olarak aralık ayında Çin’de DSÖ’ye 44 tane nedeni bilinmeyen zatürre rapor edildi. Arkasından hızla Çin’de artmaya başladı. Sonrasında etrafındaki ülkelere ve Amerika’da ve sonradan diğer ülkelerde ve Avrupa’da, İtalya’da vakalar artmaya başladı. Arkasından bütün Avrupa’ya yayıldı. Sonrasında İran’da vaka artışları gözlemlendi.

Türkiye’de ilk 11 mart tarihinde ilk vaka görüldü ama gerçek anlamda ilk vaka değildi. Bütün ülkeler için de bu böyle. Çünkü siz yakalayabildiğiniz ilk vakayı ancak açıklayabiliyorsunuz. Ama siz yakalayana kadar çok sayıda insan hastalanmış oluyor. Türkiye’de de böyledi. İstanbul’da ilk vaka tespit edildiğinde muhtemelen yüzlerce vaka vardı ama diğer illerde çok fazla vaka yoktu. İstanbul merkezliydi. Arkasından diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de alınan çok sıkı tedbirlerle vaka sayıları azalmaya başladı. Fakat belli bir sayının altına inemedik. 11 Marttan itibaren üç ay boyunca bin civarında takıldı. Avrupa ülkelerinde de yine sayılar belli bir sayının altına inemedi; bir türlü sifıra indiremedik. Bunun nedeni de bilim adamlarının yanlış öngörüleriydi. Çünkü maalesef özellikle devletlere danışma hizmeti veren bilim adamları, bütün dünyada yanlış tahminlerde bulundular. Hâlbuki ben söylüyordum; dünyadaki ve Türkiye’deki daha önce geçirilen salgınlara baktığımızda virüsün yazın sıcaktan öleceğini ve salgının biteceğini söylemek son derece yanlıştır. Salgınların birçoğu yazın sıcakta çıkmıştır. Grip de; kışın soğukta olan, yazın sıcakta kaybolan bir hastalıktır ancak grip pandemileri büyük çoğunlukla yazın esas zayıf vermiştir.

“BÜTÜN DÜNYA ÜLKELERİ İLE BİRLİKTE İKİNCİ ARTIŞ DÖNEMİ YAŞAMAYA BAŞLADIK”

Öte taraftan belirtisi olmayan ve virüs pozitif vakaların bulaştırmadığı öngörüsünde bulundular. O da çok yanlıştı. Sonra anladık ki tam tersine vakaların yüzde 90’ı belirtisiz seyrediyor ve bu insanlar bulaştırmaya devam ediyor. Bu insanlar, doğru düzgün bir tarama programıyla belirlenip izole edilmediği için insanlar bulaştırmaya devam ettiler. Yazın araya giren toplanmalar, kalabalıklaşmalar, bayramda bayramlaşmalar, dini toplanmalar, politik toplanmalar bunların hepsi virüsün yayılmasına yol açtı. Bütün dünya ülkeleri ile birlikte ikinci artış dönemi yaşamaya başladık.

Songül DURSUN: *Son dönemlerdeki vaka artışı hakkında bir değerlendirme yapmanızı istesek neler söyler-siniz?*

“BÖYLE GİDERSEK; ÜÇÜNCÜ ARTIŞ DÖNEMLERİ, DÖRDÜNCÜ ARTIŞ DÖNEMLERİ DE GÖRECEĞİZ”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN:: Şu anda durum mart ve nisan ayından çok daha kötü; hem vaka sayısı fazla hem de artık **SALGIN TEK MERKEZLİ SALGIN OLMAKTAN ÇIKTI.** Bütün Türkiye’ye yayıldı. Elazığ’da da oldu, Diyarbakır’da da oldu. Ankara’da da oldu. Öyle bir noktaya geldi ki yoğun bakımlarda yer sıkıntısı ortaya çıktı. Fakat bu durum maalesef ne devleti ne vatandaşları yeteri kadar tedbir almaya yöneltmedi. Dolayısıyla eğer böyle gidersek, Ankara’da, Elazığ’da ve diğer şehirlerde de üçüncü artış dönemleri, dördüncü artış dönemleri de göreceğiz.

Songül DURSUN: *Peki, salgının bitmesinin yolu ya da yolları var mıdır, salgın nasıl bitirilebilir?*

TOPLUMSAL BAĞIŞIKLIĞIN KAZANILMASI, AŞININ BULUNMASI VE VİRÜSÜN MUTASYONA UĞRAMASI İLE SALGIN BİTEBİLİR

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Ta ki toplumsal bağışıklık yani toplumun yüzde 60 bağışık hale gelinceye kadar yani toplumsal bağışıklık gelişmesi de toplumun en az yüzde 60’ının hastalığı geçirmesi ile olabilir ya da kitlesel bir aşılama ile yani toplumun tamamına yakınının aşılınması ile olabilir. Mesela aşı önümüzdeki yılın başlarında uygulan-

bilecek bir aşı Türkiye'ye belli bir sayıda gelebilir. Ancak bu kitlesel bağışıklığı sağlamaz. Ancak o aşığı yaptırını belli oranda koruyabilir. Ama salgının bitmesine bir katkısı olmaz. Bu miktarda bir aşının üretilmesi 2 buçuk, 3 seneden önce mümkün değil zaten.

“VİRÜS MUTASYONA UĞRARASA; SALGIN BELKİ DAHA ERKEN BİTEBİLİR”

Ya da virüs olumlu yönde bir mutasyona uğrayacak. Virüs daha az tehlike arz edecek ve daha bulaştırıcı arz edecek. Virüsün daha hafif hastalığa yol açmasına neden olacak mutasyon açıklandı. Ama bu yetmiyor. Çünkü aynı zamanda bu mutasyona uğrayan virüsün şimdiki mevcut virüsten daha bulaştırıcı olması lazım... Ancak daha hafif seyirli olması lazım.. Yoksa mevcut virüsün yerini alamaz. Birbirinden ayrı hem daha bulaştırıcı özelliği olan hem daha hafif seyretmesine yol açacak mutasyon tanımlandı. Ancak burada sorun, bu iki özelliğin aynı virüste olması lazım. Şimdi bekliyoruz aynı virüste bu iki mutasyon birden gerçekleşirse o zaman mutasyonla belki çok daha erken bitebilir. Ancak öyle bitecek bu salgın.

Songül DURSUN: Tekrar kısıtlamalar gelebilir mi, tedbirler artırılmalı mı? Bu konuda önerileriniz olacak mı?

“BU ŞEKİLDE GİDERSE TEDBİRLER ALINMAK DURUMUNDA KALINACAKTIR”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Zor, şu açıdan zor; yeniden sokağa çıkma yasakları, iş yerlerinin kapatılması, okulların kapatılması tabi eskisi kadar kolay değil. Çünkü zaten ekonomi çok sınırdadır. İnsanlar işsiz kaldı, özellikle esnaf zararına çalışıyor. Tekrar o günlere dönmek çok yıkıcı olacaktır. Ama eğer bu şekilde giderse mecburen tedbirler alınmak durumunda kalınacaktır. Onun için salgın o seviyeye gelmeden mutlaka ek önlemler alınmalı ve vatandaşların da bu önlemlere bugünkünden daha iyi uyması lazım. Burada kısıtlamaktan çok kontrol edilmekten bahsediyorum. Mesela ben bugün Ankara'dan Elazığ'a geliyorum. Bir yere bir kayıt yapılmalı, ben Elazığ'a kaç günlüğüne geliyorum. Oradaki adresim nedir, nasıl bir aktivitede bulunacağım. Kimlerle görüşeceğim, kimleri ziyaret edeceğim. Böylesi bir planlamanın yapılması lazım. Tabi ki her gidene kontrol edemezsiniz ama mesela Elazığ Sağlık İl Müdürlüğü'ne benim bilgilerim gidecek, o gün 100 kişi mi geldi Elazığ'a, birini bile kontrol etseniz, bir disiplin sağlanır. Ama şu anda hiçbir kontrol yok, hiçbir bilgi yok. Adam virüs pozitif geziyor.

“HES UYGULAMASINA, SADECE DEVLETİN TESPİT ETTİĞİ HASTALAR VE TEMASLILARI GİRİYOR”

HES uygulaması var, yalnız HES uygulaması sadece devletin tespit ettiği hastalar ve onların temaslıları giriyor uygulamaya.. Hâlbuki bunun 10 katı kadar insan belirtisiz seyredip, test de yapılmadığı için virüsü yayarak dolaşıyorlar.

Songül DURSUN: Salgının ilk çıktığı günden bugüne kadar doğru yönetildiğini düşünüyor musunuz?

“SALGININ YÖNETİMİNDE BÜTÜN DÜNYADA CİDDİ SORUNLAR OLDU”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Maalesef bu salgının yönetiminde bütün dünyada ciddi sorunlar oldu. Bir telaşla aceleyle kararlar alındı ve bu kararların yanlış olduğu da sonradan ortaya çıktı. Yani Türkiye'ye özgü bir durum değil Türkiye'de dahil bu duruma. Salgının özellikle bilimsel olarak yönetiminde çok yetersiz kalındı. Danışma kurullarının falan birçok öngörülerini yanlış çıktı. Mesela Türkiye'de dahil birçok ülke kademeli normalleşme falan derken insanlarda bir rehavete neden oldu. İnsanlar nasıl olsa salgın bitiyor diye tedbirlere yeterince uymadılar. Hala daha yine aynı şeyler yapılıyor. Mesela İstanbul'da şu anda salgın çok yoğunlaştı ve bilim kurulu İstanbul'da tuhaf tuhaf öneriler getiriyor. Mesela otobüs sayısı artırılıyor. Zaten İstanbul trafik olarak çok sorunlu bir şehir. İstanbul'da otobüs sayısını arttırsanız otobüste yarım saatte gideceğiniz yere bir saatte gidirsiniz. O zaman da otobüste size virüs bu-

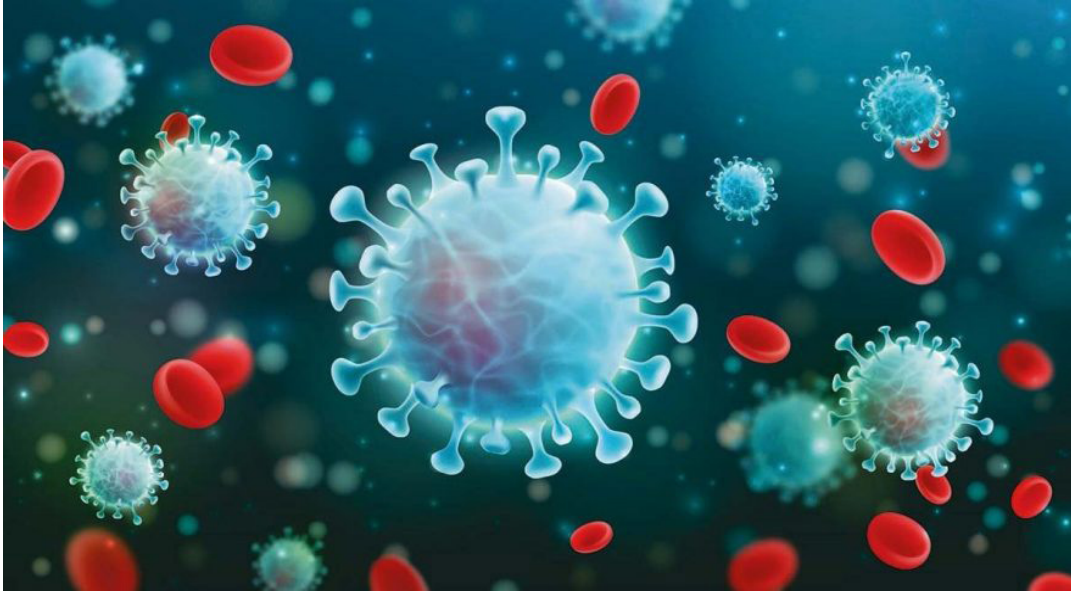
laşma riski artar. Bunun tek yolu var; mesailer kademelendirilecek. İkincisi toplanmalara mutlaka bir sayı sınırlaması getirilmeli, yani diyelim ki açık havada 6 kişiden fazla insan bir araya gelmeyecek. Kapalı ortamda üç kişiden fazla insan bir araya gelmeyecek. İstanbul'da kadınların altın günü gezmeleri, kabul günleri vs halen daha devam ediyor. Bu noktada sayı sınırlamaları getirilmeli.

“TOPLANMALARA SAYI SINIRI KONULMASI, BU HASTALIKTA ÇOK ÖNEMLİ”

Bu salgında grip salgınlarından farklı olarak, süper bulaştırıcı kavramı var. Yani mesela 100 kişi virüsü alıyor, 40' ı hiç bulaştırmıyor. Böyle şeyler hep duyuyoruz. Pozitif çıkan bir kişi; ne eşine, ne çocuklarına hiç bulaştırmıyor. Yüzde 40' ı bir iki kişiye bulaştırıyor. Ama yüzde 20' lik bir grup var ki bunlar 100 kişilik bir düğüne girdiğinde o topluluktan 80 kişi virüs pozitif çıkıyor. Bunun nedenini henüz bilmiyoruz. İnsanlar neden böyle bir bulaştırma kapasitesine sahip olduğu henüz anlaşılmadı. Onun için toplanmalara sayı sınırı konulması bu hastalıkta çok önemli.

“TEST POLİTİKASININ DEĞİŞTİRİLMESİ LAZIM!”

Bir de test politikasının değiştirilmesi lazım. Yani şu anda biz sadece hastalık kapıldığı için en az iki belirtisi olana test yapıyoruz. Onun dışında hasta ile teması olana test yapıyoruz. Mesela kişinin sadece ateşi varsa test yapmıyoruz. Onun dışında sağlıklı olup, virüsü belirtisiz geçirenlere tarama testi yapmak lazım ama bizde tarama testlerini spor kulüplerine, yurt dışına gidip gelenlere yapıyoruz. Bir de bazı şirketler kendi imkanları ile çalışanlarına yaptırıyor. Ama esas bu işin çok bulaştırma potansiyeline sahip özellikle sağlık personeli, gişe ve danışma personelleri, şoförler, uçaklardaki kabin görevlileri, kasiyerler, garsonlar mutlaka taranması gereken kişiler.

“OKULLARI AÇIYORUZ AMA OKULLARDA HİÇ TARAMA TESTİ YAPMIYORUZ!”

Okulları açıyoruz mesela ama okullarda biz hiç tarama testi yapmıyoruz. Hâlbuki ABD'de mesela okulları açarken bir karar alındı ve tarama testi yapacağız yapılan testlerden yüzde birinden daha düşük ise pozitiflik oranı okulları açacağız denildi. Sonra her hafta bütün öğrencilere ve öğretmenlerine, okul personellerini ise haftada iki defa tarama testi yapılacağı belirtildi. Bunların içerisinde bir kişi dahi pozitif çıkarsa o okullarda 14 gün eğitime ara verilece-

ği söylendi. Sonra da bu tarama testlerinde pozitiflik çıkınca okulların kapatılacağı söylendi ve nitekim Newyork'ta Brooklyn semtinde okullarda pozitiflik oranına göre okullar kapatıldı. Hâlbuki biz böyle bir politika izlemedik. Okullar açılırken hiçbir tarama yapılmadı. 31 ağustos tarihinde okulların açılması 21 eylüle ertelendi. Halbuki şu anda 31 ağustosun en az 10 katı virüs yoğunluğu var ve okulların bir kısmı açıldı. Objektif bir yaklaşım yok. İş tamamen İnsanların sübjektif kararları ile götürüyoruz.

Songül DURSUN: Aşı çalışmalarının son durumu nedir? Yerli aşı çalışmaları hakkında bilgi verebilir misiniz?

“BİR YA DA BİRKAÇ AŞI, ÖNÜMÜZDEKİ SENENİN BAŞINDA RUHSATLANDIRMA YAPACAK DURUMA GELEBİLİR”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Koronavirüs aşı çalışmalarında; aşağı yukarı 10 aşı, faz 3 seviyesi dediğimiz artık son insan çalışmaları yapılacak hale geldi. Bunların 6 tanesi biraz daha önemli. Bunlar devam ediyor. Aşı konusunda da garanti vermek çok doğru değil çünkü bir iki tane aşı çalışması durduruldu. Beklemek lazım. Ama sona yakınlar bunların bir ya da birkaçı önümüzdeki senenin başında ruhsatlandırma yapacak duruma gelebilir. Mesela Türkiye'ye 100 bin doz, 200 bin doz aşı önümüzdeki senenin başında gelebilir. Bunlar ne oranda koruyor henüz bilmiyoruz bunlar çalışma sonuçlanınca açıklanır. Aşı yapılmaya başlandığında da o aşların koruyuculuk süreleri ne kadardır; aylar içerisinde yıllar içerisinde gözlemlerle belli olacak. Maalesef hastalığı geçirenlerde ikinci kez hastalık geçirme durumu da oluyor. Şu anda sayıları az ama yarın bunların sayısı artar, aşıda sağlanan bağışıklık da kısa sürerse; o zaman toplumsal bağışıklık için problem olur yani toplumun yüzde 60 ı bağışık hale gelecek dediğimiz şeye ulaşmak kolay olmaz. O yüzden bekliyoruz

“TÜRKİYE'DE AŞI KONUSUNDA; EĞİTİM VE DENEYİM SAHİBİ İNSAN GÜCÜ EKSİK!”

Türkiye'deki duruma gelince, Türkiye'de aşağı yukarı 8 tane aşı hayvan deneylerini yaptı; insan deneylerine başlayacak duruma geldi. Fakat o insan deneylerine başlayabilmek için aşığı belli bir miktarda üretmeniz lazım. Türkiye'de bunun için bakanlığa başvuran birkaç tane firma var. Tekirdağ'da Çerkezköy'de bir firmanın üretim tesislerine geçtiğimiz günlerde bakan yardımcımızla birlikte baktık. Gayet iyi ,batı standartlarda hazırlanmış ancak bu konuda insan gücü eksik. Yani bu konuda eğitim ve deneyim sahibi insanlar yetiştirebilmek lazım. Türkiye'nin aşı üretebilmesi önemli... **Türkiye**, yıllarca aşı üretmiş **bir ülke ancak yıllardan beri artık bu durum söz konusu olmamış**. Yeniden o duruma gelebilmek önemli ama aşların faz 3 çalışmalarının bitip artık ruhsat için başvurabilecek duruma gelmesi önümüzdeki yaz mevsiminden önce pek mümkün görünmüyor.

Songül DURSUN: Maalesef Türkiye'de çocuk koronavirüs vakaları da arttı, bu konuda neler söyleyeceksiniz?

“BİNLERCE HASTANELERE YATAN, YÜZLERCE YOĞUN BAKIM İHTİYACI OLAN, İÇİNDE DE KAYBETTİĞİMİZ ÇOCUK VAR!”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Bakanlık, 'vakaların şu kadarı çocuk' diye günlük paylaşmadığı için tam bilmiyoruz; ama şunu biliyoruz, çocuk vakaları oldukça arttı. Biz ilk dalgada neredeyse hiç görmedik; ama kısa sürede sadece 23 tane bizim merkezimizin hastası oldu. Bu da toplumda çocuk vaka sayılarının oldukça arttığını gösteriyor. Çocuklar, evet daha hafif seyrediyor; ama milyonlarca çocuktan bahsediyorsak bunların içinde binlerce hastanelere yatan, yüzlerce yoğun bakım ihtiyacı olan, içinde de kaybettiğimiz çocuklar da var. Çocuk vakalarının arttığını söyleyebilirim

Songül DURSUN: Yağmur ile koronavirüsün ilişkisi var mıdır, bu konuda bir açıklama alabilir miyiz?

“CERRAHİ MASKELER ISLANDIĞI ANDA ÖZELLİĞİNİ YİTİRİYOR”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Yağmurun virüs ile çok direkt ilgisi yok; ama maske ile var. Yağmurların başlamasıyla göreceğimiz ki maskeleri taktığımızda maskeler ıslanacak. Şu anda kullandığımız cerrahi maskeler ısladığı anda özelliğini yitiriyor. Onun için mutlaka tedbirleri alıp, hazırlıklı olmalıyız, herkes bir şemsiye bulundurmak zorunda. Yüzümüz ıslansa çok önemli değil; ama maske ısladığında sürekli onu değiştirmek zorunda kalırız. Yağmurun olumsuz etkisi söyle düşünülebilir; insanlar kalabalık ve kapalı ortamlara girmek zorunda kalırlar, böyle bir negatif etkisi olabilir

Songül DURSUN: Son olarak eklemek insanlara vermek istediğiniz bir mesaj, uyarı veya önerileriniz olacak mı?

“BU BİR SAVAŞ VE KARŞI TARAFTAKİ DÜŞMAN ASKERİ DE BİR VİRÜS”

Prof. Dr. Mehmet CEYHAN: Bu işin iki tarafı var. Birincisi devletin önerileri, tedbirleri ... İkinci taraf da halk, vatandaş. Halk tedbirlere uymazsa devlet istediği tedbirleri alsın demokratik ülkede bunları yapamadığınız sürece kontrol altına almak mümkün değil. Kimi ülke mesela sokağa çıkma yasağı ilan ediyor. Bir izolasyona alıyor, kapısını dışarıdan kilitliyor, dışarı çıkması mümkün olmayan hale getiriliyor. Böyle olmayacağına göre insanlar gönüllü katılacak bu seferberliğe. Bu bir savaş ve karşı taraftaki düşman askeri de bir virüs. Kötü tarafı da; görünmüyor, gözle görülen bir şey değil. Bu yüzden mücadele son derece zor, bu savaştan da zor...

SOSYAL MEDYADAKİ PAYLAŞIMLARA DİKKAT!

Son olarak bilim düşmanı insanlara sözüm olacak. Elazığ'da da var, başka yerlerde de var. Web sayfası gruplar vs. özellikle sosyal medyadan asılsız şeylerle insanları etkilemeye çalışıyorlar. Koronavirüs kuralları, tedbirleri konusunda; maske mesafe konusunda insanları yanlış yönlendirmeye çalışanlar, kışkırtanlar var...Şimdi bu öyle bir savaş ki onlara soruyorum; nasıl mücadele etmek lazım. Virüsü kendi haline bırakalım mı diyorlar. **TÜRKİYE'DE ŞU ANDA HER 20 DAKİKADA BİR İNSAN COVID'DEN ÖLÜYOR.** Bu devletin resmi rakamları ile mevcut. Bunların vicdani sorumluluğunu kimse üzerine alamaz. Laf olsun takipçileri artsın diye bu işlerin peşini bıraksınlar. Bu devlet tarafından yürütülmüş ilan edilmiş ve şu an yürütülmeye çalışılan bir savaş. Burada insanlara maske kullanma demek savaşa giden askere silahını bırak demekle aynı şeydir. Gerçekten görüyorum hakaret ediyorlar, o insanlarla bu iş yürütülmeye çalışılırsa altından kalkılmaz, kalkmamız da mümkün değil. Sosyal medyada bu grupları takip eden insanlar biraz daha bilinçli olmalılar. İlaça mı karşısınız, aşıya mı karşısınız ancak şu anda yürütülen mücadeleye sekte vurmamak hukuken de suçtur. Normalde hapis cezası da var bunun. Devletin salgınla mücadelede aldığı tedbirleri zorlaştırmak, halkı kışkırtmak hapis cezası olan bir suç. İnsanlar bu grupları takip etmesinler, bu insanların söylemlerine itibar etmesinler.

Naşide GÖKBUDAK
Edebiyatçı - Yazar

LİSEM İÇİN AĞLIYORUM

Bu nasıl bir sevgidir? Bu nasıl bir bağlılıktır? Anlayamadım, anlatamadım, tahlil edemedim. Senelerce hasretini çektiğim bu topraklara her adım attığımda uçaktan ağlayarak indim ve gözyaşları içinde geri döndüm. Ben memleketimden başka bir yerde olmayı asla hayal etmemiştim. Memleketim benim için çok güzeldi. Çok özeldi. Gerçi başka bir şehir veya yurt dışında herhangi bir yeri de görmemişim. Hayal de etmiyordum. Hayal kurmayı çok sevdiğim halde, bu konularda asla hayal kurmamıştım. Zaten kuramazdım. Çünkü benim memleketim benim için Dünya'nın en güzel yeri idi. İki sefer olmak üzere dört beş yıl Ankara'da elli sekiz yıl İstanbul'da yaşadım. Hem de Ankara'nın ve İstanbul'un en güzel devirleriydi. Sonraları Avrupa'nın ünlü şehirlerini gördüm. Roma, Londra, Budapeşte ve daha birçok yeri. Güzeller miydi? Evet.

Ama asla benim memleketim kadar güzel değillerdi. Nihayet bu memleketin güzelliğini ve özelliğini roman sayfalarına taşıdım. Benim kıymet bilir hemşerilerim beklediğimden hatta hayal ettiğimden çok daha fazla ilgi ve sevgi ile karşıladılar. Çünkü Elâzığ halkı iyiyi güzeli bilen ve takdir edebilen bir topluluktur. Ne yazık ki 1950 li senelerde bıraktığım Elâzığ artık yoktu. Belki insanları gerçek bir bakış açısı ile incelerseniz içleri aynıydı. Belki biraz görünüşlerinde fark olabilirdi. Asıl değişim güzel memleketimin kendisinde idi. İstasyon caddesindeki akasya ağaçları, yeşil bağlarımız bahçelerimiz, tipik Elazığ evlerinden iz bile yoktu. Mesela Beş Kardeşler gibi. Tek tesellim lisem ayakta idi. Her zaman her yerde "Hayatımın en güzel yıllarını Elâzığ lisesinde geçirdim." Diye bahsettiğim lisem ayakta idi. O lise devrinin en güzel eğitim veren liselerinden ilk üç sıradaydı. Bunu anlamak ve ispat etmek çok kolaydı. Ellilerde mezun ettiği üniversite imtihanlarında başarıyı kimseye bırakmayan dereceleri ile hayattaki başarıları ile adını Türkiye'ye duyuran isimler yetiştirmişti. Bir de bu öğrencileri yetiştiren bir öğretim kadrosu vardı ki, inanıyorum ki hiçbir nesil bize nasip olan bu kadroya benzer bir kadro tarafından yetiştirilmemiştir. Bir Vahap Kışoğlu, bir Fethi Ülkü, bir Cahide Dalokay ve daha birçok başarılı kendini eğitime adanmış isim.

Galiba beni ağlatan bu eşsiz yerine konmayacak değerlerdi. Sizlere çocukça gelebilir ama liseme giden yolda, yani İstasyon caddesinde ki kesilen akasyaların her birinin üzerimde yarattığı hüznü ise hala yaşamaktayım.

Dünya gittikçe kötüye gidiyordu. İnsanlar doğaya sevgilerini ve saygılarını kaybetmişti. Harap edilen ormanlar, rant uğruna peşkeş çekilen tarihi ve güzellikte eşine az rastlanır eserler yok edilmişti. Şimdi de Doğa insanlardan intikam alıyordu. 2020 yılı en çok da benim memleketimi vurdu. Bütün bu kayıpların üzerine 24 Ocak 2020 yılında yaşanan Elâzığ depremi. O gece sabaha kadar televizyonun başında oturdum ve ağladım. Ulaşabildiğim herkese ulaştım. Yardım edebilmek için kendimi paraladım. Gücüm yettiği kadar da ettim. Dört yaşında bir kız çocuğu ve annesi ile iletişim kurup yardımcı olayım diye baş vurmduğım kimse kalmadı. Bana her konuda yardımcı olan sevgili Hakan Orhan bey araştırdı ve yoğun bakımda olduklarını oradan çıkınca benimle iletişime geçebileceklerini söyledi. Ne yazık ki hala bir bilgi edinemedim. İnşallah hayatlarını devam ettirecek bir yol bulmuşlardır.

Üstüne tuz biber olarak da Mart 2020 de başlayan COVID 19 salgını memleketimi ve şüphesiz tüm Türkiye'yi ve tüm Dünya'yı vurdu. Birçok haneye unutulmayacak acılar bıraktı. İnanın o acıları ben de her seferinde derinden yaşıyorum. Özellikle sağlık personelinin gösterdiği fedakârlığın büyüklüğü ve yöneticilerin sadece alkışlamakla kaldıkları, hiçbir haklarının verilmediği şaşkınlık yaratan bu durumda beni çok üzdü ve üzüyor.

Şüphesiz bütün bunlar her Türk vatandaşını çok yaraladı ve yaralamaya devam ediyor. Ben ise bu acıları özellikle memleketimle ilgili acıları çok derinden duyan birisiyim. Keşke yeni bir yıl yaklaşırken herkes için çok daha mutlu edici, yaşamı cazip kılabilen şeyler yazabilseydim.

1950 yıllarında yaşadığım Elâzığ'a duyduğum hasret her geçen gün büyüyor. Depremde lisemin hasar görmesi ve yıkılması da ayrı bir üzüntü. Gerçi bu yapılması gereken, şart olan bir şey. Ama her açıdan başarılı bir eğitim yuvası olan Elazığ lisesi, sıradan bir okul değildir. Özellikle okuduğum liseye duyduğum sevgi hak edilmiş bir sevgiydi. Öyle bir kadro, öyle bir lise olmasaydı, o devirde her türlü bilgi yakalama imkanlarından uzak bir zaman diliminde üniversitelere derece ile giren tüm Türkiye'nin tanıdığı Doğuşu doğuş yapan Türkiye'de ilk barajı yapan Gönül Talu, İstanbul'un her tarafında yaptığı muhteşem yapılarla dikkati çeken rahmetli Hüseyin Dünder, adaletin tam işlediği devirde adaletin en üst kademesinde görev yapan Metin Şekercioğlu, Ankara'da o devrin en ünlü laboratuvarını kuran Dr. Argun Yalçın ve daha birçok isim bu lisenin öğrencileriydi. Lisemiz tarihi ve geçmişçi çok başarılı olan bir eğitim yuvası idi. Yıkılması ne yazık ki zarurettir. Ancak ben ve benim gibi düşünenler, en azından mimarisinin değiştirilmemesini, adının değiştirilmemesini, ihtiyaca göre şüphesiz daha geniş daha güzel bir binanın aynı yere yapılmasını çok içten istiyoruz. İşte bunlar yapılabilirse, belki lisemi her andığımda gözümde yaş yerine yüzümde bir tebessüm olacaktır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen hala memleketim ile gurur duyuyorum. Bu müthiş korkuları yaşarken, pandemi yönetiminde sağa sola yalpalayan bir idare şekli içinde

doğruları cesurca söyleyen Prof. Dr. Mehmet Ceyhan, Prof. Dr. Ahmet Saltuk, Fırat Üniversitesi'nden Gazi Üniversitesi'ne gelen, tanıdığım en kibar ve işinin ehli Prof. Dr. Vedat Bulut'un yerini kim doldurabilirdi? Şimdiden bazıları tarafından ikinci "deprem dede" diye anılan Prof. Dr. Naci Görür gibi kıymetli isimler, bilgileri, cesaretleri ve dürüstlükleri ile en ön sıradalar. BEN MEMLEKETİM İLE NASIL GURUR DUYMAYAYIM? İnşallah bir daha ki yazımda çok daha güzel şeylerden bahsedebilecek ortama kavuşmuş oluruz. Hayırlı bir yeni yıl dileği ile.

Şu koronavirüs sırasında devamlı televizyon kanallarında çıkıp Türkiye halkına dürüst ve gerçek bilgiler sunan Elazığ'lı Prof. Dr. Mehmet Ceyhan, Prof. Ahmet Saltuk, Prof. Vedat Bulut, deprem konusundaki bilgi ve korkusuzca açıklamaları ile Türkiye'nin hayranlığını kazanan bu bilim adamları hayatımın bu en zor günlerinde yüzümde mutluluk, içimde gurur yaşamamı sağladılar.

Ne yazık ki beni, yine yaslara boğan bir haber aldım. Lisem deprem de zarar görmüş ve yıkılıyormuş. Şüphesiz yıkılmak zorunda ama ne olur eski lisemin aynısını yapın. Daha geniş bir metrekare olabilir. Bir iki kat yüksek olabilir. Ama plan ve görünüş olarak aynısı olsun. Ve adı yine ELÂZİĞ LİSESİ olsun. Lisemin yok oluşu beni çok üzdü. Şüphesiz o muhteşem öğretim kadrosunun ruhunu da rahatsız edecektir. Bu gün o liseden mezun çok kıymetli şahsiyetleri de. Mesela Gönül Talu, mesela ilk özel hastane'yi kuran müteveffa Dr. Ahmet Küçükeli, mesela Dr. Argun Yalçın'ı ve daha onlarca başarılı ismi de rahatsız edeceğinden eminim. Ayrıca zamanının bu modern lisesinin tarihi değeri de çok fazladır. Elazığ'ı sevdiklerinden emin olduğum yetkililer, biz Elâzığ lisesi aşıkları öğrencilerini kaybettiğimiz şeylerin tesellisi olarak lütfen bunu yapın.

Sevim ANAGÜR KOYUNOĞLU

ELAZIĞ'IN SORUNLARI

Elazığ doğup büyüdüğüm kenttir, geçmişimdir, iyiliği ile gururlanır, dertleriyle dertlenirim. Ocak 2020 depreminden sonra özellikle sosyal medyada gün geçmedi ki Elazığ'la ilgili, bizlere üzüntü veren bir paylaşım ile karşılaşmayalım. Öyle ki yaşanan ekonomik sıkıntıların, merhamet, yardımlaşma, vicdan gibi manevi ve insani değerleri dahi etkilediğine ilişkin ifadeler yer alıyor. Görünen o ki yıllar içinde ekonomik ve sosyal sorunlar derinleşmiş, yaşanan deprem felaketi ve pandeminin etkisiyle de sıkıntılar gün yüzüne çıkmıştır.

Elazığ MÖ. 4000'lere uzanan köklü tarihi, doğal değerleri, ayrıcalıklı kültürel çeşitliliği ve maden varlıklarıyla önemli potansiyele sahip, üç tarafı sularla çevrili bir ova kenttir. Elverişli iklimi, verimli ovaları, tatlı su kaynakları ve nehirleri ile artı değerlere sahiptir. Ayrıca coğrafi konumu nedeniyle, doğu ve güneydoğu illerini İç Anadolu'ya bağlayan karayolu ulaşım ağlarının geçtiği Elazığ, stratejik öneme sahiptir. Doğu Anadolu'nun nispeten gelişmiş önemli imkânlarla sahip Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Elazığ, Doğu Anadolu'nun coğrafi yazgısı güzel, şehirleşmesi planlı, halkı karakter sahibi, soylu kentlerinden biridir.

Sahiden kalkınmaya, güçlenmeye, gelişmeye ve yaşamaya elverişli Elazığ, nasıl bu hale geldi?

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze uzanan 97 yıllık sürece ilişkin yazılı kaynaklar ve yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde, özellikle 1980'den sonra yani son kırk yıl boyunca ülke olanaklarının kentler arasındaki dağılımında göreceli olarak, siyasal çıkar ve beklentilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla siyasallaşan kamu yatırım ve harcamalarından, Elazığ'ın yeterince yararlanmadığı, kentin ihtiyaçlarının göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

1923-2020 sürecini tarihsel gelişim içinde ele aldığımızda, Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda ülke çapında başlatılan kalkınma hamlesinden Elazığ'ın da yararlandığı görülmektedir. Bu dönemin ilk 16 yılının, ülkenin savaştan yeni çıktığı, vatan evlatlarının savaşlarda yitirildiği, sermayenin, makinenin, teçhizatın olmadığı, ardından gelen 10 yılın da dünyada büyük yıkımlara neden olan İkinci Dünya Savaşı ve izleyen yıllar olduğunu unutmamız gerekir. Bununla birlikte bu dönemde bayındırlık ve diğer hizmetlerin dağılımında Elazığ, Doğu Anadolu'nun öncelikli

yörelere birisi olmuştur. 1960 yılına kadar Elazığ'a yapılan bayındırlık hizmetleri, kamu harcamaları ve devletin ilgisi sayesinde Elazığ bir gelişme ivmesi yakalamıştır. Kalkınmada kamu yatırımlarının yanı sıra vergi muafiyeti ve teşvikler de kullanılmıştır. Bölgeye yapılan kamu harcamalarında adalet, milli eğitim, bayındırlık, ulaşım ve sağlık hizmetlerinde Elazığ en yüksek payı almıştır. Türkiye genelinde kişi başına yapılan kamu harcamasında Elazığ il ortalaması, genel ortalamadan üstünde olmuştur. Yerel yönetimlere bayındırlık yatırımları hizmetleri verilmiş, devlet harcamalarının yanı sıra şahıs yatırımları da teşvik edilmiştir. Örneğin; devletin de desteği ile şahsa ait Elazığ İpek Mensucat ve Şayak Kumaş İmalathanesi 1930'da faaliyete geçmiş, kurulan kooperatifle 200 tezgahta bez üretilmiştir. Yol, köprü vb. altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiş, Elazığ - Malatya yolu 1927 yılında bitirilmiştir, Elazığ- Malatya ve Elazığ- Erzincan yolu üzerine köprüler yapılmıştır. Yolçatı-Elazığ demiryolu hattı açılmış, 1934'de Elazığ'a tren gelmiş, 1946'da Elazığ - Palu hattı açılmıştır. Singeç Köprüsü'nü ulu önder Mustafa Kemal Atatürk bizzat Elazığ'a gelerek ulaşımına açmıştır. 1938 yılında yapımı başlanılan Elazığ havaalanı, 1940'da askeri amaçlar için hizmete girmiş, 1960 yılında sivil kullanıma açılmıştır. Üretim tesislerine önem verilmiş, 1933'te un fabrikaları ve tabakhane açılmış, Türkiye'nin en köklü Buzbağ şarabını üreten Şarap evi 1944'de geliştirilerek Fabrikaya dönüştürülmüştür. 1926 yılında Akıl ve Ruh Hastanesi, 1940 yılında Cüzam Hastanesi, 1941 yılında Doğumevi, 1944 yılında günümüzde de hizmet veren Elazığ Devlet Hastanesi faaliyete geçmiş, sağlık hizmetlerinde ilerleme kaydedilmiştir. 1933 yılında yapımına başlanan Elazığ Halkevi 1934 yılında hizmete girmiştir.

Ulu önder Atatürk, en büyük eserim dediği Cumhuriyeti gençlere emanet etmiş, eğitim siyaset üstü, milli ve bilimsel bir anlayışla ele alınmış, tüm ülkede olduğu gibi Elazığ'da da açılan okullarla temel eğitimde başarılı nesiller yetişmiştir. Bu dönemde Elazığ, yapılan yatırımlarla kök salmaya başlamış, adıyla, tarihiyle, kültürüyle ve bulunduğu coğrafyasıyla, Elazığ'da doğup büyüyen nesillerin onur vesilesi olmuştur. Farklılıklar yaşatılmış, kentin değerlerine sahip çıkılmıştır. Pozitif imajı ve ahlaki değerleriyle Elazığ altın çağını yaşamış, Elazığ'da yaşayanların ve Elazığ'da görev nedeni ile bulunanların kent memnuniyeti zirve yapmıştır.

1933'te yapılan Elazığ Halkevi 1934'de hizmete girmiştir.

1950'li yıllara bakıldığında, Elazığ'da tarım, ticaret, sanayi ve sağlık alanında olduğu gibi basın hayatında da canlanma olduğu görülmektedir. 1950 öncesinde açılan hastanelerle birlikte Elazığ sağlık açısından bölgenin önemli bir sağlık merkezi durumuna getirilmiştir. 1950'de Bakteriyoloji Enstitüsü kurulmasına tahsisat ayrılmıştır. İplik Fabrikası ve Çimento Fabrikası 1954'de, Şeker Fabrikası 1956'da faaliyete geçmiştir. Tarımsal faaliyetler devlet eliyle desteklenmeye çalışılarak, 1950 öncesinde tarım ve hayvancılıkta verimliliği geliştirmek için başlatılan yatırımlar bu dönemde

de devam etmiştir. Çiftçilere teşvik edici bir takım haklar tanınmıştır. Elazığ Zirai Donatım Kurumu 1952’de faaliyete geçmiştir. Çiftçiye bazı tarım aletlerinin yanı sıra buğday ve pamuk tohumu desteği yapılmış, gübre dağıtılmıştır. Özel sektör tarafından tarıma dayalı yağ, un, makarna gibi küçük sanayi tesisleri açılmıştır.

1960-1980 süreci Türkiye ekonomisinin gelişmesi için uzun vadede köklü ve yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesine ve bölgeler arasındaki dengesizliğin azaltılmasına yönelik planlı kalkınma modelinin uygulandığı dönemdir. Ne var ki planlı kalkınma döneminde Elazığ’a hak ettiği, üretime dönük, iş alanları yaratacak yatırım ve harcamaların yapılmadığı görülmektedir. Yatırımlar, tarım, bayındırlık, sağlık, enerji, maden, eğitim, gıda, endüstri ve diğer başlıklar altında toplandığında; enerji ve madencilik dışında önemli yatırımlara

rastlanmadığı gibi başlayan yatırımların yıllara yayıldığı, hatta bitirilmeyen yatırımlar olduğu gerçeği ile karşılaşmaktadır. Aslına bakarsanız bu süreçte Elazığ’da yapılan kamu yatırımlarını, bölge halkının ekonomik durumunu düzeltmeye, üretime ve istihdama yönelik yatırımlardan çok altyapı yatırımları oluşturmaktadır.

1960-1980 sürecinde Elazığ’a yapılan en önemli yatırım enerji konusunda, Keban Barajı’nın yapılmasıdır. Ne var ki milyarlarca lira harcanan Keban Barajı, Türkiye açısından hayati önem taşıdığı halde, Elazığ ve Elazığ halkının refahı açısından beklenen faydayı sağlayamamıştır.

Bu dönemde Guleman krom madeni, Ferrokrom madeni, Keban Simli Kurşun madeni ve Maden ilçesindeki bakır madeni Elazığ’da yapılan kamu yatırımlarının aslan payını oluşturan diğer kamu yatırımlarıdır.

1960-1980 sürecinde madenler dışında Elazığ’da endüstrileşme yok denecek kadar kısıtlı kalmıştır. Elazığ bir tarım kenti olduğu halde tarıma dayalı sadece çok basit ve her ilde açılan yem, peynir, gübre gibi birkaç tesisin yapımına başlanmıştır. Dönem itibarıyla tarım, Elazığ’ın temel geçim kaynağı olmakla birlikte tarım alanında yapılan yatırımlar genelde Kuzova, Uluova, Cip Barajı, Palu-Kovancılar-Beşyurt sulama projeleri ile sınırlı kalmıştır.

1966, Başbakan Süleyman Demirel, 1965 yılında temeli atılan Keban Barajı’nda

Planlı kalkınma dönemi olan 1960-80 sürecinde Elazığ’da yapılan yatırımlarla başta eğitim olmak üzere sağlık ve bayındırlık hizmetlerinde ilerleme kaydedilmiştir. Elazığ’ın ilçelerinde, ortaokul, sanat okulu, bölge yatılı okulları, ilk öğretmen okulu, imam hatip okulu gibi okul inşaatlarına ağırlık verilmiştir. Eğitim yatırımları açısından Fırat

Üniversitesi'nin kurulması nedeniyle 1975 yılı Elazığ için önemlidir. Ayrıca bu dönemde bayındırlık yatırımları kapsamında şehir ve köy yolları yapılmış, sağlık hizmetlerine yönelik hastane, dispanser, enstitü ve sağlık ocakları inşa edilmiştir.

1980-2020 süreci kamu yatırım ve harcamalarında, devletin planlama anlayışından uzaklaşıldığı dönemdir. Bu dönemle birlikte Elazığ siyasetçileri Elazığ'a hak ettiği yatırımların yapılması adına etkin rol oynayamamış, Elazığ kan kaybetmeye başlamıştır.

Dolayısıyla 40 yıllık bu süreçte Elazığ'da, üretime yönelik, istihdam yaratacak ve ilin ekonomisine katkı sağlayacak yeni fabrikalar ve yeni sanayi kuruluşları gibi büyük ve önemli kamu yatırımları görülmemektedir. Teşvikli yatırımlar kapsamında bazı özel yatırımlar olsa da Elazığ diğer pek çok şehrin gerisinde kalmıştır. Bu dönemde şehrin genelinde bazı kamu alt yapı yatırımlarının olduğu görülmekle birlikte son 20 yılda Elazığ'da üretime ve istihdama yönelik, kentin ekonomisine katkı sağlayacak, iş alanları yaratacak kamu yatırım ve harcamaları yetersiz kaldığı gibi, 1960 öncesinde yapılan kamuya ait Şarap Fabrikası, Şeker Fabrikası ve Çimento Fabrikası da özelleştirilmiştir. Elazığ'da yer alan birçok bölge müdürlüğü Elazığ'dan alınarak çevre illere aktarılmıştır. 1974'de faaliyete geçen Sivrice Azot Fabrikası kapatılmıştır. Sanayi kuruluşları kapsamında tekstil, gıda, mobilya, madeni eşya ürünleri imalatı, Alacakaya ve Arıcak ilçelerinde çıkarılan dünyaca ünlü mermer ve diğer alanlarda görülen bir kısım irili ufaklı, kredi, gelir stopajı ve enerji desteği teşvikli özel sektör yatırımları Elazığ ekonomisine yeterli katkıyı sağlamada ve iş alanları yaratmada kifayetsiz kalmıştır.

Bu bağlamda yanlış yer seçimi nedeniyle 1954 yılından beri kentin havasını kirleten, çevresine ve doğal yapısına zarar veren, bağ ve bahçeleri kurutan Çimento Fabrikasının, şehir dışında, uygun bir mekâna taşınması gerekirken, fabrika özelleştirilmiştir. Bu durum, devletin, yerel yönetimlerin, Elazığ'daki TSO gibi yerel kuruluşların, Elazığ milletvekillerinin, Fırat Üniversitesi'nin, kentin ileri gelenlerinin, STK'ların ve halkın Elazığ'ın sorunlarına duyarsız kaldıklarının açık bir örneğidir.

Ayrıca bir tarım kenti olan Elazığ'da, Uluova ve Kuzova sulama sıkıntısının giderilmesine yönelik çalışmalar tamamlanmamış, hayvancılık yapılması için gerekli olan sulak

ve yeşil otlak alanlar ihmal edilmiştir. Tarımla uğraşanların eğitilmesi, bilgilendirilmesi ve desteklenmesi ile meyvecilik, sebzeçilik ve hayvancılığın geliştirmesine yönelik yatırım ve harcamalar gerçekleşmemiştir. Öyle ki 2020 yılı içinde aralarında Elazığ'a komşu illerin de bulunduğu 21 ildeki çiftçiye tohumun yüzde 75'i hibe olarak verilirken, Elazığlı çiftçiler bu hibeden yararlanmamıştır. Yani kentler arasında siyasi beklentilere dayalı ayrımcılık devam etmektedir. Yıllar yılı devam eden bu durum köylerin terk edilmesine ve Elazığ'dan göç edenlerin artmasına yol açmıştır.

Elazığ halkının, son 18 yılda siyasi tercihini sadece iktidar partisinden yana kullanması, Elazığ'ın, "çantada keklik" olarak algılanmasına ve Elazığ'a gerekli yatırım ve harcamaların yapılmamasına neden olmuştur. İktidar partisinden olan Elazığ milletvekilleri, Elazığ'ın sıkıntılarını, TBMM'de gündeme getirmekten imtina etmişlerdir. Dolayısıyla bu süreçte ülkeyi yönetenler kamu yatırımlarında siyasi tercihlerini çevre illerden yana kullanmıştır.

Öte yandan 1960-80 sürecinde nüfus artışında Elazığ bir ivme yakaladığı halde, 1980-2020 sürecinde çeşitli toplumsal sorunlara bağlı olarak Türkiye genelinde artış gösteren büyük kentlere göç dalgası, Elazığ'ı da etkilemiştir. Hak ettiği kamu yatırımlarından ve üretim olanaklarından yeterince yararlanamayan Elazığ'ın nüfusunda artış izlen-

memiştir. Son yıllarda ise TÜİK verilerine göre Elazığ nüfusu giderek azalmaktadır. Dolayısıyla Elazığ'ın büyük şehir olma ve büyük şehir statüsündeki illere tanınan yatırım paylarından yararlanma olasılığı giderek zayıflamaktadır.

Son 18 yılda Elazığ, gelişmişlik düzeyi, gelir seviyesi ve gelir artışı hızı itibarıyla Türkiye ortalamasının çok çok gerisinde kalmıştır. TÜİK verilerine göre 2009 yılında işsizlik oranı Elazığ genelinde yükseliş göstermiş ve % 18'e ulaşmıştır.

TÜİK verilerine göre Elazığ'da erkeklerin yaklaşık dörtte üçü istihdam edilirken, kadınların sadece dörtte biri istihdam edilmektedir. Dünya Bankası kaynaklı Türkiye verilerine göre, "Erkeklerin yüzde 83'ünün, kadınların % 54'ünün banka hesabı olduğu" açıklandı. Şüphesiz ki aradaki %29'luk fark Elazığ'da çok daha yüksektir. Yani kadın-erkek eşitsizliği, iş gücüne katılmayan kadın sayısını artırmaktadır.

Dolayısıyla Elazığ'da eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel faaliyet alanlarında, kadınlara, çocuklara ve gençlere yönelik projeler üretilmesine ve kadınların tekstil, gıda, hazır giyim ve sanayi dallarında eğitilerek iş imkânı yaratılmasına ivedikle ihtiyaç vardır. Halkın, özellikle gençlerin kendi potansiyelini ve yaratıcı gücünü keşfetmesini ve kullanmasını sağlayıcı, yaşamı kolaylaştırıcı uygulama ve destekler gerekli ve de önemlidir.

Elazığ'ın gelişmesi, kalkınması, iş alanları yaratılması, üretimin artırılması ve halkın refahı adına, yenilenebilir enerji üretimi, su ürünleri üretimi, jeotermal kaynakların sağlık turizminde ve seracılıkta kullanılması, tarıma dayalı sanayilerin kurulması, turizm potansiyelinin değerlendirilmesi ve teknoloji üretimi gibi çeşitli alanlarda yatırım ve iyileştirmelere büyük ihtiyaç olduğu aşikârdır. Elazığ'da ihracat potansiyeli yüksek olan alabalık ve de meyve, sebze ve bunlara dayalı Elazığ'a özgü yerel ürünlerin, Ters lale gibi ender görülen çiçek ve bitki yetiştiriciliğinin geliştirilmesi, desteklenmesi ve ihraç olanaklarının sağlanması da Elazığ zenginliğinin değerlendirilmesi adına çok önemlidir.

Elazığ, birinci derece deprem kuşağı içerisinde olduğu halde, yıllar yılı ihmal edilmiş, şehir kaderine terk edilmiştir. Oysa ülkeyi yönetenlerin en önemli görevi vatandaşlarının can güvenliğini korumaya yönelik önlemleri almaktır. Fay hatları üzerinde olan diğer kentler gibi Elazığ için de gerekli duyarlılığın gösterilmesi öncelikli konular arasında olmalıdır. Bu bağlamda Türkiye genelinde yaygın olan, Deprem Yönetmeliği'ne aykırı inşaat yapımı ve malzemedan çalma gibi ahlaki sorunların en yakın örneklerinden biri Elazığ depreminde ortaya çıkmıştır.

Basında yer alan haberlerde, 14 can kaybının yaşandığı Dilek Apartmanı'nın beton basıncı değerinin, Deprem Yönetmeliği'nde belirtilen miktarın altında olduğu açıklanmıştır. Yani yapı denetimi konusunda Türkiye genelinde olduğu gibi Elazığ'da da ahlaki sorunlar yaşandığı görülmektedir.

24 Ocak 2020'de yaklaşık olarak şehrin %30'unun yıkılmasına neden olan depremin ardından, Elazığ'ın, "Afete Maruz Bölge" ilan edilmesine ihtiyaç olduğu halde, halkın dertlerine kulak verilmemiş, verilen sözler tutulmamıştır. Konu ile ilgili olarak muhalefetin verdiği öneriler, TBMM'de iktidar partisi milletvekilleri tarafından ret edilmiştir. Ayrıca Elazığ'ın temeli sağlam olmayan Sivrice gibi riskli yörelerinde hâlâ inşaat yapımına izin verildiği kaydedilmektedir. Bu bağlamda Giresun'da meydana gelen sel felaketinde devletin afetzedelere 50.000.TL hibe olarak vereceğini açıklamasına karşılık, Elazığ'da depreme maruz kalanlara yardım yapılmayarak devlet eliyle şehirlerarasında ayrımcılık yapılmıştır. Dolayısıyla devletin Elazığ depremine yaklaşımı ve halkın perişan durumuna ilgisiz kalması sorunların büyümesinde etkili olmuştur. Ayrıca depremin ardından yaşanan sıkıntıların sadece geçim derdi ve konaklama sorunuyla da sınırlı olmadığı görülmektedir. Örneğin; depremde yıkılan Atatürk Anadolu Lisesi, Elazığ İlk ve Orta Öğretim Okulu gibi bazı okulların bina ve bahçe arsalarının eğitim dışı amaçlarla farklı kurumlara tahsis edildiği, bu durumun halkı huzursuz ettiği ve tepkilere neden olduğu belirtilmektedir.

Ne yazık ki Elazığ'ın sorunları bunlarla da sınırlı değil. Elazığ zengin su potansiyeline sahip olduğu halde gerek tarım arazilerinin sulamasında ve gerekse içme ve kullanma suyunda çeşitli problemler yaşandığı, kentin doğal kaynaklarının kirlendiği, su kalitesinin bozulduğu, bu kirliliğin, tarım arazilerine ve su ürünlerine zarar verdiği, kentte ciddi oranda sağlık problemleri yaşandığı belirtilmektedir. Ayrıca şehir merkezindeki kanalizasyon sisteminin, ihtiyacın sadece %70'ine cevap verebildiğine ve şehir otogarının ihtiyacı karşılamada yetersiz kaldığına işaret edilmektedir. Öte yandan yapılan bilimsel çalışmalarda, kıyı kesimlerine ve batı illerine uzaklığı nedeni ile Elazığ için hızlı tren ve Trabzon, Mersin limanlarına bağlantı yollarının gerekli ve önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Dolayısıyla Elazığ'a yıllar yılı üretime dönük istihdam yaratıcı yeni sanayi kuruluşları yapılmadığı gibi Elazığ ekonomisine katkı sağlayacak diğer kamu yatırımları ve kamu harcamalarının da yetersiz kaldığı aşikârdır. Ayrıca halkın yaşamını kolaylaştırıcı çalışmalar göz ardı edilmiş, Elazığ'ın sahip olduğu öz varlıklar etkili bir biçimde ve yeterince değerlendirilmemiştir. Yaşanan sıkıntılara devletin ve de ilgili ve yetkililerin ilgisiz kalması, sorunların derinleşmesine ortam yaratmıştır. Ayrıca Suriye'de yaşanan iç karışıklık nedeni ile Türkiye'ye gelmelerine izin verilen çok sayıda Suriyeli sığınmacıdan Elazığ'a göç edenlerin, Elazığ'daki nitelsiz işçi sayısını artırdığı belirtilmektedir.

Öte yandan Türkiye'nin diğer pek çok kentinde olduğu gibi Elazığ'da da dini inancın siyasete malzeme yapıldığı, Cumhuriyet değerlerine saldıran, halktan beslenen, çıkar odaklı çeşitli dini cemaatlerin, büyümesine ve güçlenmesine göz yumulduğu kaydedilmektedir. Gelinek noktada gerçek dinden uzaklaşan, örgütlü cehalet elinde, akli yok sayan, gençlerin geleceklerini ellerinden alan, kaderciliğin işlendiği cemaat okul ve kursların yaygınlaştığı belirtilmektedir. Yaşanan deprem ve pandemi dönemlerinde apaçık görülmüştür ki bu felaketler karşısında akıl ve bilimin ışığında, kaliteli eğitimle, iyi yetişmiş insanlara ve bilimsel önlemlere ihtiyaç vardır.

Dolayısıyla Elazığ'da yetişen genç nesillerin, özellikle dar ve orta gelirli ailelerin çocuklarının, 1923-1980 döneminde olduğu gibi cinsiyet ayrımı yapılmadan, devlet okullarında, güvenli ellerde, aklın, bilimin ve ilerlemenin ışığında, siyaset üstü, çağdaş eğitim almaları, Elazığ ve ülkemiz için çok önemlidir. Bu bağlamda pandemi konusunda Türkiye'nin

önemli bilim adamlarından biri olan Prof. Dr. Mehmet Ceyhan'ın, deprem konusunda sayılı bilim adamlarından biri olan Prof. Dr. Naci Görür'ün, zirvede bir bilim insanı olan Prof. Dr. Canan Karatay'ın ve daha nice önemli çalışmalarına ülkeye hizmet etmiş değerli Elazığ evladının yetişmesinde, bir zamanların Elazığ'ında temel eğitim veren devlet okullarının payı olduğunu unutmamamız gerekir!

Suna Kıraç'ın dediği gibi bilmeliyiz ki, "Siyasi krizler aşılar, ekonomik krizler çözülür ama iyi eğitilmemiş nesilleri onarmak mümkün olmaz"...

Özetle gelinen noktada yılların birikimine bir de deprem ve pandemi eklenince Elazığ'da son otuz yılın en ağır yoksulluğu ve sorunları yaşanmaktadır. Çiftçi sahipsiz, esnaf evine ekmek götüremiyor, halk işsiz, halk gündemi geçim sıkıntısı, halk sıkıntıda, halk huzursuz, halk karamsar...

Elazığ'ın gelişmesi, kalkınması, yaşanabilir olması ve halkın yaşamakta olduğu sorunların aşılması için devleti yönetenlere, ilgili kamu kurumlarına, yerel yönetimlere, Elazığlı siyaset ve bilim adamlarına, Fırat Üniversitesi'ne, milletvekillerine, Elazığ'ın TSO gibi yerel kuruluşlarına, STK'lara, Elazığ'ın zenginlerine ve ileri gelenlerine görev düşmektedir.

Güzel Elazığ'ımızın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sıkıntıları aşması ve yaşanan tüm dertlerin bitmesi umuyla!

Av. Cem BAYINDIR

BİR UZUN ATLAMA ROMANINDA ELAZIĞ ŞEKER FABRİKASI

İlhan Tarus 27 Kasım 1907- 8 Ocak 1967 tarihleri arasında yaşamış, 1928 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, uzun süre hakimlik ve savcılık yapmış; öykü, anı, tiyatro, romanlar yazmış önemli bir yazar ve gazetecidir. Toplumsal gerçekçilik akımına bağlı ve yazdığı kitapları Anadolu'dan, çevresinden edindiği izlenimlere göre yazmıştır.

Tarus, **Kurtuluş Savaşı** üçlemesi olan **Varolmak, Hükümet Meydanı, Vatan Tutkusu** romanlarından sonra Uzun Atlama ile cumhuriyetimizin ekonomik ve toplumsal açılardan yeniden kuruluşunu romanlaştırarak yeni Cumhuriyetin şeker fabrikalarını anlatıyor.

İlhan Tarus, 1957 yılında bir gazetenin iş önerisiyle iki ay boyunca altı bin kilometre gezerek tüm şeker fabrikalarını dolaşır ve ekonomik ve toplumsal dönüşümü görerek-yaşayarak bu tanıklığını anıt yapıt biçimine getirir.

İlhan TARUS

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, şeker fabrikaları ekonomik, teknolojik atılım, üretim niteliği kadar çağdaş bir ulus oluşturmanın da adıdır, adıdır. Köylere, ovalara sular taşınır, köylülere makinalı, traktörlü tarım öğretilir, iş makineleri verilir. İşçiler sendikalarda örgütlenirler. Çevrede okullar, hastaneler, tiyatro, sinema salonu olmak üzere

toplumsal tesisler açılır, spor kulüpleri kurulur ve yakın çevredeki tüm köy ve kasabaların toplumsal yaşantısı değişir, çağdaşlaşmaya yöneltilir. İşte **“Uzun Atlama”** adlı kitap bunu anlatan önemli bir yapıttır.

Bu yapıtın son sayfalarında son tanıtılan şeker fabrikasının yani 19 Ocak 1955’te, bugün Aşağı İçme’nin Keban Barajı altında kalan arazisinde temeli atılan ve 1 Ekim 1956’da açılan **Elazığ Şeker Fabrikasının** anlatıldığı bölümü 209-220. sayfaları ilginize sunuyorum:

“ELAZIĞ”

Şeker fabrikaları içinde, en çetin sosyal şartlarla çevrili olanı, biç şüphesiz, Elazığ fabrikasıdır. Şehirden otuz iki kilometre uzakta, iki dağın meydana getirdiği bir boğazın ortasına kurulmuş, yirminci yüzyıl anıtı! Rüzgarların uğrağı, sıcak ve soğğun aynı şiddetle hüküm sürdüğü, muhitin oldukça geri karakterde tepkilerine maruz, kendi kendini düşünmeye mecbur, bir medeniyet yuvası!

Burada yaşayan ve iş gören 300 kadar insan, yüksek kimya mühendisi İstanbullu hanımdan, süpürge işçisi Çermikli Mehmed’e kadar, bütün hayatı ve zaruri ihtiyaçlarını, otuz iki kilometre uzaktaki Elazığ şehrinden sağlamaya mecburlar... ‘Civar köylerden alınabilecek şeyler yok mu?’ diyeceksiniz. Ne süt ne yağ ne yoğurt alabilirsiniz bu köylerden... Hayvancılığa itibar etmezler.

Doğu bölgesinin en dar ve kapanık yerinden de daha büyük mahrumiyetler içinde bocalaması gereken bu dağ başı sitesinin insan mevcudu, kampanya sırasında 1.000’lere 1.300’lere yükselir. Bunları doyurmak ister. Yatırmak ister, eğlendirmek ister. Orada tutmak lazımdır bu kalabalığı yıldırırmamak lazımdır, müesseseye ve içe bağlamak lazımdır.

İşte Elazığ Şeker Fabrikası’nın özelliği!

Bol vasıta olduktan sonra iş kolaylaşır diye bir düşünce gelebilir akla. Benzinin ve yedek parçanın kıt olduğu, ayrıca arabanın sınırlı sayıda olduğu, sonra bunların uzun ve çetin yollarda sık sık bozulup işlemez hale geldiği hesaplanmalı! Acaba burada, işler nasıl yürür? Tekerlek nasıl döner. Ak şeker, nasıl binlerce çuval halinde, memleket içlerine doğru akar?

Bu çetin durumun ancak ileri bir kafa ile idare edilebileceğini tahmin etmek mesele değildir. Büyük şehirlerde, her türlü imkanlar ve vasıtalar ortasında bile böylesine bir kalabalığın üretime koşulması kolay değildir. Üstüne üstlük, kışın kar yollar tıkar... Yazın güneş nefes aldırılmaz, işçi bulmak zordur. Koloni çocuklarını okula göndermek gerekir.

Doktor, hastane meseleleri ön plandadır. Eğlence, hatla oyalama imkanları çetindir, pahalıdır, üzüntü doğuracak derecede kıttır.

İşte böyle bir yere **İhsan Duman** gibi birini müdür yapmak gerekir.

Yine bir şahsı ele almamı ve onun becerileri üstünde durmamı okuyucular hoş görmelidirler. Bence olayı ve eseri yaratan insandır. Meşgul olduğumuz konunun felsefesine girecek olsak, sadece onu meydana getirenlerin karakterleri ve ruh yapıları üzerinde etütlere girişmeyi yeter sayardım. Şeker fabrikası, bir medeniyet belirtisidir.

Memleketimizin refahı ve halkımızın Batılı insanoğullarına yakışır bir hayat seviyesine yükselmesi için atılmış dev adımını temsil eder.

Ancak doğal gereksinimlere biraz da gayret ve fedakârlık katarak bu eserleri başarmak mümkündür. Şeker endüstrisinin örgütlenmesinde rolü olan şahsiyetlerin derin ve isabetli görüşü sayesinde işe ve işbaşına öyle adamlar getirilmiştir ki o doğal oluş birdenbire hızlanmış, gaye hızla gerçekleşme yoluna girmiş ve kısa zamanda akla sığmaz sonuçlar alınmıştır.

Batı'da ve Amerika'da, bugünün şartları içinde, bizimkiler kapasitesinde bir şeker fabrikasının inşası, aynı masraflarla, bizdekinin üç, dört, beş katı zaman istemektedir. Memleketimizin o çevrelerden çok gerilerde kalmış olması gerçekliğini ortadan kaldırmak için, yapıcı kadronun, hemen hemen fevkalâde netliklere sahip yurttaşlardan oluşumu zorunludur. Bu zorunluluğu anlamamış iş şubelerinde, bütün iyi niyetlere rağmen, aynı başarının üretimi, kesin surette imkânsızdır. Biz bu noktadan, şahsiyetler üzerinde bilerek ve isteyerek durmayı ödev sayıyoruz.

Müdür **İhsan Duman**, öteki fabrika müdürlerinden hiç değilse on yaş ileridir. Eskişehir'de endüstrinin ilk fedai kafilesi Şeker Şirketi'nin emrine alındığı sırada o, şehir lisesinde matematik öğretmeniydi. Şimdi kendi seviyesinde mevkiler işgal eden gençler arasında, sınıfta hocalık ettiği birkaç kişi vardır. İhsan Duman, onlarla aynı kategoriye girmiş, İsviçre'ye gönderilmiş, yüksek elektrik mühendisliği öğrenimi almış, enerjik ve kararlı bir Türk aydınıdır. Diplomayı berkiten ve ona seçkin bir yurttaş payesini veren özellikleri, asıl karakteristiğini oluşturur.

Yukarıda belirtmeye çalıştığım sert çevre ve haşın hayat şartları, onun elinde ve kafasında, inanılmayacak bir yumuşaklığa ulaşmıştır. Elazığ fabrikasında bugün büyük şehirlerdekinden daha zor şartlar hüküm sürüyorsa bunlar, bildiğimiz sebeplerden doğmamaktadır. Bu zorluklar, tasarruf veya buna benzer bir isabetli amaç altında, bizzat İhsan Duman tarafından sağlanmaktadır.

Bu ibarenin biraz çetrefil mana taşıdığını anlıyorum, izah etmeliyim:

Elazığ fabrikasında sinema, daimi surette, yeni bir film gösterir. Çocuklar şehre ve Habusu köy okuluna düzenli olarak devam ederler. Lokantada yenilen yemekler, Kayseri veya Turhal'dakilerden daha az nefis değildir. Oysaki ayrı bir sebebin, mahrumiyeti daha da sertleştirmesi mümkündür. Zira Elazığ şehrinde sebze diye bir şey yoktur. Kışın lâhanası, ispanağı bile dışarıdan gelir. Bütün yaz vagonlar Seyhan dolaylarından Elazığ'a zerzevat taşırlar.

Elazığ fabrikasında hanımlar, sınırlı sayıda araç olmasına rağmen, düzenli olarak şehre erzak seferleri yaparlar. Fabrika kantininde kuş sütü eksiktir. Fiyatlar ucuz, mallar temiz ve tazedir.

Müdür, o dağ başında, yirminci yüzyıla yakışır bir hayat imkânı ve rejimi kurduktan sonra, hesaplı mahrumiyet rejimleri ve şartları sağlamaya girişmiştir. Meselâ havalar biraz yumuşak gitse, derhal kaloriferleri söndürür. Mart

ayının başlarına tesadüf eden ziyaret günlerimde bu düzen uygulanmaktaydı. Bütün misafirperverliğine, centilmen yaratılışına rağmen, şahsiyle ilgili bir konu üzerinde çalışan benim gibi yaşlıca bir yazarı, Erzurum'dakinden beter şartlar içinde yaşattı. Onun kusursuz ve bilinçli aydın niteliği, memleketin kömür ihtiyacı karşısında hareketsiz kalmıyordu.

Lokantada israfa, içki tüketimine katı çizgiler çekmişti. Kırtasiye masrafında bile hesaba dayanan bir usul tuttuğunu söylediler. Şu dikkate değer hâdiseye de şahit oldum ki, hiçbir fabrikada, göze dahi çarpmamıştır sanıyorum:

Her yerde büro memurları, fabrikadaki teknik elemanlara nazaran, bir buçuk saat eksik çalışıyorlardı. Kampanya sırasında veya bilânço devresi gibi sıkışık zamanlarda büro memurları, gündelik mesaiye eklenecek ilk dakikadan itibaren fazla mesai ücreti alıyorlardı.

Oysaki teknik elemanlar için bu fazla ücret ancak kendi çalışma sürelerinin bitiminden itibaren başlıyordu. Bu fazla ücret ancak kendi çalışma birtakım memur arasında bir çalışma ve ücret adaletsizliği ortaya çıkıyordu.

İhsan Duman, bunu ortadan kaldırmaya karar verdi ve alışkanlıklara kapılan idarecilerle mücadeleye girişti. Nihayet genel müdürlüğe tezini kabul ettirdi. O günden itibaren fazla mesai karşılığı olan ücret, teknik elemanların normal mesai süresi dolduktan sonra verilecekti. Bu usul, sanırım; bütün fabrikalarda uygulanacaktır. Sosyal adalete ve mantığa uygunluğu da şüpheden uzaktır. İhsan Duman, eskilerin 'tayini mukteza' dedikleri huya hakkıyla sahip bir idarecidir. Meseleler üzerinde derhal karar verir ve hemen uygulamaya geçilmesini sağlar.

Bir sabah misafirhanedeki odamda, şafaktan evvel uyanmıştım. Bir süre oyalandım, notlarımı düzenlemekle vakit geçirdim Saat 7'de zile bastım. Garson, iki dakika sonra kapıyı tıkırdattı:

'Emriniz efendim,' dedi.

'Biraz erken uyandım. Fabrikaya gitsem acaba kimseyi bulabilir miyim?'

'Müdür Bey mutlaka oradadır. Başkalarını bilmem, beyefendi!' dedi.

Gerçekten saat 7.30 da İhsan Duman masası başına geçmiş, kâğıtlarını karıştırmaya başlamıştı. On dakika sonra işini bitirdi. Fabrika işinde ve dışında her günkü teftişini yapmak üzere ayağa kalktı.

Yan yana yürüyorduk. Güneş, doğu tarafı açık olan boğazdan az evvel fırlamış, gökyüzüne doğru yükseliyordu.

'Bilir misin,' dedi, "bütün işleri görmek ve vaktinde bitirmek için Allah'ın yirmi dört saati yetmiyor...'

'Acayip,' demişim...

'Gerçekten öyle! Şunu otuza, kırka doğru yükseltmenin çaresi elimde olsa, bak o zaman ne manzara alırdı şuraları...'

Tamir edilen yollar, kaldırımlar, fidanlıklar, çiçeklik ler, arka taraftaki şantiye bakiyeleri, karışık malzeme alanları, hurdalıklar, açık havada duran raylar, portreller, keresteler, onu sıkıyordu. Sinirini yenmek için adımlarım sıklaştırıyor, yalnız günün saatlerini değil, insan gücünü de tabiatın dışına doğru arttırmak istiyordu.

Tam ona lâyük ve aynı karakterde olan işletme müdürü **Azmi Müezzinoğlu**, bir akşam yemekte şu hikâyeyi anlattı:

'Kütahya fabrikasının montajı sırasında yine beraber çalışıyorduk. Bir gün malzeme trenlerinin biriyle 15 tonluk bir saç bloğu geldi. Bu saç levhaları ayırmak, dağıtmak uzun ve çetin çalışmalara muhtaçtı. En fenası, epeyce de vakit alacaktı. Bizim için mühim olan da asıl buydu. Vincimiz 7 tonluktu. Bütün montörler ve mühendisler, bu vinçle bu bloğun kaldırılmasına imkân olmadığını, bir ağızdan söylediler. İhsan Bey söz dinlemiyordu. Vincin altına girdi, makiniste emir verdi:

'Çek!'

Havaya kalkan ağır yük, tam onun tepesi üzerindeydi. Kollarından tutup kenara çekmek istediler ama muvaffak olamadılar. O, vince itimat ettiğini anlatmak istiyordu. Gerçekten de arızasız olarak bloğu tahliye ettik.'

İhsan Duman gülüyordu:

'Bunda ne fevkalâdelik var, Allah'ınızı severseniz! Alman yapısı her vincin, hiç olmazsa takatinin iki misli yük çekmeye muktedir olduğunu biliyordum. Mesele bundan ibaret. Kahramanlık, kabadayılık falan yok bu işin içinde...'

'Peki,' dedim, "oradaki mühendisler, hele Alman teknisyenler bunu bilmiyorlar mıydı?'

'Demek bilmiyorlarmış! Hâlbuki basit bir bilgi!'

Elazığ fabrikasının yapılacağı yere ilk kazığı diken, **İhsan Duman'dır**. Tarih: 30 Eylül 1955! Fabrikanın son vidasını çakan odur. Tarih: 20 Mart 1956! Bütün montaj 300 gün sürmüştür ki, şeker fabrikalarımız arasında rekor ifade eder.

Fabrikada şimdi iki büyük işe girilmiştir: Koloninin şehir yönüne rastlayan köşesinde 100 işçi evi yapılacak. Kooperatifin statüsü hazırlanmış ve işçi sigorta kurumunun kredi yardımı, bizzat **Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan'ın** sözüyle temin edilmiştir. Pek yakında inşaata geçiliyor.

Bununla iki gaye sağlanmış oluyor: Fabrika çevresinde, yavaş yavaş, bir gecekondu sitesi oluşmaya başlamıştır. Şehirden, yakın köylerden zengin işyerine doğru kayan yurttaşlar, derme çatma kulübelerin üstlerini bir gece içinde saz ve toprakla örtüp çoluk çocuklarıyla içine giriyorlar. Fabrika, yalnız artığı ve küspesiyle, koca bir köyü beslemeye kâfidir. Küspe, bedava verilir. İşçi yazılmak için yakın çevre, bir avantajdır. Çoluk çocuk, karı kızan, bol kepçe bir bal kovanına yanaşmışlar demektir.

Ama gecekonduların çirkin manzarası, ilerde oluşması pek doğal olan medeni siteyi tehdit etmektedir. Hem bu tehlikeyi önlemek hem de şimdilik yüz, sonra iki yüz, beş yüz işçi evini kurup hazırlamak, kooperatifin gayesi olmuştur.

İkinci mesele, bitişik hatta banliyö trenleri işletmek. Bunun ne derece önemli, hatta hayati bir konu oluşturduğunu belirtmeye gerek yok. Erzurum'da, on beş kilometre uzaktaki şehirden fabrikaya, günlük 20 kuruş civarında bir ücretle taşınan işçiler, fabrikanın hayatiyetinde büyük rol oynuyorlar. İşçinin kesesine, kudretine olduğu kadar, fabrikanın işçi bulmasına ve seçmesine de büyük ölçüde hizmet edebilecek böyle bir konu, maalesef demiryolları idaresince onay görmemiş. Onay almamış davadan vaz mı geçilmiş? Hayır! Tam tersine olarak, iktisadi kuruluşlarımız arasında bir iş birliği manasına da alınabilecek olan dava, daha sıkı takip olunmaya başlanmış.

Demiryolları idaresi şöyle diyor cevap yazısında:

'Orada banliyö treni işletmek, idare için büyük zarara neden olacaktır. Erzurum'da gösterdiğimiz alâka ve kolaylık, sırf bir iyi niyet eseriymi.'

İyi niyetin Elazığ fabrikasına da gösterilmesi kadar doğal bir şey olamaz. Benim fikrim de bu. Tahmin edileceği gibi, elinizde tuttuğunuz kitap piyasaya çıkıncaya kadar bu mesele kökünden hallolunur ve işçiler, ucuz parayla fabrikaya gidip gelme imkânına kavuşur.

Bu mümkün olmazsa, kitabımızı okuyacak olan yarının nesilleri, elbet bu fırsatın ortaya çıktığına ve meselenin de tarihe karıştığına tanık olacaklardır. İktisadi zorunluluklar, her türlü zorunluluğun ve değerlendirmenin üstünde hükmünü icra ederler.

Elazığ Şeker Fabrikası'nın sosyal meselelerimizden en büyük ve tarihi değeri olan bir konu üzerine sergilediği etkiyi, burada kısaca belirtmek lâzım. Memleket gerçekliklerini iyice seçip tanımızı koymadıkça, bu sevgili ve aziz halk kalabalığını rahatlığa, saadete, geçim huzuruna kavuşturamayacağımızı artık biliyoruz.

Özellikle tarihe mal edilebilecek değer ve önemde olan dertlerimiz öncelikle tanı konacak, sonra tedavisine girişilecektir. Şu veya bu değerlendirmede bu yönemsel konuda sürüncemelerin ortalığa dökülmesine neden olursak, milli ideolojimiz yaranır ve sakatlanır. Sürünceme, bütün bir tarih boyunca hükmünü yürütmüş olduğundan, tanıyı koymanın daha fazla gerilere atılması ancak bir suça kaynaklık edebilir.

Elazığ ve dolayları, büyük toprak mülkiyeti rejimine tabidir. Başlı belirsiz zamanlara kadar geriletilmesi mümkün olan bu rejim, toprak kanunu ile bir dereceye kadar hafifletilmiş ise de kökünden halledilmiş sayılamaz. Büyük topraklar, sahipleri tarafından yarıcılar eliyle ekilip biçilir. Pancar ekimi, çok doğal olarak, buralarda yem görülen bir ziraat dalıdır. Bir çapa bitkisi olması dolayısıyla, alışkanlıklar ve geleneklere oldukça aykırı bir çalışma tarzına da muhtaçtır.

Toprak sahipleri, ilk günlerde pancar ekiminin maddeten daha kârlı olduğunu anlamışlarsa da yarıcılar buna kolay kolay yanaşmamışlardır. Ekip biçmede müşkülât ve bilhassa hububat ekme alışkanlığı, buna sebeptir. Ancak bu eğilimler, sonradan tersine bir görünüme bürünmeye başlamıştır. Öyle ki, yarıcı, pancar gelirinin hububata nazaran çok yüksek olduğunu anlamış ama toprak sahiplerinden bir takımı, türlü etkilenmeler ve düşünceler altında, pancar ekimine karşı gelme yolunu tutmuştur.

Bu etkilenmeler arasında parti muhalefetlerini, hizipleşmeleri, politika çekişmelerini de saymak mümkündür. Bu esef verici durum, pancar ziraatını esaslı bir şekilde müşkülâta uğratmak şöyle dursun, pek hayırlı ve bereketli bir tasfiye işçiliğine doğru yönelmiştir ki içeriği şöyle özetlenebilir:

Yarıcı, çıkarını kollayarak pancar ekimi için harekete geçti. Birçokları da toprak sahibine danışmadan tarlalara pancar tohumu serptiler.

Mal sahiplerinden bir kısmı muhalefete devam etti, bir takımı da tehdide, hatta zora başvurma yoluna saptı. Fabrika ziraat teşkilâtı, köylünün ayağına kadar giderek, pancarın kârını ve verimini fiilen çiftçiye gösteriyor, tohum ve haşarat ilâçlarını veriyor, makine ve diğer avadanlıktan emanet ediyordu. Sistemli bir şekilde devam eden propaganda ve fiili müdahaleler, bölgelerde bire dört pancar mahsulü elde edilmesi sonucunu doğurdu.

Bu, bir dönümden dört ton pancar üretimi demektir. Dört ton pancar, ortalama olarak 400 lira getiriyordu. Dönüm

başına 400 lira, Türkiye ziraat tarihinde görülmemiş bir gelir sayılabilirdi.

Bir taraftan da talihsizlikler ortaya çıkıverdi. Bazı bölgeler kuraklık gördü, mahsul alamadı, zarar etti. Fabrika ziraat teşkilâtı gayretlerini arttırdı. Bilmeyen, toprak sahibinin mukavemetine yenilen veya elle tutulacak derecede bariz olan kârı anlamamakta ısrar eden küçük toprak sahiplerine, dışarıdan ortaklar buldu. Meselâ Trabzon halkından bir aydın çiftçi geldi. Elazığlı küçük toprak sahibiyle anlaştı pancar ektiler. Büyük kâr sağladılar.

Bugünkü durum budur. Direnme ve dayanma kimi bölgelerde devam etmektedir. Fakat etmenlerden biri ayrı tutulursa, bütün direnişlerin tez elden kırılacağı muhakkaktır. O ayrıcalıklı etmen de şudur:

Alışkanlık!

Buğday ve arpanın kolay ekimine, yüzyılların ötesinden bu yana alışmış olan köylü, pancar çapasının zorluğundan kaçıyor. Sulama zorluğundan kaçıyor.

'Er geç bu da yenilecektir. Elazığ Şeker Fabrikası, tam kapasitesiyle, yani yıllık 150 bin dönümün mahsulü üzerinden çalışacaktır.'

Tırnak içindeki söz, fabrika ziraat müdürü İhsan Ekimeri'nindir. İhsan Ekimeri de idealist şekercilerden biridir. Toprak işleme işini, Türkiye ziraat politikasını, kendi görüşüne göre bir sisteme bağlamış ve yürümeye başlamıştır. O politikanın, tam memleket gerçekliklerine uygun bir görüşe dayandığını kimse inkâr edemez.

Elazığ Şeker Fabrikası'ndan ayrılma zamanı geldi, sevgili okuyucular. Bu bahislerde imkân olsa da tanıklıklarımı bütün ayrıntılarıyla anlatsam...

Bunu çok isterdim. Bu sayede, medeniyete ve (refah devrelerine giriş) tarihimize malzeme olacak bir şeyler verebileceğimi umuyordum. Böylece de ana noktaları belirtmek kısmen mümkün oluyor ama bu yazıların tam bir monografi değeri olmadığı da muhakkak.

Ben veya başkaları, günümüzün ana meseleleriyle ancak üzerinde yürüdüğümüz zemin, aracılıyla temas edebileceğiz. Yeryüzünde hak ettiğimiz mesut mevkii alabilmek için ancak bu yoldan ilerleyip bu doğrultuda hareket etmemiz gerekir. Tam da bu yüzden, bir böbürlenme gibi sayılmasın ama kabataslak şekilde bir yeniden dünyaya geliş tarihçesi meydana getirdiğime, ben şahsan inanıyorum.

İşte şirin salonlardan ayrılıyor. Birer mimari şaheseri olan binalardan, birer süsleme, dekorlama örneği sayılabilecek olan duvarların, tavanların, döşemelerin arasından, kederler içinde sıyrılıyor. Bunları meydana getiren yaratıcı Mimar Ecved Özlem'i de son defa olarak, anmak ve selâmlamak fırsatını ele geçiriyoruz.

Uçak meydanına doğru ilerleyen arabamızda, fabrikayı bana tanıtmak hususunda elinden geleni yapmış olan kıymetli idare âmiri Nurettin Çam da var. Müdür anlatıyor:

İşte Habusu köyü... Buralarda oturanlar, bundan üç yıl evvel, Elazığ şehrini bile görmek istemeyen kişilerdi. Bu yollardan binlerce kamyonla yüz binlerce ton makine taşındı. İnşa malzemesi taşındı. Bu çocuklar, hep seyrettiler bu kamyonları... Sonra memurlar, mühendisler, daha sonra hanımları, kızları, gidip geldi. Köy kadınları yollara çıkıp seyrettiler... Sonra delikanlılar kravat takmaya, koyu renk kostüm yaptırma başladılar.

Biraz ilerde **Alışam** köyündeyiz. Araba ağırlaşıyor. Müdür anlatıyor:

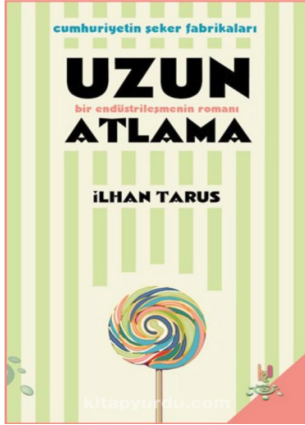
Bu köyün kadınları, fabrikamız meydana çıktıktan sonra şehir sinemalarına devama başladılar. Manto giyenler görüldü. Fabrikadaki hanımlarla ahbaplık kuranlar oldu. İnsan yüzüne çıkmayan genç kızlar, fabrikada iş tutup gündelik almaya giriştiler. Çeyizlerini arttırma yolunu tuttular. Çocukların ayağına pabuç geçti. Doktorlar buralarda durakladılar, köy hastalarını muayene âdetini çıkardılar. Biz medeniyet getirdik demiyoruz. Biz kimiz ki? Ama buralarda bir varlık olarak gözüktüğümüzden kimse şüphe edemez. Böylece münevverlik vazifemizi de seve seve başarma yolundayız.

İhsan Duman'ın gözleri dumanlanıyordu galiba ya da bana öyle geldi."

İLHAN TARUS- UZUN ATLAMA, Cumhuriyetin Şeker Fabrikaları, Bir Endüstrileşmenin Romanı, h2o kitap, 2018

Hazırlayan

Avukat Cem BAYINDIR

Şeker Fabrikası Lojmanı

İlk Şeker Fabrikasının Kurulduğu İçme'nin Belediye Servisi

Yurdal DEMİREL

DEVLET SANATÇISI MUSTAFA TURAN'IN ÖMÜR YOLU

Takvim yaprakları 27 Şubat 1942'yi göstermektedir. Dışarıda dondurucu bir soğuk vardır. Elazığ'ın merkez köylerinden Dişidi'in köy odasında insanlar sobanın çevresine toplanmış hararetle bir şekilde 2. Dünya Savaşı'nı tartışmaktadırlar. Kapının gıcirtısı ile birlikte gözler, kapıdan giren kişiye çevrilir. Gelen, Muhtar Mehmet Efendi'dir. Mehmet Efendi, eğilerek yumuşak bir sesle selam verir; odadakiler alışık olmadıkları bu davranışın şaşkınlığı içerisindeyler. Mehmet Efendi'nin gözlerinin içi gülmektedir. "Bugünkü çaylar benden", der, neşeyle. Köylülerin meraklı bakışları üzerinde toplanınca da sözlerini tamamlar "Allah'ıma şükürler olsun bir oğlum daha oldu." Mehmet Efendi'nin Nazire, Naşide, Yusuf, Necdet, Fadlı ve Hayriye adında 6. çocuğu daha vardır. "Allah, analı babalı büyütsün" sözleri dolaşır küçücük köy odasının duvarlarında. "Adını da koydunuz mu?", der oturanlardan biri. "evet", der Muhtar Mehmet efendi "Adını Mustafa koyduk, çoktan kararlaştırmıştık ya hanımla!"

Aradan altı yıl geçer. Mustafa, ele avuca sığmayan bir çocuktur. Köyün düğün ve eğlenceleri Vehbi Amca'sız olmazdı o zamanlar. Köyün en iyi oyuncularındandır Vehbi Amca. Mustafa ilk ışığını Vehbi Amca'dan alır. Mustafa'nın annesi köyün tanınmış ailelerinden Hacı Hasangilin Muhittin Efendi ile Halköylü Miyase Hanım'ın kızları olan Zahide Hanım'dır.

Mehmet Efendi'nin ablası Saniye Hanım, Yiğiki'nin köklü ailelerinden Bekir Sakalioğlu ile evlidir. Bekir Efendi, 18 yıl askerlik yapmış, Edirne'de Ruslarla yapılan savaşta yaralanmış, yaralanınca da memleketi Elazığ'a dönmüş bir gazidir. Çok renkli bir simadır. Bekir Efendi kayınbiraderi Mehmet Efendi'yi çok sevmektedir. Bekir Efendi'nin; Mehmet ve İrfan isminde iki oğlu vardır.1948 yılında, Mehmet Efendi'nin kızı Nazire Hanımla, Bekir Efendi'nin oğlu İrfan evlenirler. Bir taraftan ablasının ve kızının Yiğiki de ikamet ediyor olması diğer taraftan Bekir Efendi'nin ısrarı Mehmet Efendi'nin Yiğiki'ye yerleşmesini zorunlu hale getirir. Aile, 1949 yılında Dişidi köyünden Elazığ'ın Yiğiki köyüne göç eder.

Mustafa TURAN - Esat KABAKLI

Ortaokul yıllarında Mustafa, aşırı bir şekilde halk oyunlarına merak sarar. Düğünlerde oynanan ağırlama ve halay hele de şehrin büyük meydanında Zaza Mehenk ve arkadaşlarının oynadıkları halk oyunları, Babe Hüseyin ve Kışla Kardeşler, onun halk oyunlarına olan ilgisini artırır. Mustafa, okulun halk oyunları ekibine seçilir. Öğrenme yeteneği ve becerikliliği ile kısa zamanda ekip başı olur. Ortaokul ikinci sınıfta iken okulun düzenlediği yılsonu gecesine Elazığ'ın kültür ve gönül adamı Avukat Fikret Memişoğlu da davetlidir. Fikret Memişoğlu; Ferzan Alagök, Mustafa Dinç, Orhan Alagök, Fethi Özdemir, Necati Aksoy, Erdoğan Sayın'ı yetiştiren kişidir.

Memişoğlu ekip başında kıvrak figürleri ve ekibi yönetmedeki başarısını gördüğü bu delikanlıyı dikkatle izlemektedir. Gece biter, Memişoğlu bu genci yanına çağırır. Bu tanışma, Mustafa'nın hayatının dönüm noktası olur. Fikret Memişoğlu, keşfettiği bu yetenekli oyuncuya Elazığ Kültür Derneği'nin kapılarını ardına kadar açar.

Mustafa artık Elazığ Kültür Derneği'nin vazgeçilmez oyuncusudur. Dönüşümlü olarak Mevlüt Canaydın, Yaşar Tahir Ulaş, Fevzi Ergür, Hüseyin Sekü, Yusuf Kamaç, Mehmet Şerif Çeçen, Baki Yüksel davulda değişmeyen isim Hıdır Sezgin'in müzisyen olarak yer aldığı Elazığ Kültür Derneği halk oyunları ekibi, sadece Elazığ'da gösteri yapmaz. Hemen hemen Türkiye'nin her ilindeki kültürel faaliyetlere de katılır. İşte bu kültürel faaliyetlerden birisi de Bursa'daki halk oyunları gösterisidir. Elazığ ekibi, 1962 yılında Mustafa Turan'ın başkanlığında Bursa Festivali'ne katılır. Festivalle yirminin üzerinde halk oyunu ekibi katılmaktadır. Festivalde en başarılı ekiplerden beşine bir tur düzenlenmiştir. Bu turun son durağı Gaziantep'tir. Elazığ Ekibinin gösterisinden sonra, Silifke Ekibinden bir kız oyuncu Mustafa'nın yanına gelir ve Mustafa'yı tebrik eder: "Mustafa mükemmel oynuyorsun, keklik gibi sekiyorsun", der. Bu ifade ekip arkadaşları tarafından duyulur artık Mustafa'nın yeni ismi Keklik Mustafa'dır. Mevlüt her oyunda klarneti Mustafa'ya doğru çevirerek keklik ötüşü yaparak bu lakabın kalıcılığına ciddi destek vermiştir.

Mustafa Turan'ın kolbaşı olduğu ekipte Tahsin Şekeroğlu, Cahit Yener, Yılmaz Ertürk, Ünsal Gençoğlu, Nihat Kazazoğlu, Güven Tanyeri, Zülfü Bircan, Yaprak Toker, Leman Özmen, Enise Kürüm, Şule Ayhan, Sevgi Toker, İdye Atalay, Nurinisa Yıldırım, Zuhale Çötel, Rukiye Gençoğlu, oyuncu olarak başarıdan başarıya koşarlar. Elazığ'da bu kadronun dışında takdir gören oyuncular vardı. Eşref Yerlikaya, Recai Güner, Mesut Güner, Abdurrahman Turan, Seçmen Memişoğlu, Güçmen Memişoğlu, Ali Özcan, Doğan Sever, Kenan Çilesiz, Naci Onat, Halit Yılayaz, İlyas Bulut,

Toplantıya Katılan Konuşmacılar

Mustafa TURAN - Mehmet ÇAĞLAR

Deniz Çiçek gibi Elazığlı pek çok genç halk oyunlarına gönül vermişlerdi.

Mustafa, liseyi bitirince; “ver elini Ankara”, der. Ankara’da Yüksek Gazetecilik Okulu’na kaydolar. 1970 yılında Yüksek Gazetecilik Okulu’nu başarı ile bitirir. Aynı yıl, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın açtığı sınavı kazanarak bu kurumda muhabirliğe başlar. Kısa bir süre sonra bakanlığa bağlı Türkiye Elektrik Kurumu’nda basın şefliği görevine getirilir. Memuriyet hayatı onu, halk oyunlarından uzaklaştırmaz. 1948

yılında kurulan, çalışmaları ile Başkent Ankara’da Elazığ’ı temsil eden Elazığ Kültür Derneği’nin yönetim kuruluna seçilen Mustafa Turan, derneğin halk oyunları çalışmalarını yeniden düzenler. Kendisi başta olmak üzere erkeklerde; Tahsin Şekeroğlu, Cahit Yener, Nurettin Özdemir, Duray Özdemir, Yaşar Gündoğdu, Yavuz Özeren, Mehmet Ceyhan, Aydın Yerlikaya, Celal Sever, Turgut Akkoyun, Yener Doğaneli, Asker Kartarı, Erdoğan Hatunoğlu; bayanlarda: Ceyda Alevok, Nurinisa Yıldırım, Işın Güler, Vasfiye Gerçek, Filiz Gencer, Zuhale Çötel, Feyza Gezmiş, Ayhan Urubay, Özkan Urubay, Gülay Güner, Feraye Sünev Çokgürses, Ayşenur Aslan, Hatice Şahlan Nurten Güler, Fatoş ve İnci Hanımdan oluşan Ankara- Elazığ Halk oyunları ekibi oldukça başarılıdır. Mustafa Turan’ın başkanlığında kurulan bu ekip, yıllarca ülkemizi Avrupa’da ve uzak doğuda en iyi şekilde temsil eder. Yurt içerisinde de başarıdan başarıya koşarak büyük bir beğeni toplar.

Mustafa Turan, Elazığ Kültür Derneği Halk Oyunları ekibinden Ceyda Hanım ile 1974 yılında evlenir. Ceyda Hanım, Ankara Belediyesi Teftiş Reisi Abdi Alevok ve Emine Alevok’un küçük kızıdır. Ceyda Hanım’ın Canan adlı bir de ablası vardır. Mustafa ve Ceyda Turan çiftinin bu evlilikten Hande ve Nihan adlı iki kızı olur.” Mustafa Turan her zaman; “Ceyda Hanım Halk Oyunlarının bana bir lütfudur”, der.

Mustafa TURAN - Roza TANOĞLU
Güvercin Oyunu

Halk oyunlarından bir türlü kopamayan Mustafa Turan, yurt dışı gösterileri sırasında özellikle Demirperde ülkelerinde gördüğü örneklerin de etkisiyle Devlet Halk Dansları’nın kuruluşu için çalışmalara başlar. Hazırladığı projeyi Sefa Gürman ve Fatin Eren’le birlikte Turizm Bakanlığı’na sunar. O yıllarda bakanlıkta müşteşar yardımcılığı görevini yürüten Kemal Baytaş’ın da destekleri ile proje kabul edilir. Projenin kabulünden sonra başlayan çalışmalar sonunda Mart 1975’te Devlet Halk Dansları Topluluğu kurulur. Topluluğun kurulmasında en önemli rolü oynayan Mustafa Turan,

çok geçmeden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’ndaki görevinden ayrılarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığına geçer. Önce tanıtma uzmanı ve şube müdürü, ardından da topluluk müdürü ve en sonunda da Devlet Halk Dansları Topluluğu’nun ilk genel yönetmeni olur.

Mustafa Turan'ın genel yönetmen olduğu dönemde topluluk yurt içinde ve yurt dışında hafızalarda yer yapan pek çok gösteriye imza atar. Devlet Halk Dansları Topluluğu 65 Ülkede, 1500'ün üzerinde temsil verir ve sayısız prodüksiyon gerçekleştirir. Özellikle yurt dışındaki gösteri ve turnelerde Türk kültürünü yüksek derecede temsil eder.

Kendisini Devlet Halk Dansları Topluluğuna ve halk oyunlarına adayan Mustafa Turan, 1991 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından verilen "Devlet Sanatçılığı" unvanı ile ödüllendirilir. Mustafa Turan, bu alanda bu unvana layık görülen ilk ve tek kişidir. Aynı yıl, 25 Şubat 1991 tarihinde UNESCO Uluslararası Dans Konseyi Milli Komitesi üyeliğine seçilir.

Özel hayatında şakacı, sevecen, hoşgörü ve arkadaş canlısı olan Mustafa Turan, iş hayatında disiplinli ve tavizsizdir. Mustafa Turan'ın Türk Halk Dansları üzerine yaptığı çalışmalar sadece Devlet Halk Dansları Topluluğu ile sınırlı kalmaz. O, yurt içinde ve yurt dışında muhtelif konferanslar verir ve bilimsel toplantılara bildirileri ile katılır.

Mustafa Turan; Devlet Halk Dansları Topluluğunun kurulması, Türk Halk Dansları yarışmasında ülkemizin iki dev kuruluşu Koç ve Sabancı'nın Kültür Bakanlığı ile birlikte gerçekleştirdiği organizasyonlar, 27 Yıldır devam eden Uluslararası Bursa Halk Dansları Yarışması gibi üç dev projede imzası olan bir büyük sanatçıdır. Halen Türkiye'de ve uluslararası alanlarda yapılan yarışmaların jüri başkanlıkları görevleri devam etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Hacı Ömer Sabancı Vakfı'nca yirmi beş yıldır yapılmakta olan "Türkiye Halk Dansları Yarışması"nın Jüri Başkanıdır. Buna ek olarak; yirmi yedi yıldır yapılmakta olan "Uluslararası Bursa Altın Karagöz Halk Dansları Yarışması" Proje sahibi ve Jüri Başkanlığı görevini de yürütmektedir. Bu yarışma Unesco bünyesinde yapılmaktadır. Yarışmaya katılan topluluklar ve Jüri üyelerinin tamamı yabancıdır. Ülkemizden Jüri başkanı olarak sadece Mustafa Turan katılmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nda uzun yıllar uzmanlık konusu ile ilgili "Yüksek Danışma Kurulu" üyeliği; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları tarafından oluşturulan ve ülkemizi yurt dışında temsil edecek halk dansları gruplarının seçimini yapacak müşterek komisyonun başkanlığını yapmıştır.

Yurt içi ve yurtdışında gerçekleştirdiği sayısız temsil, konferans, yarışma ve toplantılardan dolayı ödül ve nişanlarla taltif edilen Mustafa Turan'ın araştırmalarının, makalelerinin ve librettolarının birçoğu ulusal ve uluslararası dergi, gazete ve diğer yayınlarda yayınlanmış ve sahnelenmiştir.

Ömrünü Halk oyunlarına adayan Mustafa Turan'ın öncülüğünü yaptığı anlayış; Türk kültür ve sanatının doğru bir şekilde incelenip, özünü bozmadan anlaşılması ve çağdaş bir yorumla icra edilmesi şeklinde özetlenebilir. Türk halk danslarına has bütün çizgileri, renkleri ve incelikleri araştırmış ve bu derin zenginliğe yüksek bir sanat düzeyi kazandırmak amacı ile "Devlet Halk Dansları Topluluğuna uygulamıştır. Bir başka deyişle bu anlayış; bir yandan kendi milli kültürümüzü ve estetik değerlerimizi korurken, öte yandan insanlığın eriştiği sanat ve kültür araçlarını kullanmıştır. Bu anlamda toplumlara, milli kültürümüzün zenginliği, özellikleri ve millet olarak eriştiğimiz yüksek kültür ve sanat düzeyimiz sergilenmiştir. Ömrünü ve bütün enerjisini halk danslarına adayan, bitmek tükenmek bilmeyen çalışmalarıyla ülkemizin en önde gelen insanlarından biri olan Mustafa Turan, bu gün aramızdadır. Allah, bu kültür ve gönül dünyamızın güzel insanına uzun ömürler versin.

Mustafa TURAN - Mehmet ÖZBEK

MANAS'TAN DESTANLAŞAN BİR FAALİYET

Manas Yayıncılık'ın öncülüğünde Çaydaçıra'nın aydınlığında ömrünü halk oyunlarına adayan; Elazığ'ımızın yetiştirdiği "Devlet Sanatçısı Mustafa Turan" için düzenlediğimiz "Sanat Hayatının 50. Yılında Mustafa Turan" etkinlikleri, 19-21 Mayıs 2014 tarihleri arasında Elazığ'da, 23 Mayıs 2014 tarihinde de Ankara'da gerçekleştirildi.

Elazığ Valiliği, Elâzığ Belediyesi, Fırat Üniversitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Radyo Televizyon Üst Kurulu, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası, İl Kültür ve Turizm

Müdürlüğü, Elazığ Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, Devlet Halk Dansları Topluluğu, Türk Edebiyatı Vakfı, Ankara-Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı, İstanbul-Elazığ Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, Elazığ Dernekler Federasyonu, Avrasya Yazarlar Birliği, Anadolu Folklor Vakfı, İç Anadolu Folklor Dernekleri Federasyonu, Turizm Folklor Araştırma Kurumu, Elazığ Halk Eğitim Merkezi, Ankara-Elazığ Kültür Derneği, Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği ve Elazığ Folklor ve Turizm Derneği ile birlikte gerçekleştirdiğimiz bu anlamlı etkinlik, kültür ve sanat dünyasında büyük yankı uyandırmıştı.

"Sanat Hayatının 50. Yılında Mustafa Turan" buluşması bir dizi programlarla dört gün boyunca devam etti. "Manas Yayıncılık" tarafından yayınlanan, Yurdal Demirel'in "Çaydaçıra Işığında Bir Ömür Mustafa Turan" adlı eseri de okuyucusu ile buluştu. "Mustafa Turan Onuruna Kürsübaşı", "Çaydaçıra'ya Çağrı Panelleri" düzenlendi. Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Bölümü öğrencisi Ceyhun Bağcı tarafından hazırlanan "Mustafa Turan'ın Ömür Yolu" belgeseli sunuldu. Devlet Halk Dansları Topluluğu'nun sahnelediği gösteriler ve ayrıca Dr. Mehmet Özbek, Esat Kabaklı, Çiğdem Gürdal, Muzaffer Ertürk, Hasan Öztürk, Adnan Çilesiz, Ayşe Aslanca, Zülküf Altan, Mehmet Şerif Çeçen'in katıldıkları "Mustafa Turan'a Saygı Gecesi" ile davetlilere unutulmaz anlar yaşatıldı. Etkinlikler çerçevesinde, Mustafa Turan'ın yetişmesine vesile olan Av. Fikret Memişoğlu'nun mezarı ziyaret edildi. Mustafa Turan'ın doğduğu ve çocukluğunun geçtiği geldiği Hıdırbaba (Dişidi) Köyü ile gençlik yıllarını geçirdiği eski adı Yığınci olan Elazığ'ın Aksaray Mahallesi ve bu mahallede Mustafa Turan'ın okuduğu Yakup Şevki Paşa İlkokulu'na yapılan toplu ziyaretlerle etkinlikler sürdürüldü. Türk kültür tarihinde altın harflerle yer alan bu unutulmaz faaliyetler zinciri Kanal Fırat Televizyonu tarafından 16 bölüm olarak 2020'yi 2021'e bağlayan günlerde hafta boyunca perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri yayınlandı.

"ÇAYDAÇIRA IŞIĞINDA BİR ÖMÜR: MUSTAFA TURAN"

Manas Yayıncılık, 2014, s.338, Elazığ

Yurdal Demirel tarafından kaleme alınan eserin başında, Kültür Bakanlığı Ankara Devlet Türk Halk Müziği Korosu'nun şefliği görevinde bulunan Dr. Mehmet ÖZBEK'in takdim yazıları bulunmaktadır. Kitap, Ön Söz, Kısaltmalar, Giriş ve Dokuz Bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda Sonuç, Kaynakça, Ekler ve Fotoğraflar vardır.

Giriş bölümünde Elazığ'daki halk oyunları kültürü hakkında bilgiler verildikten sonra Elazığ'da bu kültürün gelişmesinde ve yaşatılmasında katkıda bulunan kişi, kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; Mustafa Turan'ın ailesi, çocukluk dönemi ve bu dönemin geçtiği mekânlar (Dişidi ve Iğık köyleri),

gençlik yılları ve orta öğretiminin sonuna kadar olan tahsil hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde; Ankara'daki yüksek tahsili, buradaki dernek faaliyetleri ve memuriyetteki ilk yılları anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde; Mustafa Turan'ın halk oyunlarına olan merakı, bu alanda yetişmesinde etkili olan kişiler, Devlet Halk Danslarının kuruluşu ve Mustafa Turan'ın buradaki faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde; devlet sanatçılığı unvanı günümüze kadar bu unvanı alanlar ve Mustafa Turan'ın bu unvanı alışı hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci bölümde; Mustafa Turan'ın resmi görevi dışında diğer kurum ve kuruluşlardaki sosyal faaliyetleri anlatılmıştır.

Toplantıya Katılanlar

Altıncı bölümde; Mustafa Turan'ın emeklilik yılları, ailesi ve çocukları hakkında bilgi verilmiştir.

Yedinci bölümde; Mustafa Turan'ın yazın faaliyetlerini hakkında bilgi verilmiştir.

Sekizinci bölümde; Mustafa Turan'ın şahsiyeti hakkında bilgi verildikten sonra yakın dostlarının anlatımıyla onun hakkında yazılanlara yer verilmiştir.

Dokuzuncu bölümde; Mustafa Turan'ın gençlik yıllarında, tahsil hayatı ve çalışma hayatı sırasında unutmadığı kişiler ve onlar hakkında Mustafa Turan'ın düşüncelerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümü, kaynakça ve ekler bölümünde; Mustafa Turan'ın devlet sanatçılığına dair belgeler ve bu olayın Elazığ basınında yansımalarına ait gazete kupürleri yer almaktadır. Fotoğraflar bölümünde ise Mustafa Turan'ın hayatının değişik dönemlerine ait geniş bir fotoğraf arşivi yer almaktadır.

Vedat KENT

COĞRAFYA, KADER, ZENGİNLİK!...

Toplumların kalkınmışlık düzeyini etkileyen bir çok faktör bulunur.

Tarihsel süreç, gelenek-görenek, eğitim, fiziki şartlar, yer altı zenginlikleri gibi bir çok etkeni, gelişmişliği belirleyen ona ivme kazandıran unsurlar olarak sayabiliriz.

Avantajlı durum olarak da tanımlayabileceğimiz şartların varlığı, zenginleşmeye rahat ulaşılabilmeyi olanaklı kılar.

Yer altı kaynaklarının varlığı, ulaşım kolaylığı, iş gücünün eğitim seviyesi, girişimcilik ve sermaye birikim hızı, doğal ve mevsimsel faktörler ile hatta geleneksel kuralların esnekliği gibi bir çok faktör, toplumların gelişiminde önem arz eder.

Ekonomistler de bu faktörlerin ışığında toplumların zenginleşebilmelerinin yollarını ve bunun önündeki engelleri tespit edip, bu sorunların aşılabilmesine yani kalkınmalarına açıklama getirmeye çalışmaktadırlar.

Ekonomi kuramcılarında Adam Smith'in 1776'da yazdığı "Ulusların Zenginliği" eserinde, toplumların zenginleşmesinin yolunu uluslararası ticaretle açıklamaya çalışmış, bunu da Mutlak Üstünlük Teorisi'yle anlatmıştır. Buna göre bir ülke, hangi üründe avantajlı ise ona yoğunlaşmalı diğerini ithal etmelidir, şeklinde özetlenebilecek bu görüş aslında o yıllarda ulaşım avantajlarının yanı sıra doğal veya hammadde üstünlüğüne dayandırılmıştır.

Bu teoride üstünlükler, "doğal ya da sonradan kazanılmış" üstünlükler olarak da geliştirilmiştir.

Üretim için gerekli olan uygun iklim koşulları, doğal kaynak rezervleri, coğrafi konum, ulaşım imkânları ve işgücü faktörlerinin bolluğuna sahip olmak şeklinde tanımlanabilen "doğal üstünlüğe" karşın bilim, teknoloji, tasarım, üretim ve yeni ürün geliştirme becerisi olarak da tanımlanan "sonradan kazanılmış üstünlük de", ulusların zenginliğini etkileyen önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Sonradan kazanılmış mutlak üstünlüğe göre zenginliği yakalayabilmiş en çarpıcı örnek Japonya'dır. Dağlık ve depremlere açık, Türkiye'nin yarısı kadar bir arazide, Türkiye'nin 1,5 katından fazla bir insanı barındıran ve bilinen hiçbir doğal kaynağa sahip olmayan, üstüne üstlük 2. Dünya Savaşında birçok sanayi şehri harap olarak çıkan bu ülke çalışma, disiplin, teknoloji ve ar-ge ile dünyanın ABD ve Çin'den sonra en büyük 3. ekonomisi olmuştur.

Öte yandan her iki üstünlükte de yani doğal üstünlükte de sonradan kazanılmış üstünlükte de sürdürülebilirlik önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla doğal kaynaklara veya teknolojik gelişmişliğe bağlı üstünlüklerde de avantajlı durum zamanla kaybedilebilmektedir. Kömürün yerini doğal gazın alması ya da televizyonun önemini diğer teknolojilere bırakması gibi...

Bununla birlikte İbn-i Haldun'un 14. yüzyılda söylediği "Coğrafya Kaderdir" sözü doğru bir tespittir. Coğrafik koşulların insanların yaşamına, yaşamın her noktasına etki etmesi yadsınamaz bir gerçektir.

İbn-i Haldun'un bu tespiti Adam Smith'in teorilerindeki doğal üstünlük ile örtüşmekle birlikte günümüzde sonradan kazanılmış üstünlüğün yani bilim ve teknolojinin sağlayacağı avantajlar sayesinde, coğrafya gibi doğal koşulların ortaya çıkardığı dezavantajların etkisinin azaltılabileceğini de söylememiz mümkün.

Bu arada hem doğal kaynak zenginliği hem de teknolojik gelişme, bazı ülkelerin zenginlik çitasında çok daha fazla ön plana çıkmalarına neden olduğunu söylemek de mümkün. ABD gibi ülkeler buna örnek gösterilebilir.

Bütün bu teori, tespit ve çıkarımları ülkemize uyarlayacak olursak doğal kaynak olarak petrol ve doğal gaz gibi hayati önemdeki yer altı kaynaklarımızın yeterli olmadığını söylemek doğru olmakla beraber iki kıta arasındaki geçiş üstünlüğümüz, doğalgaz ve petrol gibi kaynaklarının çıkarıldığı ülkelere ve gelişmiş Avrupa kıtasına yakınlığımız, tarım ve hayvancılığa müsait iklim ve topraklarımız gibi bir çok avantajımız başka bir bakış açısıyla baktığımızda ülkemizin de coğrafik bir üstünlüğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Peki bu doğal üstünlük yani coğrafik avantajımız bizi gelişmiş ülkeler ligine taşıdı mı bugüne kadar?

Hayır.

Çünkü bilimsel-teknolojik gelişme ile bunların üstüne oturan katma değeri yüksek ürünler üreten sanayileşmeyi gerçekleştiremedik. Coğrafik avantajlarımız, teknolojik gelişmelerini tamamlamış ülkeler karşısında bizi güçlü kılmadı. Aksine zaman zaman bazı ürünlerde özellikle tarımsal ürünlerin sanayi-teknolojik ürünler karşısındaki zayıflığına şahit olduk.

Coğrafya ve genç insan unsuru avantajlarımızı teknolojik gelişme, ar-ge çalışmaları, eğitim, hukuk, üretim ve sanayileşmeyle destekleyebildiğimiz ölçüde gelişmiş ülkeler grubuna girebileceğiz. Sonradan kazanılmış üstünlüklerin yani bilim, teknoloji ve sanayileşmeye dayalı gelişmenin bizi üst liglere çıkaracağı gerçeğini kabul etmemiz gerek.

Japonya

Coğrafik bir üstünlüğü olmamasına rağmen Japonya'nın veya yine bazı ülkelerin teknolojik gelişimleriyle buldukları nokta ortada. Hollanda'nın toprağı dahi denizden kazanarak maksimum verimle bilimsel yöntemlerle yaptığı tarım ve hayvancılıktaki gelişimi, verilebilecek örneklerden en dikkat çekici olanlardandır. Keza, Yeni Zelanda'nın tarım ve hayvancılığı sanayileşme ile destekleyerek elde ettiği başarıları da bunlar arasında saymak gerek...

Hollanda

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün...

*

*

*

Bu söylediklerimizi uluslararası alandan çıkarıp daha mikro bir ölçeğe yani şehir bazında Elazığ'a uyarlayacak olursak şunları söyleyebiliriz.

Şehrimizin bulunduğu coğrafya Türkiye'deki sanayinin yoğun olduğu batı bölgelerine uzak olduğu bir gerçek. Yani başta İstanbul olmak üzere sanayi tesislerinin bulunduğu şehirlere, bölgelere, limanlara ve lojistik merkezlerine uzak. Yani dezavantajlı bir bölgede olduğumuzu kabul edebiliriz.

Bu dezavantajlar Elazığ'a hammadde, ithalat-ihracat, kalifiye işgücü ve ulaşım imkânları açısından zorluklar çıkarmaktadır.

Bu dezavantajlı coğrafya kader olabilir mi? Olabilir ama yukarıda gerek teorik gerekse de örnek olarak verdiğimiz ülkelerin bu kaderi değiştirebilmiş olduklarını gördük.

Aynı şekilde şehirler perspektifinde de olumsuz coğrafya-kader çizgisini değiştirebilmek mümkün.

Bizimle aynı coğrafyada olan bazı şehirler günümüz teknolojisi ve sanayileşme hamleleriyle konumlarının dezavantajlarını en aza indirmişlerdir. Gaziantep, Malatya ve Kayseri gibi şehirleri buna örnek gösterebiliriz. Hem tarımsal üretim hem de teknolojik gelişmeye bağlı sanayileşmeyi bize göre daha fazla başarabilmiş bu şehirlerimiz, doğduğun yer kaderindir tespitindeki dezavantajları, sonradan kazandıkları üstünlük yani teknolojik gelişmeyle azaltmışlardır. Bu saydığımız şehirlerde fıstık ve kayısı tarımsal üretim, makarna-un gibi tarıma dayalı sanayi ile tekstil, makine ve diğer sanayi üretimleri sayesinde istihdam ve refah seviyeleri artmıştır. Ekonomi kuralı olan üretim, istihdam, gelir artışı, tasarruf artışı, yatırım, üretim zinciri bu şehirlerde artan oranda yatırımları olanaklı kılmış ve bu sayede gelişme yarışında ön plana çıkmışlardır.

Dolayısıyla da gelişmişlik endeksinde Elazığ'dan çok daha iyi durumdadırlar.

Bununla beraber son yıllarda şehrimizde de özellikle Elazığ Organize Sanayi Bölgesinde başta tekstil olmak üzere yapılan diğer yatırımlar ile çeşitli yerlerdeki mermer ve çimento üretimleri sanayi hamlelerine örnek olarak gösterilebilir. Tarımsal üretimde de kaysı, üzüm, badem ve diğer ürünlerde artan rekolteler, şehrimizin bu yönde gelişme kaydetmesine neden olmaktadır. Turizm alanında artan yatak kapasitesi ile yeni yatırımlar da bu alandaki gelişmeyi ortaya koymaktadır.

Bu anlamda sanayinin alt yapısını oluşturan mesleki eğitim ile inovasyon merkezleri günümüzde AR-GE çalışmalarının bir parçası olarak ön plana çıkmıştır. Elazığ Organize ve Sanayi Bölgesi' bünyesindeki Tasarım ve İnovasyon Merkezi şehrimizdeki sanayi için itici bir güç rolü oynayacaktır.

Her alanda katma değeri ve rekabet gücü yüksek ürünlerin üretilmesi, gelişme çitasında öne çıkmamızı sağlayacak önemli bir konu. Elazığ'da gerek iç gerekse de dış pazarlarda rekabet edebilecek üretim kollarının artması bizi toplumların rahat şartlarda yaşabilmelerinin hedefi olan zenginliğe ulaştıracaktır..

Dezavantajlı coğrafyanın neden olduğu kader çizgimizi, sonradan kazanılmış üstünlük olan teknoloji ve sanayi ile kırabildiğimiz ölçüde zenginliği ve refaha ulaşırız.

Coğrafya kader olabilir fakat olumsuz koşulların varlığında da bunu değiştirecek, çölü cennete çevirecek de nihayetinde insandır...

Elazığ Organize Sanayi Bölgesi

Öner DEMİREL

HARPUT BAĞLARI - TAŞALTI BAĞLARI

Harput'ta Meydan Paharından (çeşme) sonra taş evlerin arasından dar sokaklardan geçerek bağlara giden yolda devam edildiğinde ilk solda taş kemer yapılı korunağa sahip ILIKSU... PAHAR gelir suyu içilebilir güzelliğindedir. Bağmancılar burada hayvandan inmeden çeşmenin önünde dışarıda yerden 70-80 cm yükseklikte bulunan kurnada hayvanlarını sular, yola devam ederler. Yolun devamında yine solda yoldan uzakta dut ağaçları arasında YARI ÇAVUŞ paharı gelir, suyu Harput çeşmeleri arasında en güzel su olarak bilinir. İçme suyunda kalite arayanlar içmek için evlere suyu bu çeşmeden taşırlardı. Tepeye çıkan ag toprak yolunu tırmanıp mezarlıklar geçildikten sonra taş kemerli yapılı kuruğana sahip AGPAHAR gelir. Suyu pek kaliteli olmadığından gelen geçen pek uğramazdı. Daha sonra yol düzlüğe çıkar ORTA PAHAR gelir, bu çeşmeden pek su içen olmaz devamında sağda Fetahmet Baba ziyareti yol ayırımı geçildikten sonra yokuş yukarı çıkıldığında yokuşun sonuna yakın yine suyu güzel içilebilir, gölgesinde hayvanların dinlenebildiği, yanlarda dut ağaçlarının bulunduğu, önündeki kurnasında hayvanların su içebildiği taş kemer yapılı KIRKKUYU PAHARI gelir. Adı dağda 40 kuyu açılarak su getirildiği için KIRKKUYU PAHARI adını almıştır. Gece Elazığ kent merkezinde bulunan MEYDANA (her gün kurulan sebze meyve pazarı) meyve ve sebzelerini satmaya götüren bağmancılar dönüş yolunda ya Sarahatun Camisinde öğle namazında buluşur ya da Kırkkuyu paharında toplanıp, gruplar halinde hep beraber bağlarına dönerlerdi.

Kırkkuyu geçilip yokuş bittikten sonra Sarıyüpoğlu bağı ve kavaklığı gelir burada ALAYAPRAK Bağlarına giden yol ayrılır Daldikli Osman'ın Ozanların (Abbas Baki Rıza Ozan) bağ yoludur .

Yolun devamında orta ceviz gelir. Burası GÖLLÜBAG olarak bilinir. Tasalıların Bağlarından sonra solda taş kemerli kurnası içerde yerde olan tahtadan yapılmış su içme kabı nedeniyle isimlendirilen ÇAPÇAKLI PAHAR ve yukarısında BUZLUK taşı ve mağarası yer alır, buzlukta kıştan hazırlanan karlar kuyulara basılır, yaz aylarında blok şeklinde kesilerek telislere sarılıp eşeklere yüklenir kent merkezindeki dondurmacılara satılırdı. 1950'li yıllarda dondurma elle ustalar tarafından etrafında kar sıkıştırılmış saç silindirler elle çevrilerek yapılırdı. Bu dondurmalarından EMMİOĞLU DONDURMASI meşhur ve kaliteliydi. Buzluk mağarası geçildikten sonra şekli

ejderhaya benzetilen kara renkli EJDERHA TAŞI yerde yola yayılmış durumda görülür. Bu taştan sonra ana yoldan sola ayırım ŞÜŞNAZ köyüne giden yola çıkar. Devamında sağda Yıkılhan kayalığı kazma ile kazılmış belenmiş görüntüsü veren kahverengi rengi ile yolun üst tarafında yer alır. Kayalığın ortasına gelen anayolun solundan aşağı bir patika ayrılır, bu patika Dabakgilin ve Sulu Evin bağlarına giderdi.

Anayoldan devam edince yüksek tepesiyle beyaz Ankuzu Baba kayalığı heybetli şekliyle karşınıza çıkar, kayalığın tepesinde ANKUZU BABA ziyareti yer alır. Çoğunlukla erkek çocuk isteyen kadınların ziyaret edip, adak kurbanı kestikleri bir yatırdır. Bu ziyaret sonrası erkek çocuk sahibi olan aileler çocuklarına Kuzu adı koymuşlardır. Ankuzu Baba taşının kuzey alt yanında Yetimoğlunun bağı yer alır. Taşın başlangıcında yol ikiye ayrılır. Önünden düz giden yol KARATAŞ köyüne kayalığın başlangıcında bulunan mezarlıktan yokuş aşağı inen yol ise TAŞALTI BAĞLARINA GİDER. Yolun başlangıcında düşecek yuvarlanacak duygusu veren bir kamyon büyüklüğünde LANETLEME TAŞI yıllardır yol kenarında heybetiyle durur. Gece yarısı yüklü hayvanlarla kente satmak üzere meyve sebze götüren Bağmancılardan buluşmalarında nirengi noktası burasıdır.

Harpuz bağı evleri ikili üçlü gruplar halinde bağların bahçelerin başında yer alır. Bu ev gruplarının yanında suyu mağara sistemiyle dağlardan taşınan göller bulunurdu. Bu göllere gelen suyun son akış mağarası yaz aylarında buzdolabı gibi kullanılır. Mağaranın içerisine yeryüzüne çıkma noktasından 5-6 metre içeride suyun içine tencere, stil veya toprak kaplarda yemek yoğurt ayran konurdu. Bu mağaraların suyu yazın buz gibi soğuk kış aylarında ise ılık akardı.

Ev sahipleri kardeş amca, hala teyze veya onların çocukları şeklinde akrabalarıdır. İkili üçlü ev grupları halinde yerleşen aileler lakaplarıyla tanınırdı. Bağlar dededen babadan miras yoluyla intikal etmiş bölünmüştür. Evlerin kapıları genellikle kiltsiz ZIRZA denilen kolla kapatılır kilitlenmez, ancak uzun süre sonbaharda kışlık taşınmada asma kilit takılırdı, bağlarda kapılar açık olduğu halde hiçbir hırsızlık olayı yaşanmadığı bilinir. Ancak elek, sarat sepet satmaya gelen GURBET adı verilen gezgincilere dikkat edilir bağmancılar birbirlerine haber verirlerdi.

Lahnetleme Taşından inen yolun sonunda yokuşun dibindeki yol TOPOĞLANGİLİN (Halit Gakko'nun bağı) bağına gider. Halit Gakko yörenin sevilen sayılan bir insanıydı. Anayolun devamında hemen yolun kenarında büyük bir gölün yer aldığı, üçlü küme evler görünecektir. Bu evler SAĞMANLILAR'a aittir. Onun sağından anayoldan ayrılan patika yol ise TOPÇUOĞLU HAFİZE HANIM'ın bağına gider. Hafize Hanım iki oğlu bir kızı ile burada yaşardı.

Anayoldan Sağmanlı'dan 100 metre sonra sağa ayrılan yol TOPÇUOĞLU CEVRIYE NİNE'nin ve GÜLÜMOĞULARI'nın bağlarına gider. Cevriye Nine torunlarıyla tek evde yaşardı. Torunu Özdemir Kore savaşına katılmıştı. Yöredeki tüm bağmancılar Özdemir'den haber almak amacıyla hergün 19:00 akşam ajansını (haberlere ajans denirdi) kaçırmaz can kulağı ile dinlerlerdi. Özdemir Kore'den sağ salım dönmüş tüm komşular ziyaret ederek geçmiş olsun gelmişler, aylarca Kore maceralarını dinlemek için çevre bağmancılar sık sık Cevriye Ninenin bağını ziyaret etmişlerdi.

Gülümoğlu bağında iki ev bulunurdu. Bunlar Gülümoğlu Ferit ile kızkardeşi Rabia hanım evleriydi.

Anayolun devamında tepeye gelince yine tepeden aşağı bir patika yol iner. KAMBURAGİL'in bağ evlerine ulaşır. Bu bağların başında üç ev yer alırdı. Bu evlerde amca oğlu amca kızlarına aitti. Sonraları Cevriye Nine'nin ve Gülümoğlu bağları da Kamburagil'den bir aileye satılmıştı.

Anayolun düz ovaya inme noktasında HÜSNÜGİLİN ALİ'nin bağı vardı. Bağmancılar arasında at besleyen tek evdi. Bağlar inişli çıkışlı yokuşlu olduğu için çoğunlukla yük taşımada katır tercih edilirdi. İki üç evin de yük taşıma için eşeği vardı.

Anayoldan düzlüğe inince MAHALLE adı verilen KURBANKAPAN evleri gelir, burada dört aile vardı EHMÖGİL, MURCOGLUGİL (KÜRTGİL de denirdi), TOPALGİL, HOCAGİL ailelerinin yaşadığı evlerdi.. Her aile iki üç evden oluşan kardeşlerin yaşadığı blok evlerdi.

Bağlar meyilli inişli çıkışlı arazide yer alır, arazi kullanımı için özellikle sebze yetiştirilmesi için arazinin düzeltilmesiyle elde edilen SEKÜ'ler yapılmıştı. Çok az bağmancı bağlar arasındaki arazide buğday veya arpa ekerdi. Buğday Arpa nohut KARAYAZI adı verilen bağlardan uzak Murat Nehrine yakın Pertek tarafında Hamedi ve Haciseli köylerine yakın taşlı arazide ekilir biçilirdi. Taşlık arazideki kara taşlar öbek öbek bir araya toplanmış ekilecek arazi elde edilmişti. Karayazı adını da bu taşların renginden almıştı. Karayazı'da Kamburagilin ve Kurbankapanlılar'ın arazileri vardı. Kışlık hayvan yemi için ot toplanır, kışlık buğday ihtiyacı ve hayvan yemi temin edilirdi. Karayazı'dan ancak bağmancı kendi ihtiyacını karşılardı. İlkbaharda ve yaz aylarında hayvanlar otlatmak üzere karayazıya götürülür öğle dinlenmesi hayvanların su içmesi SÜTLÜ PAHAR adı verilen dutlarla kaplı kaynak su başında yapılırdı, yaz aylarında ekinler biçilir katırlara yüklenerek harman yerine taşınırdı. Bağmancının karısı erkeği çocuğu hep beraber meyve bahçesinde ekin biçmede tarlasında beraber çalışırdı.

Taşaltı Bağmancılarından bazı aileler Karataş Köyünün ötesinde Pekinik Köyüne sınırı olan HALGOTU adı verilen yerde Murat Nehri kıyısında kıraç arazide üzüm bağlarına sahiptiler. Nehir kıyısına yakın etrafı dağlarla çevrili olan bu bölge don tehlikesinden uzak susuz kıraç araziydi. Üzümleri kaliteli olurdu İlkbaharda bağ sahipleri üzüm bağlarına gider tevekleri (asmaları) budar, diplerini kazar, sonbaharda bağ sağmaya (üzüm toplama) gidilirdi. Bağ evlerine hayvanlarla taşınan üzümler yanan ocaklar üzerindeki büyük kazanlarda kaynatılır şire (şıra) elde edilir Bu şireden ORCİK (üzüm sucuğu) PEKMEZ BASTUK (pestil) yapılırdı. Dut pekmezinden yapılan pestilde un, üzüm pekmezinden yapılan pestilde ise nişasta kullanılır, nişasta kullanılan pestile NİŞE BASTUĞU denirdi. Bağmancılar genellikle kendi ihtiyaçlarını karşılar ancak çok az aile satardı. Kamburagilin un ve nişasta karıştırılarak çırpılan şireden yapılan yumuşak beyaz KÖPÜK ORCİĞİ meşhurdu.

Geçmiş yıllarda bağmancılık geçim kaynağı olmuştu. Bugün Harput bağları yazlık dinlenme yeri olarak kullanılmakta olup asfalt yolla kent merkezine bağlanmış 20- 25 km uzaklıkta sayfiye bölgesi olmuştur. Eski bağlar yeni tarım teknikleriyle iyileştirilmiş kaliteli uzun ömürlü meyve ağaçları dikilmiştir.

ÜNİVERSİTE - SANAYİ ÖRNEK İŞBİRLİĞİ: ROKET YARIŞMASINDA ELAZIĞ TAKIMI DERECE ALDI

Elazığ Organize Sanayi Bölgesi Tasarım ve İnovasyon Merkezi'nin AR-GE Bölümünde TEKNOFEST yarışmasında katılım sağlamak amacıyla, iki takım halinde kurulan ve çalışmalarını burada devam ettiren Fırat Üniversitesi Makine Mühendisliği, Elektrik-Elektronik

Mühendisliği, Yazılım Mühendisliği, Mekatronik Mühendisliği öğrencilerinden ve öğretim görevlilerinden oluşan TROKET ve GÖKRUH takımları adını finale yazdırdı.

ROKETSAN ve TÜBİTAK SAGE yürütücülüğünde Eylül 2020'de düzenlenen roket yarışması Aksaray'da Tuz Gölü'nde "GÖKRUH" ADLI ROKET GÖREVİNİ BAŞARIYLA TAMAMLADI. Alçak irtifa kategorisinde hazırlanan "GökRuh" adlı roketin Aksaray'daki festivalde atımı gerçekleştirildi. Nefeslerin tutulduğu o anlarda Elazığ'da üretimi yapılan roket başarıyla atışını tamamladı.

Hazırlanan "TROKET" isimli roket orta irtifa kategorisinde 516 takım arasında 7'nci, "GökRuh" adlı roket ise alçak irtifa kategorisinde 534 takım arasında 5'inci olarak TEKNOFEST Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivalinde finalde yarışmaya hak kazanmıştı.

TEKNOFEST Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali Roket Yarışması KTR, THR ve Test Videoları Sonuçlarına göre Üniversitemiz Mühendislik Fakültesi Mekatronik Mühendisliği Bölümü'nden **Doç. Dr. Oğuz YAKUT** danışmanlığında orta irtifa kategorisine katılan **TROKET** isimli roket takımı 7. sırada yer almıştır.

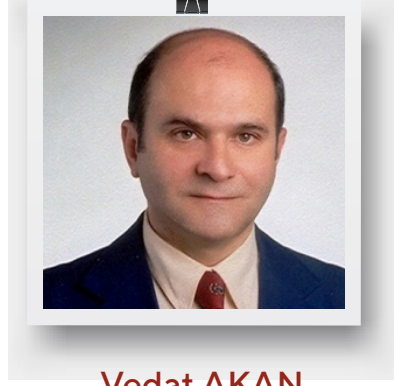
Fırat Üniversitemiz Elazığ Organize Sanayi Bölgesi Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Teknolojileri Bölümü'nden **Dr. Öğr. Üyesi Orhan YAMAN** danışmanlığında düşük irtifa kategorisine katılan **GÖKRUH** isimli roket takımı 5. sırada yer almıştır.

Üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde, Elazığ Organize Sanayi Bölgesi'nde kurulan Tasarım ve İnovasyon Merkezi mühendislik fakùltelerimizin öğretim üyeleri ile öğrencilerimizin hedeflerini gerçekleştirmelerinde itici güç oldu.. Başarılı sonuçlarla şehrimize dönen takımımız imkân tanındığında gençlerimizin bilgi ve birikimleriyle neler yapabileceklerini gösterdiler...

Elazığ Kùltür ve Tanıtma Vakfı Yönetim Kurulu olarak, şehrimizi böyle önemli bir yarışmada temsil ederek büyük başarılarla imza atan tüm roket takımımızı kutlar, emeği geçen öğretim üyelerimiz, öğrencilerimiz, OSB Başkanlığımız ve Üniversitemizi emek ve çabaları için tebrik ederiz.

Roket takımımızın katılacağı tüm organizasyonlarda başarılar dileriz...

Vedat AKAN
Yüksek Mimar - ODTÜ

HARPUT'TAN ELAZIĞ'A (BEŞİNCİ BÖLÜM)

Değerli okurlar ve hemşerilerim,

Yazı dizimin beşinci bölümüne başlarken Harputlu Emekli Öğretmen Hacı Şefik Sayılı'nın "Harput Üstüne" adlı uzun şiirinin ilk dördlüğünü sizlere aktarmak istiyorum:

Aslandağ üstünde bir şehir vardır

Harput ismiyle şöhreti vardır

Milattan önce mazisi vardır

Kızıl kilise kalesi vardır.

Harput ve Elazığ coğrafyası çok eski ve köklü bir kültüre sahiptir. Bu coğrafyada gerek geçmişte ve gerekse halen isimleri yurt çapında önem taşıyan çok değerli bilgiler, şairler, yazarlar ve musikişinaşlar¹ yetişmiştir. Bu değerler sayesinde ki Elazığ ve Harput özellikle kültürel alanda ön saflardaki yerini hala koruyabilmektedir. O değerlere ve ecdadımıza layık olabilmek için hiç olmazsa bizler de bu engin kültürü yaşatmalı ve yaymalıyız. Bulduğumuz yerlerde Harput ve Elazığ'ın adını anabilir ve duyurabiliriz. Müziğimizi dinleyip dinletebiliriz. Böylece gurbette Harput'umuza ve Elazığ'ımıza bir nebzecek hizmette bulunmuş olabiliriz.

Bu bölümde iki konuya değinmek istiyorum. Biri gakkö ile gakköş kelimelerinin doğru ve yerinde kullanılmaması, diğeri ise kürsübaşı geleneği.

1 Müzikle uğraşan (TDK)

Gakko - Gakkoş:

Elazıglı olmayan dost ve arkadaşlarımla zihinlerine gakko ile gakkoş arasındaki nüansı (farkı) bir türlü yerleştirememişimdir bu yaşıma kadar. Bana "gakkoş" veya "gakko" diye hitap edildiğinde "gakko" veya "gakkoş" diye düzeltme rağmen bir sonraki sefer yine "gakko" veya "gakkoş" hitabına muhatap olmuşumdur. Akranlarımıza ve bizden yaşça büyük olanlarımıza "gakko" diye hitap ederken bizden yaşça daha küçük olanlarımıza "gakkoş" deriz.

Kürsübaşı:

Bu kürsü başka kürsüdür. Konuşma yapılan kürsü değildir. Eski Harput evlerinde kış mevsimlerinde kullanılan ve adeta soba görevi yapmak üzere özel olarak düzenlenmiş ahşap bir masa, mangal ve kürsü yorganı kombinasyonu olan kürsübaşı uzun kış gecelerinde Harput'luların hemen hemen tek eğlencesi idi. Bu kürsü etrafında kürsü yorganı altında ısınılır, sohbet edilir, öğrenmek ve eğlenmek amacı ile bir araya gelinirdi. Bu bir gelenek haline gelmişti ve bu geleneğe kürsübaşı denilirdi. İşte böylesine ortamlarda kürsübaşlarında yaygın bir eğitim yapılırdı ve katılanlar bilgi sahibi olurlardı. İşte Harput ve Elazığ insanının kadirşinaslığı, bilge kişiliği ve musikisindeki şahsına münhasırlığı buralardan kaynaklanmaktadır.

Okumakta olduğunuz bu dergi Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı yayınıdır. Vakfımızın amacı Harput'un ve Elazığ'ın kültürlerinin tanıtımına katkıda bulunmaktır. Elazığ dendiğinde akla ilk neler gelir? Çayda çıra gelir, saz üstatları gelir, dik halayı gelir, Harput Kalesi gelir, Keban Barajı gelir, Hazar Gölü gelir, Çırçır Şelalesi gelir, Buzluk Mağarası gelir. Ama bunlar gezilip görülür, yaşanır ve biter. Dünya üzerinde hemen hemen her coğrafyanın müzikleri, oyunları, kaleleri, gölleri, barajları, şelaleleri, mağaraları, yemişleri ve doğa harikaları olabilir. Tanıtımda önemli olan "sürdürülebilirlik"tir. Sürdürülebilirlik kavramı son yıllarda her alanda daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu kavramın hayati bir olgu olduğu son yıllarda yapılan çalışmalarda sıklıkla ifade edilmektedir. Sözlüklerde bu kavram ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Amacımız bu sürdürülebilirliğin devamını sağlayabilmek ve daimi kılabilmeğdir. Bir şeyin tanıtım kavramının sürdürülebilir olması için o şeyin şuanki durumunu devam ettirebiliyor olması gerekir. Aynı zamanda kendini yenileyebiliyor olması da gerekmektedir. Burada önemli olan sadece Elazığ'ın sahip olduğu ve başka coğrafyalarda rastlayamayacağımız "şeyler" ile Elazığ'ımızı tanıtımdır. Elazığ'ın en az iki adet sürdürülebilir tanıtım malzemesi olduğu düşünce ve kanaatindeyim. Bunlardan birincisi "Elazığ Vişnesi" mermeri, ikincisi ise "Buzbağ" şarabıdır.

Elazığ Vişnesi Mermeri:

Ülkemizde doğal taşlar (granit, mermer, traverten, vb.) genelde çıkarıldıkları yörelere göre tanımlanırlar. Afyon mermeri, Kapıdağ graniti, Denizli traverteni, Marmara (adası) mermeri² gibi. Elazığ ilinin yaklaşık 50 km güneydoğusunda yer alan Alacakaya³ ilçesi yakın güneyindeki Altıoluk köyü çevresindeki ocaklardan çıkarılmakta olan Elazığ vişnesi mermeri bir doğa harikasıdır. Bu mermer 1970'lere kadar köy evleri ve bahçe duvarlarında yapı taşı olarak kullanılmakta idi. Bu mermerin kaderi 1970'li yıllarda İzzet Paşa Camii'nin iç mekanlarında kullanılması ile değişmiştir. Bu mermerin güzel rengini görenlerin talepleri neticesindedir ki 1980'li yılların başında ocaklardan blok çıkarımına başlanmıştır. Yurtdışına ilk ihracat ise 1984 yılında gerçekleşmiştir. İhraç edilen ülke İtalyadır. Elazığ vişnesi mermeri uluslararası doğal taş skalalarında "Rosso Levanto" diye geçer ve Levanto kırmızısı anlamına gelir. Levanto İtalya'nın kuzey-batısında İtalyan riviyerası üzerinde deniz kenarında bir kasabadır. Bu

² Marmara adasının orijinal adı "Mermer Adası"dır.

³ Eski adı: Guleman

kasabanın yakınındaki ocaklardan Rosso Levanto olarak adlandırılan bordo mermer çıkarılmaktadır. Bu mermerin iki türü vardır. Bir türü vişne rengi ve beyaz damarlardan oluşurken diğer türünde vişne rengi ve beyaz damarlara ilaveten koyu yeşil/siyah damarlarda görülmektedir. Bu mermer milattan önce Romalılar döneminden beri çeşitli yerlerde kullanılmış ve kullanılmaktadır. Elazığ vişnesi mermeri gerek renk ve gerekse mineral yapı açısından bu İtalyan mermeri ile hemen hemen aynı özelliklere sahip olduğundan Elazığ vişnesi mermeri "Rosso Levanto" adı ile de anılmaktadır. Yani karakteristik ve baskın rengi bordo olan bu renk mermerler dünyada sadece Türkiye'de ve İtalya'da mevcuttur. Bu durum bir ayrıcalıktır.

Bizim Rosso Levanto mermerimiz inşaat sektöründe, dekorasyon sektöründe ve güzel sanatlarda kullanılmaktadır. Birçok mimari eserini iç ve dış kaplamalarında, dekorasyon işlerinde, özellikle mutfak, balkon ve merdiven işçiliklerinde, anıtlarda, heykellerde, süs eşyalarında ve hediyelik eşyalarda Elazığ vişnesi mermeri kullanılmaktadır. Sahip olduğu özgün renk ve dokusu sayesinde Elazığ Vişnesi mermeri Çin'den Hindistan'a, Dubai'den Katar'a, Sudan'dan Fas'a, Libya'dan İtalya'ya, İspanya'dan Fransa'ya kadar dünyanın birçok ülkesine ihraç edilmektedir. Dünyaca ünlü birçok mekanda kullanım alanı bulmuştur. Kabe-i Muazzama'da Safa-Merve arasında (Suudi Arabistan), Beyaz Saray'da ve Amerikan Senatosu'nda (ABD), Palmiye Adalarındaki lüks otellerde (Dubai), Burj Khalifa'da (Dubai), Victoria's Secret iç çamaşırı mağazalarında, DG (Dolce & Gabbana) moda evlerinin Güney Afrika'daki mağazalarında, ayrıca birçok prestijli mağaza, restoran ve işyerlerinde bu mermerimiz tercih edilmiştir. En büyük övünç kaynaklarımızdan biri ise bu mermerin Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde de (Ankara, Türkiye) kullanılmış olmasıdır.

Elazığ Vişnesi Mermerimiz Amerikan Senatosunda

Bu güzel mermer ile ilgili ansiklopedik ve teknik konulara girmeyeceğim. Bize düşecek olan bu mermerin bugüne kadar olan kullanımını daha derinlemesine sorgulamaktır. Gönül isterdi ki Elazığ merkez ve ilçelerinde özellikle kamuya ait binalarda başka mermerler yerine bu mermer yoğun olarak kullanılmış olsun. Gönül isterdi ki Elazığ'daki çok yıldızlı otellerin ortak alanlarında ve ıslak hacimlerinde başka mermerler yerine bu mermeri görebilelim. Bugün itibarı ile bu mermerin dünyanın sayılı mimari projelerinde kullanılarak kendine bir yer edinmiş ve konumunu yükseltmiş olmasını ben şahsen yeterli görmemekteyim. Dünyada nadir bulunan, Türkiye'de de sadece Elazığ'da çıkarılan vişne çürüğü rengindeki bu mermerimizin, dünyanın birçok ülkesinde seçkin mekanları süslemektedir. Özgün bir damarlı yapıya sahip olan bu mermerimiz dekoratif amaçlı yoğun ilgi görmekte olup birçok ülkeye ihraç

edilmektedir. Üretici firma beyanlarına göre üretimin % 75'i ihraç edilmekte, % 25'i ise iç piyasalara arz edilmektedir. Bu vesile ile Elazığ vişnesi mermeri ile ilgili bir anekdotumu sizlerle paylaşmadan geçemeyeceğim. 1984 senesinin ortalarında Vakfımızca da iyi bilinen Sayın Kadir Sever ve Sayın Bedri Sever kardeşlerin de ortağı olduğu Metiş firması beni Libya'da Misurata şehrinin merkezinde çok büyük bir park projesine şantiye şefi olarak göndermişti. Proje kapsamında on küsur metre yüksekliğinde betonarme bir dikilitaş inşaatı da vardı. Dikilitaş bin bir emek ve eziyet ile yerde dökülüp yerine dikildikten sonra yüzeyinin şartname gereği taraklanması ve öylece kalması pek içime sinmemişti. Günlerce düşündüm. Birden dikilitaşın yüzeylerinin Elazığ vişnesi mermeri ile kaplanması fikri aklıma geldi. Vakfımız üyelerinden gerek merhum Sayın Erdoğan Yaramanoğlu (Metiş Yönetim Kurulu Üyesi ve Libya Sorumlusu) ve gerekse Sayın Özdemir Çakiner'in⁴ (Metiş Genel Koordinatörü) destek ve yardımları ile dikilitaşın yüzlerinin Elazığ vişnesi mermeri ile kaplanması konusunda işveren ikna edilmişti. Ancak, Elazığ vişnesi mermerinin güneşin mor ötesi (ültraviyole) ışınlarla dayanıksız olduğu konusunda kimse beni uyarmamıştı. Yıllar süren iç savaş sırasında Misurata'da birçok yapı hasar görmesine rağmen Elazığ vişnesi mermeri ile kaplı dikilitaş solmuş yüzü ile dimdik ayakta kaldı. Elazığ vişnesi mermeri mermerler içinde bir güzeldir. Bu müstesna mermerin yurdumuza ve dünyaya daha iyi tanıtılmasında ve daha çok pazarlanmasında başta Alacakaya firması olmak üzere Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası ile Fırat Kalkınma Ajansı'na da görev ve sorumluluk düşmekte olduğu düşünce ve kanaatindeyim.

Buzbağ Şarabı:

Dünyada birkaç şehir ve yöre vardır ki şarapları ile ünlüdürler ve isimleri şarapları ile birlikte anılır. Bordo5 şarapları, Porto şarapları, Kaliforniya şarapları, Sicilya şarapları, vb. gibi. Yoğun aroması ve açık yakut rengi ile dikkat çeken Öküzgözü üzümü yurdumuzun en değerli kırmızı şarap üzümüdür. Öküzgözü üzümünden yapılan Buzbağ şarabı dünyanın en ünlü şaraplarından daha az lezzetli değildir. Buzbağ şarabı Elazığ'ın en önemli tanıtım malzemelerinden biri olmalıdır. Buzbağ şarabı herşeyden önce çok değerli bir şaraptır. Yıllar önce Tekel'e ait Elazığ Şarap Fabrikası özelleştirildiğinde fabrika mahzenlerinde bulunan şarap stoklarının miktarı tesisi devralan firmayı oldukça memnun ve mutlu etmiştir. Firma6 Buzbağ şarabına yeni bir sayfa açmış ve Öküzgözü ile Boğazkere üzümlerini farklı oranlarda karıştırarak ortaya yepyeni bir şarap çeşni çıkarmıştır. Mey firması bu yeni nesil Buzbağ şarabını Türkiye'nin en meşhur ve tercih edilen şarap türleri arasına sokmaya çalışmıştır. Bilineceği üzere Boğazkere üzümü Diyarbakır'da yetişmekte olup içindeki tanen (tanik asit) miktarının fazla olmasından kaynaklanan buruk tadı ile bazı şarap meraklılarınınca sevililmektedir.

Şarap gıda ve tarım mevzuatına göre bir içki olmayıp besin maddesidir. Bütün çağlar boyunca en çok içilen, en kibar ve yararlı içki olarak tarihe geçmiştir. Vücuda birçok faydası vardır. Azı karar, çoğu zarardır. Az içildiğinde Buzbağ şarabı ilaç gibidir. Yaşlıları gençleştirir, hastaları iyileştirir. Önemli bir antioksidandır. Kandaki kötü kolesterolü düşürür, iyi kolesterolü de yükseltir. Koroner kalp hastalıklarına yakalanma riskini azaltır. Tümör oluşumunu engeller. Kolesterolün okside olup damar çeperine yapışarak damar sertliği yapmasına engel olur. Kansere karşı vücudumuzu korur. Bağırsıklık sistemimizi kuvvetlendirir. Şarabın faydalarını bu sayfalara sığdırmak mümkün değildir.

4 Yüksek Mimar Özdemir Çakiner vakfımızın merkezi olan Elazığ Evi'nin proje müellifidir.

5 Bordeaux

6 Mey İçki Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Birçok Altın Madalyalı Buzbağ Şarabımız

Buzbağ şarabına gelirsek; önemli olan Öküzgözü üzümüne katma değer ve istihdam yaratmaktır. Geçmiş yıllarda dünyanın birçok yerinde düzenlenen uluslararası şarap yarışmalarında lezzeti ve kalitesi ile gerçek altın madalyalar ile ödüllendirilmiş olan bu şarabımızın daha fazla tanıtılıp özellikle yurt dışına pazarlanması konusunda bazı önyargılarımızdan sıyrılmamız daha uygun olacaktır diye düşünüyorum. Araştırılsın bakalım Bordo şarapları nasıl pazarlanıyor. Yerel ekonomiye neler kazandırıyor. Buzbağ şarabı marka değeri olan bir şaraptır. Bugün Mey firması Buzbağ markası ile beyaz şarap bile piyasaya çıkarmış bulunmaktadır. Buzbağ şarabı öküzgözü üzümü ve Elazığ ile özdeşleşmiş bir şaraptır. Buzbağ şarabının orijinal şişesi bile Paşabahçe'nin özgün tasarım ürünü idi. Buzbağ "gerçek" şarap idi.

Yazımın sonunda her zamanki gibi çocukluk anılarımdan birini sizinle paylaşacağım. Rahmetli anneciğimin babasına "Beybaba" diye hitap ederdim. Bizlerin her yazı memlekette geçirmemize karşılık beybabamız da kış bitimi ilkbaharda kara tren ile bir süreliğinde Ankara'ya bizleri ziyarete gelir ve kıvrır-zıvrır getirirdi. Yıl 1960. 27 Mayıs İhtilali henüz olmamış ama Ankara biraz karışık. Elazığ'a Türk Hava Yolları uçmaya yeni başlamış olsa gerek. Beybabam da çok heveslendi ve uzun kara tren yolculuğu yerine Elazığ'a dönüşünü hava yolu ile yapmaya niyetlendi. O zamanlar uçak yolcusu olmak bir ayrıcalık idi. Elazığ Havalimanı hakkında da çok kısa bir bilgi paylaşmak istiyorum siz değerli okurlarım ile. 1938 yılında Elazığ Hava Meydanı adı ile inşaatına başlanan havalimanımızın inşaatı 1940 yılında tamamlandı. Askeri amaçlar için hizmet veren bu meydan 1960 yılından itibaren sivil kullanıma da açıldı. Elazığ Havalimanı Türkiye'nin ilk sivil havaalanlarından biridir. Uçuş günü gelip çıktığında ben okula, beybabam da taksi ile uçağın kalkacağı Esenboğa veya Etimesgut'a. Evimiz Gençlik Caddesi üzerinde ve Necatibey Caddesine yakın. Ben Saraçoğlu Mahallesi'ndeki Namık Kemal İlkokulunda sabahçı öğrenciyim. Öğlende eve döndüğümde beybabamı evde buldum. Sis nedeniyle uçak kalkmamış ve uçuş ertesi güne ertelenmiş. Takip eden günler sabahları beybabam meydana ben okula. Öğlen eve döndüğümde beybabam yine uçmamış ve evde. Bu durum kaç gün devam etti hatırlayamıyorum ama bir öğlen eve döndüğümde beybabam yoktu. Demek ki uçağı havalanmıştı. Aradan altmış sene geçti. Bugün doğunun en modern ve en büyük havalimanı Elazığ'dadır.

Sevgi ve saygılarımla,

@: vedatakan@gmail.com

Yunus ENSARİ¹Prof. Dr. İlhami KIZIROĞLU²

TÜRKİYE ve DÜNYANIN ÇEVRE SORUNLARI ve ÇÖZÜMLERİ

GİRİŞ

Hem küresel, hem de yerel ölçekte Türkiye ve Elazığ'ın çevresel sorunları artık tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Bunların ortaya konması ve çözüm önerilerinde bulunulması kolaydır. Ancak bu önerilerin hayata geçirilmesi için yürütme erkini elinde tutan güçlerin, tüm yazılan ve anlatılanları içselleştirip, gerekli adımları atmada çekingen davranmaması gerekir. Bu yapılabiliyor mu? İşte esas sorun burada yatmaktadır. Çünkü Ekoloji; ekolojik yaklaşım ve davranış, bir bakıma ekonomik işlevleri de sınırlamaktadır. Bunun en önemli nedenleri ele alınırken, bazı ana başlıklar üzerinde özellikle durmak gerekiyor. Örneğin, hammadde ve yenilenemeyen kaynaklardaki azalma, insanoğlunu ne gibi önlemler almaya yöneltiyor? Bunlar da yeterli midir? Bu soruya yanıt aramak, yerelde olduğu gibi artık küresel bir görev olmuştur.

Yine dünyadaki kontrolsüz nüfus artışına bağlı iyi beslenmeme ve ortaya çıkan açlık sorunu, nasıl çözümlenmelidir? Ayrıca nüfus artışı ile doğrudan ilişkisi olan endüstriyel kirlenmeye bağlı, çevre tahribatı ve kirlenme nasıl önlenecektir?

Kullanılan yoğun ve kontrolsüz pestisit, insan ve çevresel öğeleri nasıl etkilemektedir? Çeşitli atık gazlardan kaynaklanan hava ve su kirliliği nasıl önlenmelidir?

Su kaynaklarının yetersizliği sonucunda ölüm oranlarının artması, önemli bir ekolojik sorun değil midir? Bu ve buna benzer daha birçok çevre odaklı sorun, ekolojik düşünce ve davranış küresel anlamda yaygınlaşmamıştır. Bu

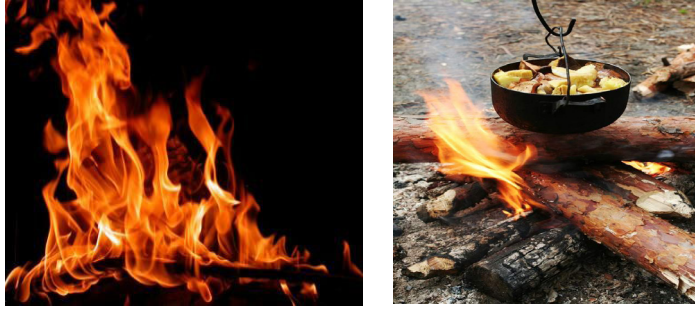
1 Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Genel Başkanı

2 Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi E. Öğretim Üyesi ve TTKD Bilim Danışma Kurulu Üyesi

durum, bir bakıma **dünya çevre savaşlarına** bile yol açabilecektir. Bu savaşların da galibi olacağını düşünen bazı ülke ve yöneticileri, aynı yerkürede olduğumuzu neden unutuyor? Bunu anlamak açıkçası mümkün görünmüyor.

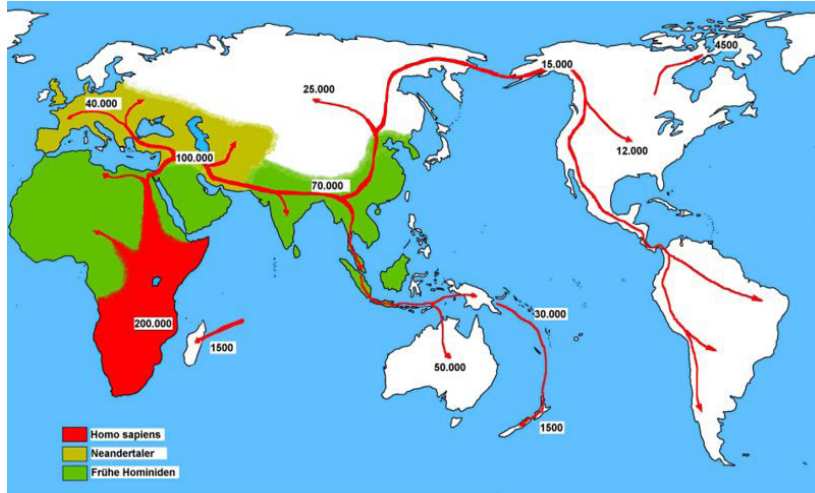
İnsanoğlunun tarih sahnesine çıkışı ve gelişiminin kronolojisini çok kısa olarak yapacak olursak, aşağıdaki ana başlıkları verebiliriz:

- » 2.5 milyon yıl önce **“İlk insan”** Doğu Afrika’da ortaya çıkıyor;
- » 1.5 milyon yıl önce de Afrika, Asya ve Avrupa’ya geçiş süreci başlıyor;
- » 500 000 yıl önceleri ateşi kontrol etmeyi başarıyor(Resim 1);

Resim 1. Ateşin bulunuşu ve kullanımı

- » **300 000 yıl önce** ölümler gömülmeye başlanıyor;
- » **30 000 yıl önce aile toplulukları; çadırlarda yaşamaya** başlıyor;
- » Belli bölgelere geçiş süreci dönemine giriliyor; ancak Amerika’ya 15 000 yıl önce geçmeyi deniyor ve başarıyor;

Harita 1. İnsanoğlunun yeni bölgelere yönelim ve yerleşim stratejisi! Ve en istilacı tür olan insanın, Homo sapiens, dünyaya dağılım stratejisi ve yerleşmek için hareket rota ve yılları (kırmızı renk=Günümüz insanı; açık kahve=Neandertaler insanı; yeşil renk=İlk insanlar)

- » Görüldüğü gibi Anadolu’ya günümüz insanı, Neandertaler insanından sonra, yani 100 bin yıl önce geliyor;

- » 11 000-12.000 yıl önce, tarım ve hayvancılık; sanatsal yaşamın da dahil olduğu ilk kentsel hayat tarzına geçiş; (belki de 14 000 yıl önce Göbekli Tepe yakın çevresinde yerleşimle ilgili ilk bulgulara özgü kazılar sürdürülüyor...)

Resim 2. Göbekli Tepe 1996 yılı kazılarında, gün yüzüne çıkarılan en eski ve belki de ilk yerleşik alanı: Burada ateş (Beslenme, Isınma ve Tarımın Doğuşu) (1).

2.5 milyon yıl önce; Zihinsel gelişim: sert taşlardan kesici materyal elde etmekle başlamış; ancak bu kesici materyalleri kullanarak, sanatsal yapıtları ortaya koyabilmesi için, çok uzun bir süre gerekmiş ve ancak 12 bin, belki de 14 bin yıl önce Kuzey Mezopotamya'da Göbekli Tepe ve çevresindeki bölgede, Resim 2'de görüldüğü gibi, anıtsal taş heykeller ve üzerlerinde, orada yaşamakta olan hayvanların kabartmalarını, büyük bir sanatsal yetenekle gerçekleştirmiş ve bunlar günümüze kadar gelmiştir(1).

- » İlk yerleşik toplumsallaşma sürecine girilerek, kırsal kesim olan köylerde yaşama dönemine geçiliyor;
- » 6.000 yıl önce, ilk kentsel yaşam tarzı dönemi ile tanışılıyor;
- » Arslantepe'nin bulunduğu 3.000-6000 yıl önce ilk bölgesel devlet kuruluyor; Arslantepe Anadolu'daki ilk şehir devleti yapılanmasıdır. Arslantepe, Harput'a yakın bir coğrafyada de yer alıyor. Yani bu iki yerleşim alanı, birbirine etki yapacak düzeyde, yakın bir konumdadır. Arslantepe'de Son Kalkolitik Çağ'dan Geç Hitit Dönemine kadar kesintisiz bir yerleşim sürmüştür(2-3).
- » "Atalarımız ilk defa sıcak bir çorabayı ne zaman içti?" sorusuna verilecek yanıt:
- » "Yaklaşık 8.000 yıl önce!" olur, çünkü, daha önceleri çanak-çömlek yapmasını bilmiyordu insanoğlu.
- » Günümüz (sanayileşme ve modern teknoloji) süreci. Doğayı ve İnsanlığı tehdit eden sürecin başlaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklara aşağıda kısaca değinilecektir.

Globalleşme

İnsanoğlunun, özellikle son 10 000 yıllık gelişim sürecinde, doğayla rekabete girdiği görülmüştür. Ancak doğayı yoğun bir şekilde tahrip edip değiştirmeye başladığı dönem, geçen asrın başlarında ortaya çıkan ve zamanla gelişerek globalleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu sonuç sanayi devrimi sürecinin, iyi yönetilememesinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü gibi insanoğlunun evrimsel tarihi diye kabul edilebilecek 2,5 milyon yıllık süreçte, doğada yol açtığı bozulma, son iki yüzyıllık dönemle karşılaştırılırsa; bu tahribatin %99,99'unun sadece, bu son

dönemde olduğu görülecektir. Bunu zaman skalasına koyar ve bu süreci 24 saat olarak belirlersek; son iki yüzyıla gelinceye kadar olan tahribat, sadece bir salise boyutuna denk düşecektir. Bu durum, ne yazık ki çevrenin bozulan ve bozulmayı sürdüren taşıma kapasitesi, insanoğlunun bir çeşit yokoluş sürecine girdiğini bize gösteriyor. Ancak kendilerini bu kürenin en güçlüsü oldukları düşüncesine kaptıran bazı ülkeler, böyle giderse 2050 yılında dünyanın sonunun geleceğini neden görmek istemiyor ve bunu anlamak için gerekli basiret/sağduyu ve öğretiyi gösteremiyorlar? Ya da onlar, tüm bu olumsuzlukları görmezden gelmeyi sürdürmeyi, bir marifet mi sanıyorlar? Örneğin dünya nüfusunun sadece 1/16'sını oluşturan; ancak dünyada üretilen enerjinin %50'sini tüketen, Amerika Birleşik Devletleri, bu duruma nasıl bir yanıt vermeyi düşünmektedir?

Gelişmekte ve fakir ülkeler de geri teknolojiler kullanarak, çevreyi bozma süreçlerinde, ABD'yi örnekleyecek olurlarsa, bu sürecin 2050'yi bile bulmadan tamamlanacağını, neden algılamak istemiyorlar?

Günümüzde en çok dikati çeken çevre sorun ve çözümleri içerisinde öncelenmesi gerekenler **su sorunu; iklim değişikliği; ormansızlaştırma; toprak erozyonu; nüfus yoğunluğu ve biyolojik kaynakların ölümü** gibi en temel sorunlardır(4-9). Bu çalışmada içinde bulunulan dönemde, gerek küresel dünyanın ve gerekse Türkiye ile yerel bazda Elazığ'ın, çevresel sorunlarından bazıları irdelenecek ve öneriler sunulacaktır(10-15).

Yukarıda özetlendiği gibi, sanayi devrimine geçiş süreci, on sekizinci yüzyılın ortalarına doğru başlamış ve daha sonra da çeşitli gelişim dönemleri, örneğin endüstri devrimi; enerji devrimi; nanoteknoloji devrimi; yazılım devrimi ve bilgiişlem süreci gibi dönemler birbirini izlemiştir.

Su Kaynakları ve Su Kirliliği

Türkiye'nin su kaynakları her geçen gün azalmakta ve bu nedenle yeni yöntemler, özellikle damlama yöntemi kullanılarak tarımsal alanlarda sulamaya geçilmesi, tüm ülkeler için olduğu gibi, Türkiye ve Elazığ için de geçerlidir. Çünkü kişi başına tüketilen yıllık su miktarı 1500-1700 litre arasında olan Türkiye, bu miktarın 11 000 litre olduğu İsveç'le karşılaştırıldığında, fakir bir ülkedir. Su kaynaklarının azlığı ve bundan doğacak sorunlar, su fakiri ülkelerin olduğu gibi, diğer ülkeler için de son derece önemli bir çevresel sorundur. Konya örneğinde olduğu gibi, yeraltı su kaynakları, aşırı kullanım ve yanlış ürün seçimi nedeniyle tüketilmiştir. Örneğin yıllık yağış ortalamasının 300 mm'nin altında olduğu Konya Ovasında, aşırı suya ihtiyaç duyulan şeker pancarı tarımı, akiferlerin aşırı kullanımı ile yer altı suyu tüketilmiş ve obrukların oluşmasına neden olunmuştur. Aynı durum Elazığ'daki Uluova için de geçerlidir. Burada her ne kadar yıllık yağış miktarı daha yüksek olsa da, aşırı akifer kullanımı, yeraltı suyunun tükenmesi sonucunu doğurmuştur. Oysa yeraltı suları gelecek kuşakların bizlere emanetidir. Bu emanet çoğu bölgelerde hoyratça heba edilmiş ve yanlış ürün seçimli tarımsal faaliyetler nedeniyle, verimi sınırlı olan susuz tarım zorunlu hale gelmiştir. Bu ise tarımsal sektörü tatmin etmediği için, kırsal kesimden şehirlere göç olgusu hızlanmıştır. Bunun dışında, gerek sanayi sektöründe kullanılan zararlı kirlitici kimyasallar, ve gerekse tarım ile ormancılık sektörlerindeki aşırı pestisit artıkları, doğal yapıyı tahrip ederek bozmuştur. Özellikle azotlu ve kükürtlü suni gübre ve toprak erozyonu su kaynaklarının doğrudan doğruya kirlenmesine neden olmuştur. Çoğu yerleşim alanlarında içme ve kullanım suyu sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu durum, başta insan sağlığı olmak üzere, tüm canlıların yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunu önlemek için atık suların arıtılarak tekrar kullanıma sunulması; suyu tasarruflu kullanma eğitimi seferberliğine anaokullarından başlanmalı ve bunun tüm toplum katmanlarınca uygulanması gerekmektedir. Ayrıca aşırı böcek öldürücü ve bitki hormon preparatlarının kullanımının önüne geçilmeli; zararlı böceklerle savaşmak için biyolojik mücadele yaygınlaştırılmalıdır.

Hava Kirliliği ve İklim Değişikliği

Hava kirliliği, hızlı nüfus artışı; kontrolsüz kentleşme; kitlesel ulaşımın gözardı edilmesi sonucu oluşan kirlilik; eski teknoloji kullanımı ve çevreyi kirlletici kontrolsüz sanayileşme sonucunda oluşan çok yönlü bir çevresel sorun olarak karşımıza çıkar. Örneğin ellili yıllarda İngiltere’de Londra ve Manchester’deki hava kirliliğine bağlı ölümler; özellikle yetmişli yıllarda Türkiye’deki Ankara ve Erzurum gibi bazı kentlerdeki hava kirliliği, insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştı. Elazığ da çanak içindeki yerleşim coğrafyasının olumsuzluğu ve şehir merkezine yakın işletilen çimento fabrikası nedeniyle, hava kirliliğinin en fazla etkili olduğu kentlerden birisidir(9). Kış aylarında, hava kirliliği için dikkate alınan ölçütlerden SO₂ miktarı Elazığ’da, Avrupa birliği ülkelerinin ortalamasından on iki kat; Partikül Madde miktarı ise 28 kat daha fazla olarak ölçülmüştür. Devlet İstatistik Enstitüsü 2002-2003 kış dönemindeki SO₂ yoğunluğu bakımından Elazığ’ı, Erzurum ve Kütahya’dan sonra, en yüksek değere ulaşan üçüncü kent olarak vermiştir(15). Elazığ’da kış aylarında doğal gaz kullanımının yaygınlaştırılması ile hava kirliliğinde hissedilir bir azalma olacaktır. Ancak, bir plan dahilinde kurulan ve caddeleri dar olan kent merkezindeki betonlaşma, hava çevriminin optimal olmasına engel olmaktadır.

Bu ve buna benzer dönem ve gelişim basamaklarında insanoğlu havaya, sürekli karbondioksit ve **sera gazlarını** salmıştır. CO₂ salınımı ile endüstrileşme süreci, aslında atbaşı giden ve birbirini tetikleyen aşamalardır(Resim 3).

Eğer çeşitli yollardan CO₂ üretimi kontrollü ve ölçülü olarak salınır, doğal sirkülasyon bozulmazsa, bu gaz bitkiler tarafından asimilasyonda kullanıldığı için, zarar vermeden tüketilebilir. Oysa insanoğlu çeşitli sanayi kollarından havaya sürekli CO₂ saldığı için, havada zararsız CO₂ yoğunluğu sürekli artış kaydediyor. Kömür gibi yakıt maddeleri, termik santraller, tarım ve endüstriyel kaynaklı etkinlikler nedeniyle havadaki CO₂ yoğunluğu 280 ppm’den, günümüzde neredeyse iki misli artarak 400 ppm sınırına dayanmıştır. Bu artışın da çeşitli olumsuz etkileri olmuş ve özellikle iklim değişikliğinin çok hızlı bir tarzda olumsuz şekilde ortaya çıkmasına yol açmıştır(Resim 3).

Resim 3. Termik santraller havayı kirleten en önemli mekanizmalardan birisidir.

Endüstriyel kalkınmanın sınırsız CO₂ salınımı ile paralelik gösterdiği gerçeğinin ortaya çıkması, önce Birleşmiş Milletlerin patronajında Kyoto Protokolünü ve akabinde de Antlaşmasını gündeme taşımış, 11 Aralık 1997 tarihinde dünya iklimini korumaya yönelik amaç taşıyan bu protokol, 2005 yılında antlaşma olarak yürürlüğe girmiştir. Akabinde; yani 2011 Aralık ayında 191 ülke bu antlaşmaya taraf olmuştur. Böylece başta Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin taraf olduğu Kyoto Antlaşması işlemeye başlamıştır.

Kyoto Protokolü, daha 2001 yılında, en fazla sera gazı ve CO2 üreten Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) protestosuna yol açmıştır. Sonuçta, küresel sera gazları ve CO2 salınımının büyük bir bölümünden sorumlu olan ABD, protokolü reddetmiştir. Kanada ise protokolü önce imzalamış; ancak bir hafta sonra, imzasını geri çekmiştir. İmzacı ülkeler, iklim değişikliğinin en önemli etken maddesi olan adı geçen gazların miktarını 2008-2012 zorunlu indirim döneminde %5.2 azaltarak 1990 yılı düzeyine çekmeyi kabul etmişlerdir. Sözleşme tarafları ikinci bir zorunlu dönem olarak kabul ettikleri 2013-2020 periyodunda da indirime gideceklerini kayıt altına almışlardır. Bu dönemde ise sözleşme taraflarından sadece 144 ülke sözleşmeye sadık kalmıştır. Bundan çok kısa bir zaman öncesine kadar; yani 20 Nisan 2020'ye kadar ise ikinci Kyoto Protokolüne sadık kalan ülke sayısı 136'ya inmiştir. Bu ülkeler 2020 yılından sonraki sürecin nasıl işleyeceği ile ilgili olan Paris antlaşmasını da imzalamışlar, böylece sera gazları ve CO2 salınımını kontrol altına almayı taahhüt etmişlerdir.

ABD, Kanada ve Avusturalya, Birleşmiş Milletlerin iklim sözleşmesini imzalamamakla, dünya iklimini bozmayı sürdüreceklerini de kabul etmişlerdir. İklim değişikliğini önlemeye yönelik antlaşmalara bu güne kadar taraf olan ülke sayısı 191'i bulmuştur. Türkiye ise Kyoto Antlaşmasını 2009 yılında imzalamıştır. Ancak, Protokol Kabul edildiğinde Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Çerçeve Sözleşmesine taraf olmadığı için, Türkiye sayısallaştırılmış emisyon sınırlandırma, ya da azaltma taahhüdü altında değildir.

Sözleşmelere taraf olan ülkeler, ne yazık ki hala egoistliğini sürdüren ve Ekim 2020'de Paris İklim Antlaşmasından çıkış süreci tamamlanan ABD'nin etkisi altında olup, küresel hava sıcaklığının artmasının durdurulmasında, yeterince aktif değiller. Bu nedenle de küresel sıcaklık, arttıkça artıyor. Sadece yerkürede değil, aynı zamanda okyanusların da sıcaklığı her geçen gün yükseliyor. Yine de bazı ülkeler verdikleri sözü kısmen de olsa tuttukları için, iklim antlaşmaları sayesinde, salınan seragazı ve CO2 miktarındaki azalma, yılda planlanandan 2,4 milyar tondan daha fazla olarak gerçekleşebilmiştir. Bu miktar bile havadaki zararlı gazların doğada ve iklimde yol açtığı olumsuzluklar için tam bir çözüm olamamıştır.

Paris Antlaşmasında yerküredeki sıcaklık artışının 2 hatta 1,5°C ile sınırlandırılması hedeflenmiştir. Ancak 2015 yılındaki Paris Protokolünden sonra geçen 5 yıllık süreçte, taraf olan hiç bir ülke milli iklim ve CO2 salınımını indirgemek için verdiği sözde duramamıştır. Yani küresel sıcaklığın artışını önleyici olarak, CO2 üretiminin engellenmesinde verdikleri sözü, hiç bir ülkenin tutmadığı görülmektedir. Ancak 1990 yılından bu yana sera gazı emisyonları % 41 oranında artış kaydetmiş ve artmayı da sürdürmektedir. Çünkü fosil kaynak rezervlerini elinde bulunduran Suudi Arabistan, ABD, Rusya ve Avusturalya, alınması düşünülen her türlü önlemi bloke etmeyi, göz göre göre sürdürmektedir.

Dünyanın en önemli sorunu, betona dayandırılan ekonomik sistemlerin yaygınlaştırılmış olmasıdır. Beton demek, enerji kullanımı demektir. Bu da CO2 üretimine yol açmaktadır. Çimento endüstrisi bu işin öncülüğünü, yıllardan beri sürdürmektedir. Bir yandan enerji üretiminde termik santrallerin kullanımı, diğer yandan CO2 üreten endüstri kollarının rağbette oluşu ve özellikle Çin ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından kullanılması, havadaki CO2 miktarının artmasına yol açmaktadır. CO2 üretmeden enerji elde etmede bir seçenek olarak sunulan nükleer enerjiden enerji temini projesi de tüm dünyada, çökmüştür.

Özellikle Çernobil ve en son Japonya'daki Fukijama nükleer kazalarının, bu sektörden mutlaka uzaklaşılmasını insanlara öğretmiş olması gerekirken, hala Türkiye başta olmak üzere, bu yatırımlar sürdürülmektedir. Avrupa ve gelişmiş diğer ülkelerin terkettiği nükleer enerji santrallerinin kurulumu süreci, bizde başlatılmıştır. Bu çerçevede

Mersin ve Sinop'ta bu projeleri gündeme sokulmuş ve Mersin'de Akkuyu'da inşaata başlanmıştır. Bu konu başlı başına insanlığın sonunu getirecek bir teknolojik sorun olarak, ne yazık ki karşımızda durmaktadır (9). Fosil yakıt maliyetlerinin hala yenilenebilir enerji eldelerinden daha ucuz olması, ülkeleri hala fosil yakıtlı enerji teminine yöneltmektedir(Resim 5).

Resim 5. Petrol ve türevleri fosil enerji kaynaklarının en önemlisidir.

Küresel hava kirliliğine yol açan, CO₂'nin ihtiyaçtan fazla olan artışı, kömür, petrol, doğalgaz ve fosil yakıt kaynaklı olmuştur(Resim 5). Dünya sağlık kuruluşu (WHO) örneğin 2012 yılındaki her dokuz ölümden birinin, havaya salınan ve kanseri tetikleyen bu gaz ve diğer zehirlere kaynaklandığını açıklamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün "Partikül Madde 10" limit değeri yıllık olarak 10 µg/m³'tür. Bu limit değerlere göre hava kirliliği bakımından Elazığ, 35 defadan fazla Ulusal Sınır Değerinin aşıldığı istasyonlardandır(11).

Tüm bu olumsuzlukların engellenmesi için bazı önlemlerin de alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, fosil kaynaklı yakıtlar yerine, yenilenebilir enerji kaynak teknolojilerinin süratle geliştirilerek devreye sokulması kaçınılmazdır. Rüzgar enerji santrallerinde (RES) kullanılacak mekanizmaların nanoteknolojik yöntemler kullanılarak en ileri teknolojilerle üretilmesi ve kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Rüzgar yoğunluğu, yüksek olan alanlarımız sınırlıdır. Bunları eski teknolojilere kurban etmeden, çeşitli sınırlamalarla gelişmiş teknoloji kullanılmasının sağlanması için, üniversite ve teknoloji enstitülerince ivedilikle yatırımlara geçilmelidir (9). Örneğin RESni oluşturan tek bir rüzgar gülünden, en az 7-10 megawatlık enerji elde edilecek teknolojik yatırımlara derhal geçilmeli ve ancak ondan sonra buna uygun RES-Çiftlikleri kurulmalıdır. Bunlar da kurulurken ÇED süreci mutlaka izlenmelidir (16-17).

Ayrıca üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkemizde off shore alanlar belirlenmeli ve denizel rüzgar enerjisi potansiyelinden, enerji elde edilmesinin yaygınlaştırılmasının önü açılmalıdır(Resim 6a)(9). Ayrıca biyolojik kütleden de biyo enerji teknolojileri uygulamaya sokulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır(Resim 6b)

Yine Avrupa'nın ikinci büyük solar enerji kapasitesine sahip olan ülkemizin güney bölgelerinde, güneş enerjisinin en son teknolojiler kullanılarak ve devlet desteği ile güçlendirilmesinin sağlanması lazımdır(Resim 6c). Almanya geçen yıllarda elektrik enerjisinin % 20-22'sini solar enerjiden elde etme başarısını göstermiştir (17). Bizim ülkemizde bu oran çok düşüktür (9; 16).

Resim 6. a. Offshore denilen denizel rüzgar enerji santrallerinin, üç tarafı denizle çevrili olan ülkemizde uygun noktalarda ölçümler yapılarak yaygınlaştırılması gerekir. b. Biyoenerji santrali. c. Güneş(solar) enerji santrallerinin yaygınlaştırılması gerekir.

Elazığ gibi hem güneş, hem de biyolojik kütle potansiyeli yüksek olan bölgelere, yeni kapasite ve teşvik olanağı sunulmalıdır.

Ayrıca hidroelektrik santrallerinin de uygun ve doğaya zarar vermeyen bölgelerde kurulması gerekmektedir(Resim 7).

Resim 7. Hidroelektrik santralleri uygun ekolojik koşulları taşıyan bölgelere kurulmalıdır(meinStrom.de'den).

Çevresel sorunların önceliğinin belirlenmesi ve bu konuda yerel yönetimlerden beklentilerle ilgili bir sormaca Elazığ ve Malatya kentleri için değerlendirildiğinde, farklı beklentilerin olduğu görülecektir(bkz.Tablo 1).

Elazığ'da yaşayanların mevcut sorun ve yerel yönetimden beklentilerine özgü yürütülen sormaca çalışması 12 ana başlık altında toplanmıştır. Sormacaya katılanların eğitim durumu: % 52,4'ü Yüksekokul ve lisans mezunudur.

Bu konuların Malatya ve Elazığ için karşılaştırılması aşağıdaki Tablo 1'de görülmektedir (12).

Tablo 1. Elazığ ve Malatya'nın kent sorunlarının sıralanması. (Türkiye genelinde sormacaya katılanların toplam sayısı =27 561; N= İlgili şehirde sormacaya katılanların sayısı)

Sorunlar	Elazığ			Malatya		
	N=717	%	Sıklık	N=604	%	Sıklık
Trafik, Ulaşım, Otopark*	223	31.1	1	142	23.5	2
Belediye Yönetimi	129	18.0	5	302	50.0	1
Yol ve Kaldırım	118	16.5	6	64	10.6	3
İşsizlik, Kalkınma*	194	27.1	2	42	6.9	4
Şehir Planlama, İmar**	157	21.9	3	64	10.6	3
Altyapı	137	19.1	4	26	4.3	7
Çevre Düzenleme, Yeşil Alan	34	4.7	9	38	6.3	5
Çevre Kirliliği	61	8.5	8	17	2.8	8
Sosyal, Kültürel ve Sportif Faaliyetler	70	9.8	7	27	4.5	6
Eğitim, Sağlık	15	2.1	10	7	1.2	9
Güvenlik	11	1.5	11	7	1.2	9
Göçmen ve Mülteci	6	0.8	12	0	0.0	0

Elazığ'da sormacaya katılanlar, trafik, ulaşım otopark sorununa ilk sırada % 31.1 ile yer verirken, Malatya'da ilk sırada % 50 ile belediye yönetimi sorunu bulunmaktadır.

İşsizlik ve kalkınma sorunu Elazığ'da %27.1 ile ikinci sırada gelirken, Malatya'da %6.9 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bu sorunun en yüksek olduğu Kütahya ili için yapılan değerlendirme Elazığ için de geçerlidir:

"Bu çerçevede

a-Üretim ve sanayi alanlarının azlığı;

b-Yerel halkın sadece var olanlara mahkûm edilmesi;

c-Gençlerin göç etmesini engelleyecek sanayileşmenin yeterli olmayışı

d-Fabrika ve yatırımın az olması gibi sorunlara dikkat çekilmiştir."

Ayrıca tüm bunlara ek olarak;

a- *Elazığ'da yeterli kamu ve özel sektör fabrikalarının olmayışı yüzünden, istihdamın çok düşük oluşu ve bu nedenle yüksek işsizlikle karşı karşıya bulunulması.*

b- *Üretim yapılan tesislerin yeterli kapasite ve sayıda olmaması;*

c- *Yüksek verim ve kapasitede üretim yapıp, halkın kalkınmasına katkı yapacak sanayi kuruluşlarının yeterli düzeyde gelişmemesi;*

d- *Yatırımcının teşvik sorunları yüzünden önemli darboğazlarla sürekli boğuşuyor olması;*

e- Tüm bu sorunların uzun yıllardan beri çözülememesi sonucu, hem dışa göç, hem de içe göçün en yüksek olduğu illerden birisi oluşu;

f- Elazığ'ın kalkınamaması sonucunu doğurmuştur.

Elazığ da Tokat, Sivas, Ağrı, Bitlis ve Adıyaman illeri gibi işsizlik ve kalkınamama sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Elazığ için % 21.9 ile 3. sırada yer alan Şehir planlama ve imar sorunu, özellikle Elazığ'ın şehir yapısı silüetine kesinlikle uymayan ve çok dar olan caddelerde plansız, betonlaşma odaklı; yanlış ve imar rantlı yüksek ve çok katlı binalara izin verilmesi sonucunda, çarpık kentleşme sorunları ortaya çıkmıştır.

(10) İSD Raporu(2017)na göre, bölgelere bakıldığında, sanayi yatırımlarının Türkiye geneline göre sadece %2,7'sinin yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesindeki Elazığ sanayi işletmesi sayısı açısından % 10,5 ile %15.4 olan Malatya'nın gerisinde bulunmaktadır. Ancak Elazığ, yeraltı zenginlikleri olarak mermer, bakır, krom, florid, bakırlı pirit, çinko, kurşun, manganez, molibden, demir ve volfram bakımından öne çıkmaktadır.

Elazığ pembesi olarak adlandırılan mermer ise dünyaca oldukça tanınmıştır. Bunun işlenmesi için çok sayıda işletme açılmıştır. Sanayi kuruluşlarının sektörel bazdaki dağılımları açısından en önde geleni ise gıda sanayiidir.

Ormanlık Alanların Yok Edilmesi

Orman ekosistemlerinin yersiz ve anlamsız gerekçelerle yok edilmesi, en önemli ikinci çevre sorunu olarak tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Doğanın akciğerleri yerine geçen ve bizim karasal iklim kuşağındaki ormanlarımız başta olmak üzere, tropik ormanlar ve Amazon ormanları ülkemizde de olduğu gibi özellikle fosil yakıt ve altın arama , madencilik ve diğer amaçlarla yok edilmektedir (9)(Resim 8a ve b).

Resim 8. a. Akciğerlerimiz olan ormanlar. b. Maden arama nedeniyle doğal alanlar yok ediliyor.

Ayrıca tropik ormanlarda hayvan otlatması; soya fasulyesi tarımı ve palm yağı plantajları ve diğer zirai monokültür tarımı için ormanlık araziler daraltılmakta ve kesilmektedir. Dünyadaki yıllık Orman kaybı yaklaşık, 150.000 km²/Yıl düzeyindedir.

Bu gün yerkürenin yaklaşık %30'unu ormanlık alanlar oluşturur. Bu oran yaklaşık 11.000 yıl önceki orman varlığının yarısı kadardır. Son elli yılda, her yıl 7.3 milyon hektar ormanlık alan elden çıkmıştır. Bu ise her dakikada 14 hektar ormana denk düşer. Bir zamanlar sadece tropik ormanlar, dünya orman varlığının % 15'ini oluşturuyordu. Bu gün

ise bu oran sadece % 6-7 seviyesine kadar inmiş, yarıdan daha fazlası tahrip olmuş; ya kesilerek, ya da yakılarak yok edilmiştir..

Bizdeki ormanlar, özellikle kıyı kesimleri, haziran ayıyla birlikte sürekli yangın tehdidi altındadır. Bu yangınların da % 97-98'i insan eliyle çıkarılmaktadır; çünkü her köyün mutlaka bir delisi vardır. Böylece suç o zavallının üzerine atılarak, sorun çözümlü savuşturulmakta; ancak her geçen gün orman varlığı azalmaktadır. Türkiye ormanlarında 1937-2004 yılları arasında 1 561 024 ha ormanlık alan yanmıştır. Ortalama yıllık yanan orman alanı böylece 23 299 ha'ı bulmaktadır. Türkiye orman varlığının % 56(12.5 milyon hektar)sı yangına hassas bölgelerdedir. Yangına duyarlı aylara girilen dönemlerde(haziran-ekim), çok dikkatli olmak gerekmektedir(Resim 9).

Resim 9. İnsanlığın akciğeri olan ormanların yakılması, doğaya yapılacak en büyük hainlik ve affedilemez bir olgudur.

Ormanlar sadece biyolojik çeşitliliğin kaynağı değil; aynı zamanda havada bulunan CO2'in de kullanıcısı olup, onun atmosferde veya okyanuslarda birikmesini engelleyerek, bu gazın olumsuz etkilerini azaltmaktadır.

Orman ve ormanlık alandan şu anda ne geriye kalmışsa, bunun evrensel ve yerel anlamda korunması gerekmektedir(Resim 8a). Özellikle yangın, açma ve diğer nedenlerden ötürü, ormanlık vasfını kaybeden alanların, vakit geçirilmeden bir ulusal plan ve proje dahilinde ivedilikle ağaçlandırılması gerekir(Resim 9). Bu ise güçlü bir devlet eli ile gerçekleştirilebilir. Özellikle tropik bölgelerde devlet eliyle bu işi yapacak gücün sınırlı olduğu bilinmektedir. Çünkü buralarda yok edilen ormanların yerine yenilerinin tesisi hem zaman alacak, hem de oldukça yüksek maliyete yol açacaktır (7-8). Bunu üstlenecek bir devlet yapısı da şu anda oralarda pek var görünmüyor.

Bizim ülkemizde ise bunu yapacak çok güçlü bir devlet ve onun hizmetinde olan bir ormancılık kuruluş ve teşkilatı vardır. Bu nedenle ağaçsızlaştırılan bölgelerin, zaten anayasa gereği de olduğu için, kesin olarak başka amaçlarla kullanılmasına izin verilmemelidir. Buraların ivedilikle ağaçlandırılması gerekmektedir. Ağaçlandırma için söz konusu olacak bütçe açıklarını kapatmak üzere, "senin de bir ağacın olsun" kampanyaları düzenlenmelidir. Böylece, yurdumuzda hem normal, hem de yanan alanların, yasa emri olması nedeniyle, ağaçlandırılmasına başlanmalı ve bu faaliyetler ivedilikle sürdürülmelidir.

Ayrıca Türkiye ormanlarının (22.3 milyon ha), yarısı degrade; yani bozuk orman niteliğindedir. Kişi başına düşen orman varlığı ise sadece 0.3 hektar ile Avrupa'daki en düşük değerdir. Bu alanların da bakıma sokulması bir zorunluluktur. Bu bölgelerin de ivedilikle ele alınması gerekir. Ormanlık alanların bakım ve korunması diğer canlılarla birlikte, insanımıza da yaşamsal rekreatif olanaklar sunar. Öyle ki her hektar ormanlık alanının 168 kişiye rekreatif hizmet sunduğunu bilmemiz gerekir.

Her ne kadar orman köylerindeki nüfus, genel nüfusun %10'u düzeyine inmişse de, bu nüfus, köylerde yaşayan nüfusun %50'sine denk düşmektedir. Orman köylerinde yaşayan nüfusun %59'u yakacak odun ihtiyacını hala ormandan karşılar. Nüfusun da %13'ü, gelirini ormancılıktan sağlar. Orman köylerinde yaşayan nüfusun %84'lük kısmı çok düşük gelirlidir. Bu nedenle ormanlık alanlara bağımlıdır. Bunların sosyal yaşam düzeylerinin yükseltilmesi ise devletin en öncelikli görevleri arasında olmak zorundadır. Ülkemizde bunu başaracak çok deneyimli ve bilgili ormancılık teşkilatı zaten vardır. Yeter ki devlet gücü bu işe gönül versin. Böylece, en kısa sürede, ağaçlandırma ile erozyon tehdit ve tehlikesinin de önüne geçilebilir.

Biyolojik Çeşitlilik ve Canlı Türleri Soylarının Tükenmesi

Türkiye, geçiş formları ile birlikte Avrupa-Sibirya; İran-Turan ve Akdeniz gibi bitki coğrafyası alanlarını içerir. Bu ekosistem zenginliği, çoğu endemik olan binlerce bitki ve hayvan türünü barındırır. Tropik kuşak dışında, dünyanın birçok ülkesine göre Anadolu Coğrafyası hem faunal, hem de floral elemanlar açısından oldukça zengin bir yapı gösterir(18-20 . Dünyanın çoğu bölgelerinde bu kadar küçük bir alanda böylesine bir biyolojik zenginliğe rastlamak mümkün değildir. Anadolu'da toplam yabancı ve kültür bitkileri dahil 11707 bitki taksonu saptanmıştır(19;21). Yurdumuzdaki biyolojik çeşitlilikle ilgili bilgiler Tablo 2'de görülmektedir.

Yurdumuzu özellikle kuş ve diğer canlı türleri için çekici yapan, zengin yükseltiler; sulak alan; orman; mera ve bozkır gibi farklı doğal zenginliklere sahip olma özelliğidir. Avrupa'nın farklı ülkelerinde üreyen kuş türleri, kışın Anadolu'nun sıcak geçen güney bölgelerini yeğler (Resim 10).

İlkbahar ve sonbahar aylarında, dikkatli gözler Ankara semalarında bile turna ve arıkuşu sürülerini izleyebilir. Boğaz üzerinden göçer kuş türü katarlarına hem ilkbahar hem de sonbahar göç döneminde rastlamak olasıdır. Gerek yırtıcı kuş ve gerekse leylek türlerinin, dünyanın en güzel gökyüzüne sahip Boğaziçi üzerindeki göç valslerine doyum olmaz. Göç valsini mart- mayıs ve eylül-ekim aylarında izlerken, göçmen kuş katarlarını oluşturan birey sayıları doruk noktasına ulaşır (Resim 11) (22). Bu çerçevede sadece doğrudan doğruya yapılan avlanma ile tüketimin yanında, çeşitli kaynaklı çevresel bozucular yolu ile de birçok canlı türünün soyu tükenme tehdidi altına girmiştir (9). Bütün bunlardan sorumlu olan tür ise insandır. Doğayı paylaştığımız bu canlıların da yaşama alanı olan doğada var olma haklarının olması bir yana, insanoğlunun da yaşamını sürdürebilmesi için tükettiği bu canlılarla birlikte, yaşama zorunluluğu vardır. Onlar olmazsa, kendi yaşamının da sona ereceğini bilmesi gerekir. Örneğin sadece bal arılarını düşünün; onlarsız bitkilerdeki tozlaşmayı kim yapacak ve bitkilerin yaşamaları nasıl mümkün olacaktır? Bitkilerin olmadığı bir dünya ise insanoğlunun yok olması anlamına gelir. Özellikle kontrolsüz pestisit kullanımı, biyolojik çeşitliliğin sonunu hazırlamaktadır. Gerek yerel ve gerekse global ölçekte biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik birçok sözleşme yapılmış ve Türkiye de bunlara taraf olmuştur. Bunlar içerisinde, en önemlilerinden birisi olan, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Tablo 2. Türkiye’de belirlenen bitki ve hayvan türlerinin sayı ve statüleri (9)(Kızıroğlu, 2019’dan)

Organizma Grubu	Teşhisi Yapılan (Betimlenmiş) Tür Sayıları	Endemik Tür Sayısı	Endemizm %
Bitkiler/Plantae	86	1	1,2
Eğreltiler/ Polypodiopsida			
Tohumlu Bitkiler/ Spermatophytina	12 006(272 000)**	3778	31,46
Hayvanlar/Animalia	70 000–80 000		
Omurgasızlar/Avertebrata	68 707-78 707		
-Örnek: Orthoptera/Tettigoniidae*)	160	109	68,1
Omurgalılar/ Vertebrata	1776 (42 340)**		
Balıklar/ Pisces	928 (21 000)	3	0.6
Çiftyaşamlılar/ Amphibia	39 (3125)	1	5.0
Sürüngenler/ Reptilia	123 (5115)	17	13.8
Kuşlar/ Aves	517(10550)	-	-
Memeliler/ Mamalia	170(4500)	1	0.6

*) (23)Çıplak (2001); **) Parentez içindeki rakamlar dünyadaki tür sayılarını veriyor.

Resim 10. Ak alınlı büyük sakarca kazı, uzun mesafeler kat ederek, her yıl kış aylarını, Türkiye’de geçirmeye gelir.

Resim 11. İstanbul Boğazından süzülerek termalden yararlanıp göçen ve kışı İstanbul’da geçiren akleylek (*Ciconia ciconia*) sürüsü (Foto: Kızıroğlu).

14.02.1997 tarihinde imzalanmış ve bu çerçevede Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Strateji Eylem Planı geliştirilmiştir. Türkiye, sözleşme koşullarını kabul ederek, koruma mekanizmalarını yaşama geçireceğini belirtmiştir. Bu sözleşmedeki en temel üç koşul;

a- *Biy çeşitliliğin korunması*;

b- *Biyolojik kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması ve*

c- *Genetik kaynakların küresel ölçekte kullanımının bilinçli, adil ve eşit olarak yapılması gibi üç önemli hedefi incelemeyi hedef edinmiştir.*

Bizde soyu tükenen iki kuş türü vardır. Anadolu Coğrafyasında sadece Birecik/Urfa'da kuluçkaya yatan, bir göçmen kuş türü olan kelayanağın, *Geronticus eremita*, doğal popülasyonu 1988 yılında tükenmiştir (9;22). Yine altmışlı yıllarda Amik Gölünün kurutulması sonucu, o bölgede kuluçkaya yatmakta olan yılan boyun kuşu, *Anhinga rufa*, 1962 yılından bu yana, Türkiye'de görülmez olmuştur. Bunun dışında Türkiye'de belirlenen 517 kuş türünün 2/3'ünün nesli tükenme tehdidi ile karşı karşıyadır (9; 22). Bunda insanların doğayla savaşıp, doğal koşullara müdahale etmesi etkili olmuştur. Aynı şekilde 1900'lu yılların başında bizdeki siğircik sürülerini andıran yüksek popülasyona sahip olan göçmen güvercin, *Columba migratorius*, ABD'deki aşırı avcılık baskısı nedeniyle, günümüzde tükenmiştir. Bu nedenle avcılara silah avcılığı yerine, **fotoğraf avcılığı/fotosafari** yapmalarını tavsiye etmekteyiz (24).

Türkiye'de ve dünyada avcılığa konu olan karasal hayvanlardaki azalmalar çok yüksek olmuştur. En son bireyi 1974 yılında vurulan Anadolu kaplanı, *Panthera pardus tulliana*, diye adlandırılan büyük yırtıcı türümüzü de bilinçsizce yok etme faziletsizliği gösterilmiştir.

Et ve fildişleri için avlanan karasal hayvanlar ve diğer tıbbi ürünlerin elde edilmesi için canlı varlıklar, soyları tükeninceye kadar avlanmaktadır. Her yıl soyu tükenmekte olan canlı hayvan türü sayısı yüzlerle ifade edilmektedir. Yine çok iyi sonar radarlarla donanmış endüstriyel balıkçı tekne ve şilepleri ile de deniz ve sucul ekosistemlerdeki balık popülasyonlarının sonu getirilmiştir. Etrafı denizlerle çevrili olan ülkemizde, denizel balık türlerinin nesillerinin hızla tükenmiş olduğunu hepimizin görmesi ve ona göre de gerekli önlemlerin alınması artık kaçınılmazdır.

Yok oluşu önleyici kesin ve geçerli önlemlerin mutlaka alınması gerekir. Ancak bu sayede biyoçeşitlilik ve insanoğlunun soyu sürdürülebilir. Bunun için bizimle doğayı paylaşan canlılar mutlaka korunmalı, özellikle yaban hayatına her türlü olumsuz müdahaleden vazgeçilmelidir. Doğadaki ve özellikle orman, mera, sulak ekosistemlerdeki tahribat mevcut haliyle devam ederse, 2050 yılına gelinceye kadar serçe ve güvercinler bile şehirlerde artık görülemeyecektir. Bunun sorumlusu da doğal dengeyi bozan ve her türlü olumsuz faaliyetini artırarak sürdürmekte ısrar eden, insanoğlunun bizzat kendisidir. Aslında ekonomik insan "*Homo economicus*" kendi sonunu hazırladığının bile farkında olmaktan uzaktır. Bunun farkına varılması için, tüm doğa severlere önemli görevler düşmektedir. Bu da çevre eğitiminden geçmektedir. Daha anaokulunda iken çevre koruma bilinci ile yetiştirilen çocuklarımız, doğayı biz büyüklerden korumak için, gerekli önlemleri de alacaklardır. Yeter ki bizler onlara bu yolu çekinmeden açalım.

WWF haberlerine göre 1500 yılından beri

--190 kuş türü yok olmuştur(genelde ada endemitleri);

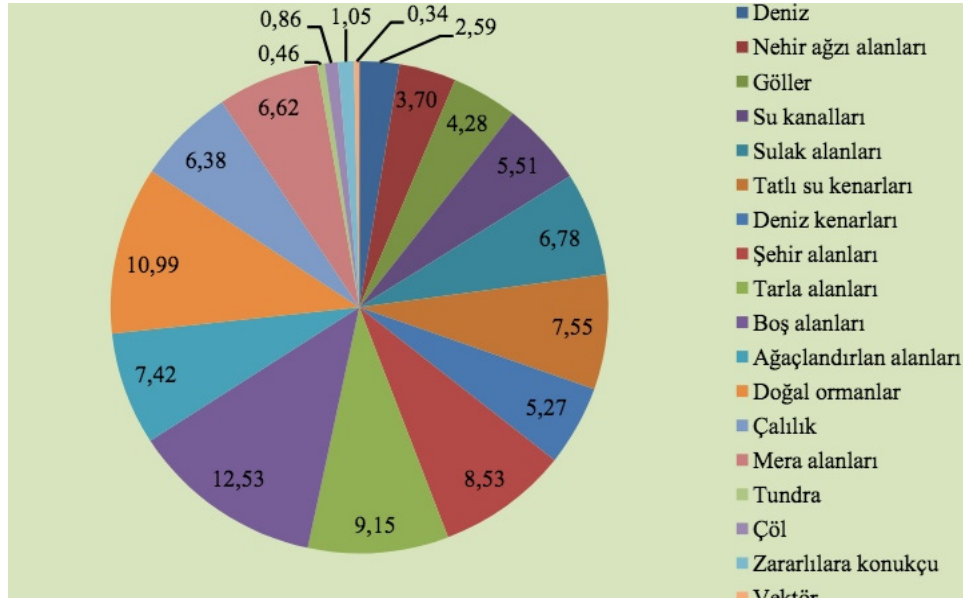
-- 80 memeli tür(genelde ada endemitleri) ortadan kalkmıştır. Omurgalı hayvan gruplarında çok büyük tehlike altında olan sınıflardaki tehdit oranları aşağıdaki gibidir: Çift yaşamlılar/Amfibia % 29; memeliler/Mammalia %20; kuşlar/Aves %12; sürüngenler/Reptilia %5 ve balıklar/Pisces %4 düzeyinde olup; tehdit oranı en yüksek olan omurgalı hayvan grubu memeli ve çift yaşamlılara aittir.

Tüm bunlara da yol açan çevre ve biyolojik çeşitliliği tehdit eden en önemli nedenleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- » *Aşırı nüfus artışı;*
- » *İnsan yerleşimlerine bağlı olan kayıplar; evsel atıklar;(Endüstri bölgeleri, yol ağları, demir yolu ağları);*
- » *Ekosistemlerin yıkımı ve doğal habitatların kaybı;Sanayi ve tarımsal kirlilik(gübre; kontrolsüz pestisit);*
- » *Endüstriyel tarım; aşırı kimyasal (monokültür, pestisit, alan kullanımı);*
- » *Anız yakımı;*
- » *Doğanın acımasızca kullanımı(ormanlar, orman yangınları; sulak alanlar);*
- » *Orman ve aşırı otlatma nedeniyle meraların tahribi;*
- » *Yabani canlıların tüketimi(avcılık, zehirlenme);*
- » *Fosil kaynakların alabildiğince kullanımı(termik); nükleerde ısrar;*
- » *Yeşil enerji(RES, solar, hidro) yatırım ve çalışmalarının ihmali;*
- » *Antropojenik/insan kaynaklı nedenlere dayanan küresel ısınma ve iklim değişimleri;*
- » *Bilinçsiz ve aşırı yabancı türlerle yapılan ağaçlandırmalar(ökaliptus;katalpa);*
- » *Bilinçsiz ve yoğun turizm yatırımları;*
- » *Bilinçsiz bitki ve hayvan ithalatı;*
- » **İstilacı, işgalci, invaziv türler (hastalıkları dahil).** İşgalci türler sorunu doğal yapının değiştirilmesinde en önemli olumsuz etkenlerden birisi olarak değerlendirilmelidir. Bulunulan coğrafi ekosistemde, hiç bir dönemde görülmemiş bazı türler, birden bire ortaya çıkabilir. Yerli ve endemit türlerin yaşama alanlarını işgal edebilir. Böylece yerli türlerin yaşamları engellenir. Çünkü yerli türler bu işgalcilerle rekabet edemeyebilir. Bunun sonucunda da işgalci türler, o bölgede yerleşerek yaygınlaşıp doğal yapıyı bozabilir(Resim 12 ve Grafik 1).

Resim 12. İşgalci türler.

Grafik 1. Dünyadaki İşgalci Yeni Türlerin yaşadıkları habitata göre bulunma oranları(%) (GISD,2015'ten)

İstilacı yabancı türler (istilacı bitkiler dahil) iklim değişikliğinden sonra, dünya çapında biyolojik çeşitlilik kaybına neden olan en önemli ikinci etmendir.

Toprak Kirliliği ve Erozyonu

Toprak canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en önemli ekolojik kaynaklardan birisidir. Bu yüzden toprağın çeşitli kirleticilerle, örneğin aşırı şehirleşme sonucu oluşan çöp sızıntı sularının toprağa karışması; kimyasal atıkla kirlenmiş sularla sulama, aşırı suni gübreleme sonucu akıntı gübre sularının toprakla karışımı gibi çok yönlü sorunla karşı karşıya olan toprak varlığının elden çıkmasının telafisi yoktur.

Aşırı otlatma; monokültür tesisi; erozyon, aşırı gübreleme ve aşırı kimyasal kullanımı; tarım ve yeşil alanların değiştirilmesi gibi daha birçok neden, toprak erozyonunu doğrudan veya dolaylı olarak tetikleyen etmenlerden bazılarıdır. Örneğin her yıl on iki milyon hektarlık tarım arazisi degrade edilmekte; başta yağmur ormanları olmak üzere ormanlık alanlar yok olmaktadır. Örneğin yağmur ormanlarından bir futbol sahası büyüklüğündeki alan, bir saniyede yok edilmektedir. Her yıl 24 milyar ton verimli tarım arazisi kaybedilmektedir. Buralar insanlığın

temel besin maddelerini kazandığı tarım arazileridir. Ancak bu topraklar erozyon; betonlaştırma; sel felaketleri; hammadde kazanımı, maden, doğal gaz, petrol arama ve düzensiz tarım metodları ile yok edilmektedir. **Her yıl Türkiye'den, Kıbrıs Adası büyüklüğündeki toprak, erozyonla denizlere taşınmaktadır ifadesi, Türkiye'nin en eski doğa koruma derneklerinden olan, Türkiye Tabiatını Koruma Derneğinin savsözü/sloganı olarak, hala kulaklarda etkisini sürdürmektedir.** Çünkü toprak erozyonunu önlemeye yönelik çalışmalar, çok cılız kalmaktadır. Avrupa Toprak Bürosunun verdiği bilgiye göre, her gün 1000 kilometrekarelik tarım arazisi yok olmaktadır. Bunda yol yapımı, şehirlerdeki betonlaşma ve endüstriyel alanların genişletilmesinin rolü büyüktür. Ayrıca kullanılan yoğun kimyasallar, toprak mikroorganizma faunasını, yani diğer bir ifade ile mikrokozmoz, tamamen tahrip etmekte ve toprağı verimsizleştirmektedir. **On cm'lik bir üst toprak** örtüsünün oluşumunun, çok kısa sürede gerçekleşeceğine inanılan bazı safdilli insanlar da vardır. Oysa bunun tekrar oluşabilmesi için, **on bin yıla** gereksinim vardır. Yani o üst toprak örtüsünün sayılan nedenlerle yok olmasının tamiri veya yenilenmesini görebilmek için binlerce yıla ihtiyaç duyulacağını, bu kişilerin öğrenmesi ve ona göre davranmaları gerekmektedir. Şu anda bir dizi toprak koruma ve yeniden eski haline döndürme teknolojileri geliştirilmiştir. Sürdürülebilir tarım uygulamaları, ürün çeşidi ve sırasına göre düzenlenmesi, su bütçesini optimal olarak kullanma ve teras çalışmalarına önem verme gibi önlemler, kısa vadeli çözümlerdir. Ancak bu kısa süreli çözümlerin, geniş zamana yaygınlaştırılması da kaçınılmaz görünmektedir.

Yukarıda anılan nedenlerle tahrip edilen ormanlık alanların, kesinlikle başka sektörlere kaydırılması engellenmeli ve ivedilikle yeniden ağaçlandırmalara önem verilmelidir.

Yoğun Nüfus Artışı

Dünya nüfusu alabildiğince artmaktadır. Yirminci yüzyılın başında 1,5 milyar olan dünya nüfusu bu gün 7.5 milyar sınırını aşmıştır. 2050 yılına kadar bu ölçekte nüfus artışı sürerse, dünya nüfusunun on milyarı aşması beklenmelidir. Mevcut nüfusun yarıdan fazlası kadarı; yani yaklaşık dört milyarı şehirlerde yaşamaktadır. Oysa sanayi devriminden önce dünya ellili yıllara gelinceye kadar da Türkiye nüfusunun, büyük bölümü kırsal kesimde yaşamaktaydı. Sanayi devrimi ve özellikle de ellili yıllarla birlikte, yavaş yavaş ikinci dünya harbinin yıkım psikolojisini üzerinden atan insanlar, şehirlere yerleşmeye ve buradaki nüfusun da artmasına yol açmışlardır. Bunun sonucunda da bu insanlara en kolay yoldan iş ve meslek sağlanması gerekmiştir. Bunun için de gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar, şehirleri betonlaştırıp, onlara inşaat sektöründe çalışma olanağı sunarak karşılamakta ve bu insanların üretici işlevlerini yok etmektedir(Resim 13). Çünkü bu yolla insanları iş ve meslek

Resim 13. Beton yığınınına dönen megakentler.

sahibi yapmak en ucuz ve en kolay olanıdır. Ancak bu sürecin de sonu gelmiş ve şehirler mevcut betonluk yapılara doymuştur. O halde şehirlerde iskan edilmiş bu insanlar neyle yaşamını sürdürecektir? En önemli sosyal sorun da burada yatmaktadır. Bu sorunun çözümüne yanıt ararken de her şeyin azalıp, daraldığı görülecektir.

Artan küresel dünya nüfusu, bu artışı doğal varlık ve rezervlerin azalması ile ödemek zorunda kalacaktır. Özellikle her toplum katmanının refah içinde yaşama isteği, doğal rezervlerin her geçen gün azalması sonucunu doğuracaktır. Her toplum, iyi beslenmek, sağlık hizmetlerinden en iyi yollardan yararlanmak ve kafasını sokacak bir barınak istemektedir. Özellikle güney ve doğu Asya nüfusu ve Afrika kıtasındaki nüfus artışı, sınırları şimdiden zorlamaktadır.

Geçen yüzyılın yarısından itibaren yoğunlaşan Türkiye'deki şehirleşme olgusu, seksenli yıllarla birlikte başka bir boyut kazanmış, mevcut şehirler giderek büyümüş ve büyük şehirler de metropol basamağını kazanmıştır. Bu olgu daha çok Türkiye'nin batı bölgelerinde ve özellikle de sanayi yatırımlarının % 70'inden fazlasının gerçekleştiği Marmara Bölgesinde kendini göstermiştir. Ultra megakent olarak, resmi kayıtlarda on beş milyon olan İstanbul, nüfusu, yirmi-yirmi beş milyon sınırını zorlar duruma gelmiştir. 100 km uzaklıktaki Kocaeli kenti ile neredeyse birleşmiştir. Bu kontrolsüz şehirleşme, gecekondular sorununu da ortaya çıkarmıştır. Tüm bunların sonucu olarak, doğal ve kültürel varlıklar zarar görmüştür. Ayrıca ulaşım, eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, çevre kirliliği, alt yapı ve özellikle deprem gibi doğal afet riski yüksek sorunlar da her geçen gün etkisini artırır bir mahiyet kazanmıştır. Deprem riski altındaki binalarda yapılması gereken dönüşüm, bir türlü sistematik olarak gerçekleştirilememektedir. Aynı sorunlarla küçük ölçekte karşı karşıya olan Elazığ'da da bu sorunlar güncelliğini korumakta ve işsizlik had safhaya ulaşmış bulunmaktadır(13-14). Verimli araziler terk edilerek şehirlerde ortaya çıkan aşırı nüfus artışı, bir yandan kontrolsüz şehirleşme ve sorunlarına, diğer taraftan da tarım sektöründeki zayıflama nedeniyle verimli arazilerin terk edilmesine yol açmıştır.

Doğu bölgelerinden batı bölgelerine olan kontrolsüz göç, doğu bölgelerinde tarıma ve hayvancılığa büyük darbe vermiştir(Resim 14). Dünyanın kendi kendine yeten yedi ülkesinden birisi

Resim 14. Tarım alanları ve tarımsal faaliyetler hem hayvancılık, hem de tahıl tarımında büyük azalmaya ve krize yol açmıştır.

olan ülkemiz, her ürünün ithalatçısı durumuna gelmiştir. Buna bağlı olarak da tüm şehir yerleşimlerinde hızlı ve kontrolsüz yapılaşma, betonlaşma ve sosyal sorunlara bağlı olarak, tamiri güç çevresel sorunlar da kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle plansız şehirleşme olgusuna bir de dengesiz göç sorunu ve nihayetinde son iki üç

yıldaki Suriyeli göçü ile de çok zorlu bir sürece girmiştir. Daha önce Türk şehirlerinde çok az rastlanan gettolaşma olgusu yaygınlaşmaya ve bazı yerleşim birimlerinde sadece arapların yaşadığı mahallelerin oluşmasına yol açarak, insan kitleleri arasında çeşitli yöresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Başta aileler ve tüm sorumlular, doğum kontrolüne dikkat etmelidir. Bu önemli sorunu ciddi bir şekilde ele almaları gerekir. Bu çerçevede, kadınların doğum kontrolünü uygulamada etkin olduğu bilinmektedir. Aile planlaması ve bu konudaki eğitimler önemlidir. Böylece özellikle nüfus artışının yoğun olduğu bölgelerde nüfusun kontrollü olarak dengede tutulmasının önemi, devlet yetkililerinin yürüteceği kampanyalarla desteklenmelidir. Daha 1970 yılında 3,7 milyar olan dünya nüfusu, yarım asır dolmadan, neredeyse iki katını aşmıştır. Özellikle, Çin ve Hindistan burada başı çekmektedir. Çin'deki nüfus 1,4 milyar, Hindistan'daki ise 1,3 milyar sınırını aşmıştır.

SONUÇLAR

Yukarıda, doğal varlıkları ve insanlığı ilgilendiren çevresel sorun ve çözümleri üzerinde, özetle durulmaya çalışıldı. Aslında bu olguları hepimiz bilmekteyiz. Ancak bizleri yönetenlerin ve dünyayı yönettiğini zannedenlerin de bunların ayırdımında olmalarını sağlamak için, bu önemli konular tekrar ele alınmıştır.

Bu çerçevede ağaçlandırma faaliyetlerine yoğun bir şekilde yer verilmeli ve tarım kaynaklı emisyonların azaltılmasına çalışılmalıdır.

Endüstriyel yöntemlerde, yeni metod uygulamalarına geçilmelidir. Özellikle doğadaki temiz enerji kaynakları süratle devreye sokulmalı ve bu amaçla yeni gelişmelere yatırım yapılmalıdır. Bunların kısa, orta ve uzun vadeli planlamalarla gerçekleştirme yoluna gidilmelidir. Doğada tüm insanlığın gereksinimini karşılayacak miktarda temiz enerji bulunmaktadır. Yeter ki bunun elde edilmesi için, yeni teknolojilere yatırım yapılmasını engelleyen kartellerin, bu işten ellerini çekmeleri ve bütünleşik bir dünya görüşü ile hareket etmeleri sağlansın. Bunun yolunun açılması, şu andaki hükümetlerin bu iş için mesai harcamalarını zorunlu hale getirmiştir.

Yenilenebilir enerjideki en son gelişmiş teknoloji ve bu kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekir. Uygun dönemlerde üretilen enerjinin, depolanma yöntemleri geliştirilmelidir. Bunun için yapılacak yatırımlar, ilk planda yüksek gibi görünse de, uzun vadede hammaddesi bedava olan bu kaynaklardan elde edilecek enerjinin kullanımı, çok düşük maliyetli olacaktır. **Yeşil enerji teknolojilerinin geliştirilip yaygınlaşması ile insanlığın sonunun gelmesi de önlenecektir.**

Gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, gelirin kısa bir zaman diliminde elde edilebilmesi için çeşitli yanlış uygulamalardan vazgeçilmelidir. Örneğin verimli ve oldukça dar bölgelere sıkışmış olan tarımsal alanlara yerleşim hız kazanmış ve çarpık şehirleşmeye neden olunmuştur. Bu alanların daralması sonucu, ülkemizde ve Elazığ'da tarım ve hayvancılık can çekişir bir duruma sokulmuştur. Bunun sonucu olarak da en temel besin kaynaklarının ithal edilme zorunluğu ortaya çıkmıştır. Oysa bu şehirselleşimlerde, uygun çorak alanların yeğlenmesi gerekmektedir. Bu yapılmadığı için çiftçi tarıma küsmüş ve dışa bağımlılık tüm toplumun günlük yaşamının bir rutini haline dönüşmüştür. Bunun önlenmesi ve kente göçün önünün alınarak kırsal alanlara yerleşme ve tarımsal aktiviteleri artırıcı destek ve uygulamalara geçilmesi gerekmektedir. Kırsal alanlara dönüşü özendirerek önlemlerle, şehirlerin sosyal yükü ve plansız şehirleşme olgusu önlenerek, kırsaldaki birçok ekonomik faaliyet canlanacaktır. Bu ise hem toplumsal baskıyı, hem de dışa bağımlılığı azaltacaktır.

Nüfus artışının frenlenerek, doğal kaynakların sonu gelmeden, tüm insanlığın dengeli bir şekilde kullanmasının sağlanması, en temel insanlık görevi olması gerekirken; geçen yılın aralık ayından bu yana, tüm dünyayı saran ve sarsan *Korona-virüsü olayı*, insanların asgari müştereklerde bile birbirine yardım etmedikleri gerçeğini gözler önüne sermiştir. Bu nedenle “-gemisini kurtaran kaptan”, özdeyişinin bir an önce değişmesi ve o gemide hepimize yer olması gerçeğinin, dünyayı yönettiğini sananlarca, iyi algılanması ve ona göre stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

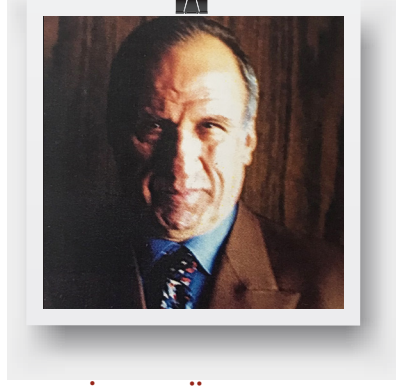
Bu konuda sivil toplum kuruluşları; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının el ele vererek, üniversiteleri de devreye sokup, birlikte projeler üretmeleri ve gelecek kuşakların emaneti olan doğa ve doğal varlıklara sahip çıkılmasının ne denli önemli ve yaşamsal olduğunun anlaşılıp, yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- 1) Schmidt K (2016) *Sie bauten die ersten Tempel: Das rätselhafte Heiligtum am Göbekli Tepe* (Deutsch) Gebundene Ausgabe – 21. Januar 2016.CH Beck.
- 2) Frangipane M (2000) The Late Chalcolithic/EB I Sequence at Arslantepe. Chronological and cultural remarks from a frontier site. *Chronologies des pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVE-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Actes du Colloque d’Istanbul, 16-19 décembre 1998*(2000): 439-471.
- 3) Dönmez S (2019) Malatya Arkeolojik Yüzev Araştırması. 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 3. Cilt. T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Gn.Md., 07-11 Mayıs 2018, Çanakkale(2019a): 371-390.
- 4) Kızıroğlu İ (2001) Ekolojik Potpuri 1. TAKAV Mat., Ankara.
- 5) Kızıroğlu İ (2007a) Petrol Savaşı Yerine; Su Savaşı II. *Popüler Bilim 164 (14) (Ekim 2007)*: 36-39.
- 6) Kızıroğlu İ (2007b) Suyun Önemi, Sürekliliği, Korunması, Sosyokültürel ve Ekolojik Açıdan Bir Değerlendirme I. *Çevre ve İnsan 70*: 26-31.
- 7) Zimmermann N (2016) So bekommen wir die 5 größten Umweltprobleme in den Griff. DW, Themen Wissen&Umwelt.
- 8) Schultz Ch. (2019) 10 Umwletprobleme unserer Zeit-Ursachen und Lösungen. *CareElite*.(https://www.careelite.de)
- 9) Kızıroğlu İ (2019) Ekolojik Potpuri 2. Sarıyıldız Mat., Ankara, 425 s.
- 10) İSD Raporu(2017). 81 İl Sanayi Durum Raporu. TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Gn.Md.,12ss.
- 11) Hava Kirliliği Raporu(HKR)(2018) TMMOB Çevre Mühendisleri Odası. 79ss.
- 12) Sunar Y, Helvacı F & Doğan HÖ (2019) Türkiye’de Kentsel Hizmetler Raporu. Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Kent Araştırmaları Enstitüsü, 70 ss.
- 13) Çağlar M (2020) Elazığ’daki Deprem Ve Koronavirüs (Covid-19) Salgını Sonrasında Oluşan Ekonomik Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayını. 52ss.
- 14) Çağlar M (2020) 24. Ocak Depreminden Sonra Elazığ’da Yaşanan Sorunlar Ve Öneriler.23ss.
- 15) Gürtekin E (2008) Elazığ İl Merkezinde Hava Kirliliği. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2008, 78-83.
- 16) Kızıroğlu İ (2014) Türkiye’nin Enerji Sorunsalı, Alternatif Enerji ve Çözümler: Ekolojik Açıdan Bir Değerlendirme. *Tabiat ve İnsan 187(48)*: 13-28.
- 17) Kızıroğlu İ & Erdoğan A (2015) Relations Between Ecosystem and Wind Energy. *Fresenius Environmental Bulletin Vol. 23; No. 1*: 163-171. (F-2014-256).
- 18) Kızıroğlu İ, Adizel Ö & Bahadır M (2006) Nature Reserves and Biodiversity in Turkey and Related Policy Measures along with Joining the EU. *Fresenius Environmental Bulletin Vol.15-No.9b-2006*:1156-1160.
- 19) Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M & Babaç MT (2012) *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Flora Araştırmaları Derneği, 2012.

- 20) Kızıroğlu İ, Turan L & Erdoğan A (2013) Biological Diversity and its threats in Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin Vol. 21*; No. 3:770-778.
- 21) Muminjanov H & Alptekin Karagöz A (Editörler) (2019) Türkiye'nin Biyoçeşitliliği: Genetik Kaynakların Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Sistemlerine Katkısı. Birleşmiş Milletler Gıda ve tarım Örgütü (FAO), Ankara, 2019, 203s:s.16.
- 22) Kızıroğlu İ (2015) *Pocketbook for Birds of Türkiye. Türkiye Kuşları Cep Kitabı*. English/Turkish, (second edition), 577 pp. (renkli resimli/with colour photos). Sarıyıldız Ofset ve Matbaacılık, 2015, Ankara.
- 23) Çıplak B (2003) Distribution of Tettigoniinae (Orthoptera, Tettigoniidae) bush-crickets in Turkey: The importance of the Anatolian Taurus Mountains in biodiversity and implications for conservation. *Biodiversity and Conversation 12*: 47-64.
- 24) Kızıroğlu İ, Sertoğlu M, Turan L, Erdoğan A, Adızel Ö & Sert H (2010). *Ekolojik Avcılık (FOTOSAFARİ) Eğitimi*. Çevre-Orman Bakanlığı- Yay., Gökçe Ofset, Ankara, 268pp.(Renkli Resimli). **ISBN**: 975-7460-04-6.

İsmet ÜLKER
Jeomorfolog - Jeolog

GEÇMİŞTE KALAN HAYAT PARÇALARI (2)

Yedi değirmenli Aksaray Mahallesi, değirmen yapıları ve değirmen hayatı üzerine bir anlatı yolculuğu...

SUNUM

Bir evvelki anlatı yolculuğunda “Geçmişte Kalan Hayat Parçaları” anabaşlığı altında son Sivrice depreminde hasar gören ve kentsel dönüşüm programı uyarınca yıkımlara başlanan Yığıki Köyü ya da Aksaray Mahallesine özgü hayat parçaları ve bu hayat parçalarının yaşandığı mekanların unutulmaz insanları anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu anlatı yolculuğunda ise “Yedi Değirmenli Aksaray Mahallesi” alt başlığı altında değirmen yapıları, değirmen hayatı ve bu hayatın vazgeçilmez insanları anlatılacaktır.

Derler ki zaman en büyük ustadır. Değirmen misali bir yandan öğütür bir yandan öğretir. Zaman bağlantılı bu anlatı yolculuğunda bakalım neler olmuş? Neler yaşanmış?

Bir yandan yeni kurulan Elazığ’da, bir yandan yeni mahalle olan “Yığıki Köyü”nde nüfus yoğunluğu artarken, yeni hizmet ve ihtiyaçlar da önem ve öncelik kazanmaya başlar. Zamanla şehir merkezinde açılan taş fırınlar ile evlerinde tandır bulunan yerleşik aileler ve yakın komşuların ekmeklik un ihtiyaçları, “Yığıki Köyü”nde kurulu bulunan ve sonradan sayıları yediye varan su değirmenleri ile karşılanmaya başlar.

Yığıki ile Sürsürü köyleri arasında, bol su çıkışı “Kırkgöz” kaynaklarından beslenen Değirmen Deresi (Harkı) üzerinde kurulu olan bu değirmenlerin yerleri ve isimleri kroki üzerinde gösterilmiştir. Her biri ayrı bir işletme olan bu yapılar, sahipleri ya da işletmecilerinin adları ile anılır ya da tanınırdı.

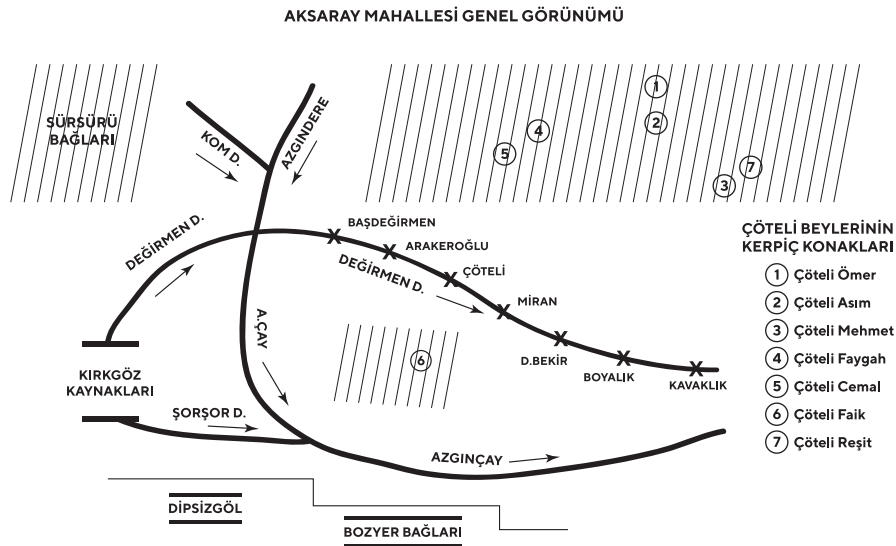
İlk sırada yer alan Başdeğirmen’in mülkiyeti ve işletmesi Canpolat Ailesi’nden, Yemen Seferlerine de katılmış olan “İbrahim Çavuş”a, ikincisi Arakeroğlu Ailesine, üçüncüsü Çöteli Faik Bey’e, dördüncüsü “Miran” isimli ermeni yurttaşına, beşincisi “Dudak Bekir”namlı Bekir Sakalioğlu’na, altıncı değirmen ise hem değirmencilik hem unculuk yapan “Değirmenci Şükri”ye yedinci ve son değirmenin sahibi ise pek bilinmezdi.

DEĞİRMEN YAPILARI ve DEĞİRMEN SENFONİLERİ

Değirmenlerin kendine mahsus yapısal özellikleri ve dış görünüşleri vardı. Çift kapılı, yüklü hayvan girecek büyüklükte, önünde duvara yaslı eski değirmen taşları olan bu yapılar, su basmanı taş, duvarları kerpiç örme, genellikle 20x10x5 m. boyutlu, toprak damlı olarak inşa edilirdi. Değirmenlerin içi yaz mevsiminde pek serin olurdu.

Girişte sol tarafta, en altta değirmen harkı, üzerinde özel bir sistemle oturtulmuş değirmen taşları, en üstte ise buğday ambarı ve değirmen "şak şakısı" bulunurdu. Girişte sağ tarafta değirmen avlusu, ön duvarlara bitişik olarak değirmenci odası, yanında ise tandir işlevi de gören bir ocak bulunurdu. Mayasız undan yapılan ekmeğe "pağaç" denirdi. Aç olunca tadına doyumazdı. Değirmenlerin önemli bölümlerinden birini de "değirmen ambarları" oluştururdu. Genellikle yüksek bir duvar üzerinde son bulan değirmen çarkı ile değirmen arka duvarı arasında yaklaşık 3 metre çapınca, 7-8 metre derinlik gösteren, (aşağı doğru çapı daralan ve taş örme yapılar olan) değirmen ambarları bulunurdu. Tabanda ise 1-1.5 metre yükseklik gösteren ve değirmen çarkına doğru daralan bir dehliz, ucunda ise basınçlı su veren, çelik sacdan bir boru bulunurdu. Bu borudan basınçlı çıkış yapan su değirmen çarkını, değirmen çarkı da değirmen taşıni çevirirdi.

5-6 yıl çalıştırılan değirmen taşları eskieyince, yerinden alınır değirmen önünde uygun bir yere bırakılırdı. Bu durumda değirmen çalışmaz değirmen "çılığdır" değirmen taşı ise "taşkıran olmuş" derlerdi.

Özellikle, değirmenler çalışırken çıkan ve duyulan farklı tonlardaki ritmik sesler, bitmez tükenmez doğaçlamalara dönüşür aslında uyumlu bir orkestrayı çağrıştıran bu sesler, bir nevi "değirmen senfonileri" olarak hem değirmen içinde hem değirmen çevresinde yankılanıp dururdu.

Çocukluk ve gençlik yıllarında, her yıl yaz sonu, harman zamanı, bir kağrı yükü buğday öğütmek için babası "Aziz Gakko" ile birlikte, değirmen hayatı yaşayan bu satırların yazarı, bu unutulmaz sesleri, doğaçlama ve senfonileri günümüzde nasıl yazsın ve anlatsın ki!

Üzerinde yedi değirmen kurulu olan değirmen deresi ya da değirmen harkının suları ile 15 günde bir bahçe ve tarla sulaması yapılır, diğer günlerde ise son değirmenden çıkış yapan, (2-3 metre genişlik ve dizboyu derinlikte akış gösteren) değirmen harkının suları "Azgınçay'a" karışarak bu kez de "perçenç" bahçelerini sulardı.

Aksaray Mahallesi ile bir bütünlük oluşturan bir nevi değirmencilik sektörü olarak da kabul edilirdi. Yaz mevsimi sonunda, harman sonu dönemlerde, değirmenlerin önleri buğday yüklü kağrı ve at arabaları ile dolar zaman zaman, günlerce sıra beklendiği olurdu.

Bazı değirmenciler maniler yakarak:

“Değirmene su gelmez,
Senin buğday öğütülmez” diyerek, bazen de türküler söyleyerek, varlığını hissettirmeye çalışırdı.

Günümüzün devasa yapı ve yatırımları olan barajlar ile ilkel su değirmenleri aynı mekanik sistemle çalışırlar. İlkinde yüksek basınçlı su baraj türbinlerini, diğerinde ise değirmen çarkını, değirmen çarkı da değirmen taşlarını döndürerek buğday ve mısırı ekmeklik un yapar.

Değirmenlerin çevresi genellikle “kavaklık” olarak değerlendirilirdi. Keza Kırkgöz kaynaklarından beslenen Değirmen Deresi yer yer kavaklık, yer yer bahçenin içlerinden geçirdi. Örneğin Başdeğirmen çarkından çıkış yapan sular “Arap Mustafa”nın bahçesini bir duvarından girer diğer duvarından çıkış yaparak, önce Arekeroğlu sonra da Çöteli Faik Bey değirmenine doğru yol alırdı. Bu bahçenin “Azgınçay” a komşu kavaklığında yabancı mor menekşeler açardı.

Aksaray Mahallesiinde oturan bazı aileler hem değirmen işletir hem besili atları ile şehir merkezindeki fırınlara un taşırlardı. Değirmenci Şükrü, Dinkçi Şükrü bunlardan biriydi. Ayrıca Cami Mahallesiinden Uncu Ali, Kilise Mahallesiinden Enli Memed, aklagelen ilk isimler olurdu. Bu kişiler besili atların üzerine iki yana bir üste üç parça halinde yaklaşık 300 kg yük vururlardı.

AKSARAY MAHALESİNİN DOĞAL PLAHLARI

“Değirmen Ambarları, Şorşor Deresi, Dipsizgöl” yaz mevsimi gelince, Aksaray Mahallesiinin yetişkin gençleri kendilerini değirmen damları ve değirmen ambarlarında bulurlardı. Bir yandan yıkanır ve serinlenir, bir yandan da değirmenlerin kuru ve sıcak toprak damları üzerinde güneşlenirdi.

Genellikle “Arakeroğlu” ya da “Miran”ın değirmenlerine gidilirdi. Ambarlarda, boğulma ve can güvenliği nedeniyle gerek değirmen damları gerek komşu kavaklıklarda yer sofraları kurulmazdı. Ama bazen, “Bermazlı Behçet”in fırınında hazırlanmış bir simit tablası, fırın pırla ve bir deste tırnak ekmek değirmen damlarının yolunu tutardı.

Aksaray Mahallesiine ait Yukarı Yazı’ya sınır çizen karayolu ve vapur yolu, ya da papur yolu derlerdi. Bu eski karayolu Diyarbakır-Bağdat üzerinden Basra’ya oradan da Hint Okyanusuna ulaşırdı.

Yukarı Yazı’nın güneş gören havadar ve verimli toprakları üzerinde yetişen buğdaydan tandır ekmeği yapılır, Salpınarı’nda kurulan kazanlarda haşlanan ve kurutulan buğday dolu çuvallar ise bu kez “Dinkçi Şükrü”nün yolunu tutardı. At ile döndürülen dink taşının altında, kabuğundan ayrılan buğdaylar, tahta harman makinası ile savrulduktan sonra dövme pilavı “keşkek”, pilavlık ve köftelik bulgur (harput köftesi) olmak üzere evlere dönüş yapardı. Evlerde kurulan dört ayaklı iki kollu bulgur çekme makinaları ile ince ve kalın bulgur, el değirmenlerinde öğütülen siyah nohuttan ise “mukaşer” denilen ve erişte çorbasında kullanılan ürün elde edilirdi.

Evlere dönen yeni kepekli undan tadına doyumaz “tandır ekmeği” kışlalarda ise besin değeri pek yüksek “tayın” denilen somun ekmeği üretilirdi. Tandırlara meşe kütükleri atılınca yakın mekanlar tandır ekmeği kokardı.

Değirmen ambarlarına giriş ve dönüş yapan suyun ritmik hareketlerine uyarak yıkanmak ya da “çimmek” bu işi bilen ve güven duyulan bir yetişkinin refakatinde olurdu. Ambara “değirmen bendi”ne ilk giriş kenardan sarkarak, ustalaşınca ayak üstü çivileme şeklinde olurdu.

Değirmen ambarına ya da bendine, normal olarak ikili, en fazla dörtlü girişler yapılır, suyun içinde dikey duruşlu, omuzlar dışarıda yan yana, kol-kola yıkanmalar unutulmaz olur, değirmen türkülerini söylenmeden de ambardan pek çıkılmazdı.

Değirmenin bendine
Döner kendi kendine
Hakikatli yaz olsa
Gelir kendi kendine

Mahallenin bazı bıçkınları ambara taş atar sonra dikey dalış yaparak taşı çıkarınca biraz babalanırlardı.

Değirmenler çalışmadığı zamanlarda ise, değirmen deresinin suları salacak denilen tahta bir ayıraç ile değirmen harkından boşa akıtılır çağlayan oluşturan bu suyun altına girerek yıkanmak ise ayrı bir ustalık isterdi.

DİPSİZGÖL'ÜN NİLÜFERLERİ BOZYER'İN ÜZÜM BAĞLARI

1950'li yıllarda durum böyleydi. Günümüzde durum nedir ya da neler oldu? Bunu pek bilen yok. Ya da kentsel dönüşüm sonucunda neler olacak. İyisi mi, o yıllara bir dönüş yaparak yaşanmış olan hayat parçalarını kayıt altında almaya devam edelim.

Değirmen ambarlarından sonra, yaz mevsimi gelince, gençlerin ve yetişkinlerin iki uğrak yerleri daha vardı. Şorşor Deresi ve Dipsizgöl... Hem yıkanmak, bazen de hem yıkanmak hem arınmak için uğranılan bu yerlere yalnız gidilmezdi.

Kırkgözlerde değirmen harkının başladığı yerde, kaçak sularla beslenen, daha sonra "Soğuk Su Gözesi"nin kaynak suları ile güçlenen Şorşor deresi yaklaşık 200 metre aşağıda 1.5 metre yükseklikten düşme yaparak bir kalker katman çöküntüsünü göle dönüştürür sonra da Azgınçay'a karışırdı.

Şehir merkezinden ve demir yolunun altından geçiş yapan "Azgındere" "Kom Deresi" ile birleşince "Azgınçay" adını alırdı. Yaz mevsimi Azgınçay kuruyunca bu kez Azgınçay'ın can suyu olarak yoluna devam eder yer yer yapılan çevirmelerle Bozyer'in ekin alanları ve bahçeleri sulanırdı. Bazı yetişkin ve bıçkın Aksaray'lı gençler "çüt kol, çüt ayak" yüzme gösterilerinden sonra giyinip, bu kez Soğuksu Gözesi'nin başında yer sofraları kurardı. Toplam uzunluğu 500-600 metreye varan Şorşor deresinin güney kesiminde üzeri düzlük alanlardan oluşan bir yükselti basamağı yer alırdı.

Bozdağ'ın eteklerine kadar uzanan bu alanların üzerinde ekili alanlar, bağlar ve bahçeler yayılır, tam orta kesimde ise ünlü "Dipsizgöl" Aksaray Mahallesi'nin gençlerini beklerdi. Bir fay kırığından çıkış yapan Dipsizgöl'ün berrak suları "Büyükgöze" ve "Körgöze" denilen iki ana kaynaktan beslenirdi. Gölün bütün yüzeyi alabeyaz nilüfer çiçekleri ve alayeşil yapraklar la kaplı olduğu için göle belli bir yerden girilir, Büyük ve Körgöze çevresindeki açık alanda yüzme eylemleri yapılırdı.

O dönemde alayeşil nilüfer yaprakları ve alabeyaz-sarı nilüfer çiçekleri ile kaplı (yaklaşık 50-100 metre boyutlu) Dipsizgöl'ün bu doğal güzellikleri pek fark edilmezdi. Anadolu güneşinin altında, nilüfer yaprakları üzerinde keyif çatan kurbağa popülasyonu habire "serenadlar" yapardı.

Dipsizgöl'den çıkış yapan (yer yer bir adım sıçrama genişliğinde akış gösteren) Dipsizgöl'ün duru akışlı suları ile Bozdağ'ın eteklerinde yayılış gösteren Bozyerin ekin tarlaları, bağları ve bahçeleri sulanırdı. Yaz mevsiminde Dipsizgöl yolculuğu yapanlar bazen bu serin sularda göle doğru yüzen siyah "su yılanları" ile karşılaşırđı. Önce bir irkilme olur, "su yılanları sokmaz" denilince, birlikte yola devam olunurdu.

Şüphesiz hem serinlemek, hem gölün eti pek leziz olan kurbağalarıyla beslenmek için yol alırlardı. Yörenin "öküzgöz" olarak bilinen siyah üzümleri Bozyer düzlüklerinde yayılış gösteren bu bağlarda yetişirdi. Etrafı iğde ve kayısı ağaçlarıyla çevrili bu bağlarda yüksek verim alınırdı. Üzüm salkımlarını taşıyamaz hale gelen tevek dalları yerlere yatar "toprak ana" ile sarmaş dolaş olurdu. Yaz gelince öküzgöz denilen siyah üzümler, semer vurulmuş yük hayvanları ile bir yandan şehir pazarlarına, bir yandan at arabası ya da kamyonlarla şarap fabrikasına taşınırdı. Ünlü "buzbağ şarabı" bu üzümlerden yapılır, posası ise "çubuk şarabı" olarak değerlendirilirdi. Benim gibi ilk okula 2 yıl geç başlamış ya da sene kayıpları olan yıllanmış lise öğrencileri ucuz olduğu için önce bu şarapla tanışırđı...

Şehir merkezinde Vali Fahri Bey Caddesi girişindeki bir bakkalda (açık şişe satışı ile 5 veya 10 kuruşa) tadım yapılırdı. İçeride veya dışarıda bir iki yer oturağında veya ayakta sohbet edilirdi.

Bazen sene kaybı olan arkadaşlar arasında en kıdemlilerden olan Mustafa Dinç isimli "Eski Musto" lakaplı arkadaşımız da bu tadımlara katılır, keyfi yerinde olduğu zaman bizlere cümbüş çalardı. Oturma ve dinleme adabına uymayan olursa anında müzikal dinletiyeye son verir oradan sessizce ayrılırdı. Şarap tadımları Keserek yolu üzerindeki çömlekçi "Kortikoğlu" üretimi olan toprak bardaklarla (kupalarla) yapılır iki bardakla sınırlı tutulur üçüncüsü istense bile verilmezdi.

İkinci şaraplar içildikten sonra Eski Musto'nun cümbüş dinletisi dört gözle beklenir olurdu. Bu şarap tadımlarının birinde, cümbüş ve uzun bir geçiş taksimi yapan Eski Musto "Beşiri Hoyrat" makamında tadına doyumaz bir müzikal dinleti yaşatırdı.

Ne mestim ne mestim
Ne sarhoşum ne mestim
Her gören bir hoş olur
Seni görende mestim...

Eski Musto'nun dönem ve yol arkadaşlarından hem keman sanatçısı hem halay başı olan Ferzan Alagök ise her ne-dense bu tadım toplantılarına pek katılmazdı. Eski Musto "Mustada Dinç" Elazığ şehir merkezinde ne kadar bildik ve ünlüyse, Aksaray Mahallesi'nin bildik ve tanınmış "Musto"ları da yok değildi.

Bozyer'in ünlü bağmancılardan Molla "Milla" Mahmut Çatalpınarı'nda otururdu. Daha yakın komşusu Ali Kaya'ya ise "Yamyam Musto"nun babası derlerdi.

Devlet Halk Dansları Topluluğunun unutulmaz başkanı ve devlet sanatçısı Mustafa Turan'da Silifkeli dansçı kızların hatırası olarak "Keklük Musto" olarak tanınırdı. Keklük lakabı bir yana, o da değirmen ambarlarında çimerek, toprak damlarında güneşlenerek büyümüş, rahmetli Fikret Memişoğlu'ndan beyaz mendili teslim alarak halay başı olmuştur.

Değerli okurlar,

"Geçmişte Kalan Hayat Parçaları" başlıklı bu anlatı yolculuğu tamamlanırken, özellikle bazı konuların altı çizilmek istenmiştir.

- İlk olarak, "Yığıki Köyü" ya da Aksaray Mahallesine özgü geçmişten kalan bu hayat parçalarının kayıt altına alınması ve gelecek nesillere yazılı olarak sunulması amaçlanmıştır.
- Bu bağlamda, mahalle kültür ve yaşamı ile değirmencilik sektörü ve değirmen hayatının nasıl bütünleştiği ay-nen yaşandığı gibi aktarılmak istenmiştir.
- Neden mi? 1957 yılında "Kesirik Evladı" M. Yük. Müh. Hüseyin Pala'nın teknik yönetiminde hayat bulan Hazar Hidroelektrik Santralleri devreye girince; Yukarışehir'den Elazığ'a göçen "Arpacılar Ailesi" şehir merkezinde ard arda iki un fabrikası birden kurunca, Yığıki Köyü ya da köy kökenli Aksaray Mahallesi'nin geleneksel ve emek-tar değirmenleride bizlere veda etmiştir.
- Bugünlere ise, halkın ortak akli ve ortak malı olan unutulmaz değirmen türküleri ile başlarında simit tablaları "Arpacı'nın unundan Karacalı suyundan" diğerek satış yapan simitçilerin sesi miras kalmıştır (!).
- Hal ve durum böyle olunca; Aksaray Değirmenleri ile başlayan bu anlatı yolculuğunu yine unutulmaz bir değirmen türküsünün ilk dördlüğü ile tamamlamak istiyorum.

Değirmen üstü çiçek

Orağ getirin biçek

Bize yarden geç deyiler

Yar şirin nasıl geçek

Dipnot:

1. Vakıf Dergisinin Temmuz/2020 sayısında yer alan ilk yazının 62. ve 63. sayfalarında beyan edilen Yığıki Köyü'nün 1930 yılından önce, Elazığ'ın ise 1864 yılında kurulduğu belirtilmiştir. Doğrusu 1730 yılından önce ve 1834 yılı olacaktır.

2. Aksaray Mahallesi Çatalpınar semtinde yer alan kerpiç konak ve bitişikteki bahçe ve değirmen Çöteli Reşit Bey'e değil Çöteli Faik Bey'e aittir. Çöteli Mamoş ise Reşit Bey'in değil Faik Bey'in torunudur.
3. Bozyer'de yer alan bağların mülkiyeti Reşit Bey'e değil Mılla (Molla) Mahmut'a aittir. Reşit Bey'in kerpiç konağı ise Çöteli Saim Bey'in konağı ile yan yana bulunmaktadır.
4. Konakların adı ve yerleri ilgili krokide gösterilmiştir. (Danışman ve kaynak kişi Tüler Şener)

M. Şener BULUT

ELAZIĞ'DAN KARABAĞ'DA TARİH YAZAN KAHRAMANLARIMIZA MEKTUP

Karabağ, Azerbaycan'dır! Karabağ Azerbaycan'ın bölünmez parçasıdır. İşte bu öz vatanımızın toprakları, 1991-1993 yılları arasında Ermenistan tarafından işgal edildi. Ermeniler, işgal ettikleri bu topraklarda kardeşlerimize zulmettiler. 26 Şubat 1992 tarihinde, tarihe "Hocalı Katliamı" olarak geçen sivillere karşı giriştikleri insanlık dışı uygulama ile bir gecede 613 Azerbaycan Türk'ünü katlettiler. Azerbaycan, 30 yıl dünyanın bu haksız işgali ve zulmü kaldırmasını ve Karabağ'ın gerçek sahiplerine teslimini bekledi.

Ermeniler, hiç boş durmadılar, yaptıkları yetmezmiş gibi Azerbaycan topraklarına, sivil halka saldırdılar. Gözü dönmüş Ermenilere bir ders verilmesi ve Karabağ topraklarının kurtarılması vakti geldi. Şanlı Azerbaycan Ordusu Karabağ'da pek çok yerleşim yerini işgalden kurtardı ve kurtarmaya devam ediyor. Türkiye Cumhuriyeti de her zaman olduğu gibi Azerbaycan'ın yanında yer aldı.

Şanlı Azerbaycan bayrağını Karabağ'da yeniden dalgalandıran kahraman askerlerimize minnet ve şükranlarımızı ifade etmek için 27 Ekim 2020 Salı günü, 10.00 ile 17.30 saatleri arasında Elazığ Öğretmenevi meydanında bir toplantı düzenledik. "**Elazığ'dan Karabağ'da Tarih Yazan Kahramanlarımıza Mektup**" adlı bu anlamlı toplantının amacı, yüreği Azerbaycan için çarpan Elazığ'ın vatansever insanların duygularını, cephede savaşan Azerbaycanlı kahramanlarımızla paylaşmaktır.

Elâzığ Belediyesi, Manas Yayıncılık, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı ile Fırat Üniversitesi'nde öğrenim gören Azerbaycanlı öğrenciler tarafından gerçekleştirilen bu anlamlı etkinliğe Elazığ Belediyesi Başkan Yardımcısı Nazif Bilginoğlu, AK Parti İl Başkanı Şerafettin Yıldırım, CHP İl Başkanı Zeki Kaplan, Deva Partisi İl Başkanı Murat Dağhan, Memur-Sen İl Temsilcisi İbrahim Bahşi, Elazığ Belediyesi Kültür Müdür Yardımcısı Fethi Koç, Manas Yayıncılık Genel Koordinatörü M. Şener Bulut, Elazıglı şair, yazar ve sanatçılarımız Şükrü Kacar, Dr. M. Naci Onur, Bedrettin

Keleştimur, Hadi Önal, R. Mithat Yılmaz, Mehmet Şükrü Baş, Cahit Koç, Muhlis Tunç, Ahmet Demir, Hüseyin Poyraz, İlhami Bulut, Mahir Gürbüz, Tuncer Sönmez, Murat Bilgin, M. Faik Güngör, Fethi Ahmet Harmanşah, Muammer Aksoy, Mehmet Dursun Aksoy, M. Reşat Bulut, Günerkan Aydoğmuş, Zekeriyya Bican, Dursun Elmas, Nihat Kaçoğlu, Hüseyin Göçeri, Nusret Özgen, Naci Sönmez, Harun Taşdemir, Nihat Kazazoğlu, Fethi Açıkgöz, Yalçın Turhan, Enes Uçkun, Fırat Üniversitesi Azerbaycan Gençler Topluluğu Başkanı Nail Babayev, öğrenci kardeşlerimiz Nicat Seyidmemmedov, Bilal Jabbarov, Elmin Alimuradov, Bahadır İbrahimov, İlyas İbrahimov, Şebnem Farzali, Kenan Farzali, İlyas İbrahimov, Bahadır İbrahimov Murad, Kamran ve Kerem kardeşlerimiz ile vefakar vatandaşlarımız katıldı.

Basın ve yayın kuruluşlarımızın büyük ilgi gösterdiği program, TRT Haber, Anadolu Ajansı, AZERTAC Azerbaycan Devlet Haber Ajansı, İHA İhlas Haber Ajansı, Kanal Fırat ve Kanal 23 televizyonları, Fırat, Hakimiyet, Günışığı ve Haberkent gazeteleri tarafından takip edildi. Kanal Fırat, Kanal 23 televizyonlarında 27 Ekim 2020 Salı günü akşam haberlerinde geniş olarak yayınlandı. Fırat, Hâkimiyet, Haberkent ve Günışığı gazetelerinde haber ve köşe yazılarına konu oldu. Ayrıca Bahadır Göktürk'ün hazırladığı, Eyyup Altın tarafından montajı yapılan **"Elazığ'dan Karabağ'da Tarih Yazan Kahramanlarımıza Mektup** programı 01 Kasım 2020 Pazar akşamı saat 21.00'de Kanal Fırat Televizyonunda yayınlandı. Bu program 7 Kasım Cumartesi ve 8 Kasım Pazar günü yeniden yayınlandı.

Elazığ Öğretmenevi önünde gerçekleşen etkinlikte yazılan 174 mektup, etkinliğe ait fotoğraflar ve görüntü kayıtları 5 Kasım 2020 Perşembe günü kargo ile Ankara'ya gönderilmiş ve 20 Kasım Cuma günü saat: 11.00'de Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Başkanı Mehmet Çağlar ile Devlet Sanatçısı Mustafa Turan tarafından Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçiliği'nde, Elçilik Birinci Katibi Elçin Allahverdiyev'e teslim edilmiştir.

Azerbaycan Ordusu, Karabağ'ı Ermenistan'ın işgalinden kurtarmak için 27 Eylül 2020 tarihinde başlattığı kara harekâtını kararlılıkla sürdürmüş ve nihayet 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova'da imzalanan ateşkes anlaşmasıyla Ermenistan Karabağ'dan çekileceğini açıklayarak yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bugün artık Cebrayıl'da, Zengilan'da, Gubatlı'da, Fuzulî'de, Hocavend'de, Ağdam'da, Hocalı'da, Hankendi'de, Şuşa'da, Kelbecer'de, Ağdere'de ve Laçın'de Şanlı Azerbaycan bayrağı dalgalanıyor. Yaşasın Karabağ'ı İşgalden kurtaran Azerbaycan ordusu, Yaşasın Türkiye ve Azerbaycan Kardeşliği.

KARA OCAK

Karabağ'da yaşadığın acıyı,
Ermenistan denen alçak cüceyi,
Unutmadım o karanlık geceyi,
Büyük, küçük otağlarım seninle,
Bütün Turan yas bağlarım seninle?

Bir gövdede biten iki dal gibi,
Tek petekte mayalanan bal gibi,
İkimizin bayrağında al gibi,
Mehteranım, Göktuğlarım seninle,
Bütün Turan yas bağlarım seninle.

İstiklali kalemine, diline,
Nakşeyleki barış gelsin iline,
Gül tutmaya uzattığın eline,
Diken batsa ben ağlarım seninle,
Bütün Turan yas bağlarım seninle.

Hocalı'da Lale, sümbül solmadan,
Şubat bitip mevsim bahar olmadan,
Seherin tan vakti saat dolmadan,
Aras gibi gür çağlarım seninle,
Bütün Turan yas bağlarım seninle.

Tipi, boran olduğunda al beni,
Yanlışımı gördüğünde sil beni,
Şah Dağı'ınla beraberim bil beni,
Ağrı, Süphan, Ak dağlarım seninle,
Bütün Turan yas bağlarım seninle.

"Kara Ocak" azatlığın canıdır,
Hürriyete koşanların kanıdır,
Benim yanım kardeşimin yanıdır,
Kadın erkek tüm sağlarım seninle,
Bütün Turan yas bağlarım seninle.

M. Faik GÜNGÖR

KARABAĞ CAN TOPRAĞIM

Sen kalplerde sevgili gönüllerde hasrettin
Azer'in yüreğinde biçilmeyen kıymettin
Ayrılığın işkence; varlığını izzettin
Ayrı geçen otuz yıl, sızladı hep bir yanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Tarihte örneği çok vahşiliğin aynısı
Hocalı katliamı bende yürek sızısı
Düşman kalles olursa demem alın yazısı
Ayrı geçen otuz yıl, göğe çıktı nalânım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Agdere'n kan ağladı, Şuşa'n kara bağladı
Hankendi bağrına taş, Laçın yürek dağıladı
Bazarçay, Aras dedi vuslat için çağladı
Ayrı geçen otuz yıl, dertli çaldı çobanım
Karabağ can toprağım, benim aziz vatanım.

Ağdam'da, Kelbecer'de, Fuzuli'de ağladın
Kubatlı'da ince dert Hadrut'ta yas bağladın
Zengilan yarasını Cebrail'le dağıladın
Ayrı geçen otuz yıl, yaman esti tufanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Sabır dedi bekledi hak teslimi Türkoğlu
Dünya iyi bilsin ki bükülmez Türk'ün kolu
Karabağ Türk yurdudur yoktur başka bir yolu
Ayrı geçen otuz yıl, sana fedadır kanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

İlham geldi göklerden dedi bitsin bu zulüm
Kırılacak zincirler Türk'e yakışmaz ölüm
Yeter de artar bile Ermeni'ye tek yelim
Ayrı geçen otuz yıl, budur kesin beyanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Gönüller çiçek açtı yüzler gülüyor artık
Hürriyet kaymağını ekmeğine yap Katık
Aldırma sen dünyaya olsa da kaşlar çatık
Ayrı geçen otuz yıl, koksun artık reyhanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Esaret bilinsin ki Türk için çok acıdır
Onmaz derde düşende Türk Türk'ün ilacıdır
İmanla bütünleşen şahadet Türk'ün tacıdır
Ayrı geçen otuz yıl, böyle diyor irfanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Hadi, sevin Karabağ, Türk illerden selam var
Sil gözünün yaşını bak yıkıldı şer duvar
Bundan böyle çağlayıp akacak ulu pınar
Ayrı geçen otuz yıl, Turan olsun tuğyanım
Karabağ can toprağım benim aziz vatanım.

Hadi ÖNAL

ANILARDAKİ ELAZIĞ

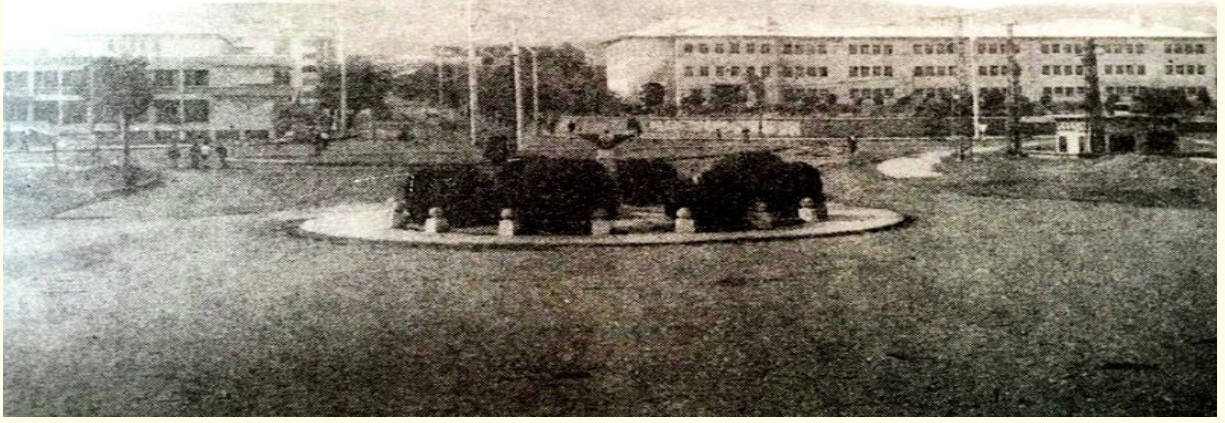
Düzenleyen: Vedat KENT

Eski Belediye Binası 1930'lar

BEŞKARDEŞLER

ELAZIĞ - İSTASYON MEYDANINDAN İSTASYON CADDESİ VE ATATÜRK ORTAOKULU 1970 LER

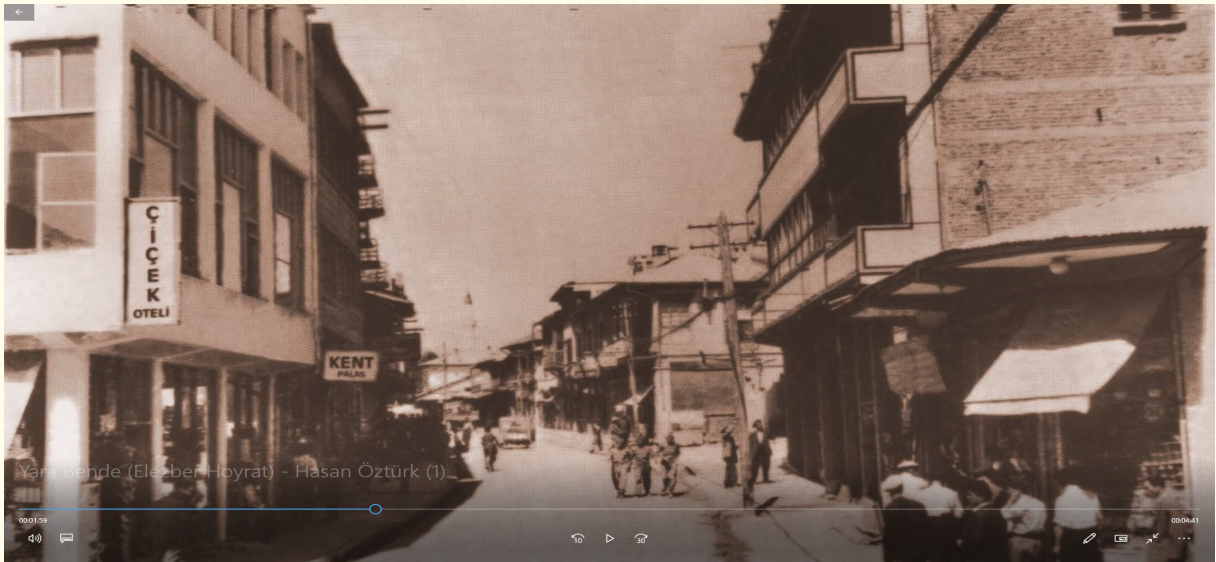

ELAZIĞ - İZZETPAŞA CADDESİ VE YILDIZ PARKI (BU PARKIN YERİNE YENİ İZZET PAŞA CAMİİ YAPILDI)
(VURAL GEÇMEZ)

HARPUT - FIRAT KOLEJİ OKULLARI VE PROTLAR MAHALLESİ 1900 LER

Çarşı

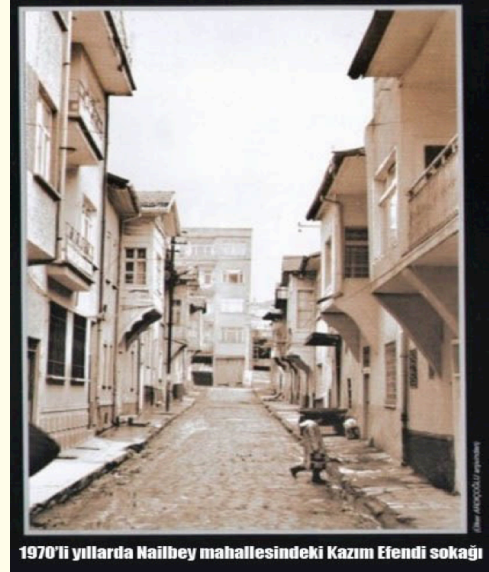

1940'lı yıllarda Elazığ Postane binası ve İzzetpaşa Camii

Mehmet Zeki İlkokulu ile Orduevi Arası (Ortadaki Ev Şuan Yeşil Alan)

ELAZIĞ - HÜRRİYET CADDESİNİN ORDU EVİ TARAFI 1950 LER -ŞİMDİKİ ORTA REFUJUN SONU-
ŞEMSETTİN KENT'İN EVİ

ELAZIĞ'DA İLK RADYO YAYINLARI

1970 yılında Mehmet Topal Bey

Anılardaki ELAZIĞ

ELAZIĞ'DA ilk Radyo Yayınları

Elazığ'da ilk radyo 1963 yılında, Erkek Sanat Enstitüsü'nün bünyesinde Elazığ Folklorunun simgesi olan "Çayda Çıra" sinyali ile kısa dalga 42,8 m, 7009,5 kilosaykıl üzerinden 75 wat bir vericiyle eğitim yayınına başladı. Okulun Koruma Derneği'nin teşebbüsü ile faaliyete giren radyo, "Radyoculuk Bölümü" öğrencileri için bir laboratuvar olduğu kadar, Elazığ halkının da tek eğlence kaynağı idi. TRT'nin radyo yayınlarının net olarak dinlenmediği bir dönemde bu yerel radyo önemli bir boşluğu doldurmuştu. 1967 yılı PTT kayıtlarına baktığımızda Elazığ il merkezindeki ev ve işyerlerinde 13.232, il genelinde 19.105, 1973 yılına geldiğimizde ise il merkezinde 17.236, il genelinde ise 28.296 adet radyo alıcısı vardır.

Halkın "Elazığ Radyosu" olarak kabullenip, sahip çıktığı bu radyo; sabahları 9-10, öğlenleri 12-13 ve akşamları ise 18-19 saatler arasında müzik ağırlıklı yayın yapmaktaydı. Elazığ'ın mahalli sanatçıları Enver ve Paşa Demirbağ kardeşlerin, Kemal Yeniceli, Şeyhacılı İzzet Yetiş gibi daha birçok değerli sanatçıların okuduğu eserler makara bantlardan yayınlanıyordu. Eski yapım 78'lik, 33'lük eski plaklar ile yeni çıkan 45'lik plaklarla Longplayler de bu yayınlarda yer alıyordu.

Elazığ Radyosu mekanik, elektronik ve sosyal yönü ile her türlü eğitimde öğrencilere görerek ve tatbik ederek deneylerini yapmak imkan sağlamış, okulun müzik, kültür ve edebiyat kollarının yayınlanan ilginç programları ile de öğrencilerin sosyal hayata başarılı olarak hazırlanmalarına yardımcı olmuştur. Radyoda yayınlanan ticari reklâmların karşılığında alınan ücretlerle radyonun her türlü giderlerinin yanı sıra okulun fakir öğrencilerinin masrafları da karşılanmaktaydı.

Elazığ Radyosu, Kısa dalga radyo yayınlarının bir özelliği olarak merkezdeki Çatalçeşme Mahallesinde dinlenemezken, sadece Elazığ'da değil, Türkiye'nin birçok şehrinden, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ve daha birçok Avrupa ülkesinden net olarak dinleniyor, yurtiçinden ve yurt dışından buralarda çalışmakta olan Elazıgılı gurbetçilerden Elazığ'daki aileleri için günde 100'den fazla istek mektubu gönderiliyordu.

Her türlü siyasi görüşün ötesinde bir yayın anlayışı ile gerçekleştirilen radyo programları arasında, acil durumlarda "Dikkat kan aranıyor" anonsu, Valiliğin, Belediyenin, Milli Eğitimin ve bazı sosyal-kültürel kurumların duyurularını da, halka ulaştırılıyordu. Öğrencilerin okuldan kaçmalarını önlemek amacıyla "Bugün okula gelmeyenler" programıyla da veliler haberdar ediliyordu.

O yıllarda Elazığ'ın nüfusu 100 bin civarında bulunmaktadır. Elazığ'da 1000 tane telefon abonesi vardır. 1245 başvuru ise sırada beklemektedir. Telefonun yaygın kullanımda olmayışı yüzünden insanlar arasındaki iletişimde, yazılı araçların kullanımı çok daha yaygındır. Yine 1967 yılında Elazığ'da karşılıklı 66.991 telgrafın çekildiğini, 1 milyon 240 bin 200 mektubun yazılıp postaya verildiğini, PTT'den 43 bin 209 havale işleminin yapıldığına tanık olmaktayız.

Hatırladığım kadarıyla bu radyoda spikerlik yapan diğer isimler de şunlardır:

Ünal Savaşeri, Süleyman Yenice, Sultan Korkmaz, evin Aydın ve Mehmet Ünver... Daha başka isimler de var ama hatırlamakta güçlük çekiyorum... Eskiden Elazıgılılar çok güzel Türkçe konuşurlardı. Bazı yazılı kaynaklarda Türkçeyi en güzel kullanan şehirler arasında batıda İstanbul, Doğu da Harput olarak kayıtlar mevcuttu. Nevin Aydın kardeşim şimdi İstanbul'da torunlarına bakıyor, ben de Elazığ'da torunlarıma bakıyorum. İstanbul Elazığ arasındaki o güzel Türkçemiz hala devam ediyor iki kadim dost olarak... Yıllar sonra tek dileğimiz Nevin Hanımla benim aynı sahnede bir kere de olsa sunuculuk yapmak. İnşallah bir gün bir vesileyle yaparız.

Gelen şehir içi istek mektuplarının çuvalı dolduran yoğunluğunu değerlendiren Elazığ Radyosu, bu yoğunluğu radyoya gelire dönüştürmek için matbaada bastırıldığı istek fişlerini Elazığ İktisat Bankası'nın gişesinden 1 lira karşılığında satışa sundu. Yapılan hesaplama göre istek fişleri mektuptan daha ucuza geliyordu. PTT'nin aldığı bir liralık pul parası ile bir istek fişi alınabiliyor, zarf ve kağıt paraları vatandaşın cebinde kalıyordu. Ülke ekonomisi de kağıt tasarrufu kazanmış oluyordu. Birkaç ay içinde bu yeni uygulama ile şehir içi istek mektuplarının yerini istek fişleri aldı. Böylece Elazığ Radyosu da sağlıklı ve devamlı bir gelire kavuşmuş oldu.

1970 yılından itibaren henüz lise birinci sınıf öğrencisi iken bu radyoda "Gençlerle Başbaşa" adlı programı hazırlayan, programda tanınmış aşk şiirlerini kendi sesinden okuyan ve o dönemin hit batı müzik parçalarına yer veren Mehmet Topal, 1973 yılında liseyi bitirdikten hemen sonra bu radyonun yöneticiliğine ve sunuculuğu görevine getirildi. Tek başına radyonun tüm görevlerini yapan Mehmet Topal'ın döneminde radyonun yayın saatleri arttırılarak hafta içi: 09-13 ile 16-19 arasına, hafta sonlarında ise 09 ile 19 saatleri arasına alındı.

Elazığ Radyosu; tam 11 yıl süren yayın hayatının ardından, Nisan 1974 tarihinde TRT ve Milli Eğitim Bakanlığının ortak yazısı üzerine TRT'nin hakkı olan reklamları alıp yayınladığı gerekçesiyle kapatılarak yayına son verildi. Elazığ Radyosu'nun kapanması o yıllarda büyük bir üzüntüyle karşılanarak, çeşitli tepkilere neden olmuştu.

Kaynak : AYIŞIĞI MEDYA

KAYBETTİKLERİMİZ

*Kaybettiğimiz değerli hemşehrilerimize
Allah'tan rahmet diliyoruz.
Kabirleri nur, mekanları cennet olsun.*

1. 14.08.2020 TURAN TURAN
2. 06.09.2020 BEHİCE ARIKAN
3. 26.09.2020 HAYRİ MİT
4. 03.10.2020 ŞEFİK GÜL
5. 12.10.2020 CAHİDE ÖZDEMİR DALOKAY
6. 13.11.2020 FADLI TURAN
7. 30.11.2020 AHMET TURAN

ELAZIĞ
KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ